

't Zonneheem

Honderd jaar huis en bewoners

Joop
van Zoelen

't Zonneheem
Honderd jaar huis
en bewoners

Joop van Zoelen
2007

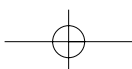
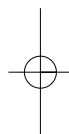
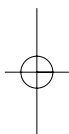
't Zonneheem
Honderd jaar huis en bewoners

Joop van Zoelen

Vormgeving en druk: VDA-groep, Arnhem
1^e druk: maart 2007
ISBN 978-90-811583-1-2

Dit huis bezit je niet,
Het huis bezit jou.
(*Egbert James*)

Opgedragen aan Tincky

INHOUD

Voorwoord

Hfdst.1: Oosterbeek, Anno 1900

1.1 *Het Zweiersdal*

1.2 *De Veluwezoomschilders*

Hfdst.2: 't Zonneheem: Bouw, Huis en Bewoners

2.1 *De Bouw*

2.2 *Het Huis*

2.3 *De Bewoners*

Hfdst.3: De Verbeelding (1907-1922)

3.0 *Inleiding*

3.1 *De vrouw die nooit in 't Zonneheem woonde*

3.2 *De familie Ekker (1907-1910)*

3.3 *De familie Bothenius Brouwer (1916-1922)*

3.4 *De familie Brevée (periode 1904-1944)*

Hfdst.4: De Bestendiging (1923-1977)

4.0 *Inleiding*

4.1 *De familie De Klark (periode 1923-1944)*

4.2 *Fennema/De Witte (1943-1946)*

4.3 *De Slag om Arnhem en de Evacuatie (1944-1945)*

4.4 *De familie Brevée (periode 1945-1963)*

4.5 *De familie De Klark (periode 1945-1977)*

Hfdst.5: De Verwarring (1977-1990)

5.0 *Inleiding*

5.1 *De familie Den Outer (1977-1982)*

5.2 *De familie Van Dijk (1982-1984)*

5.3 *Bakkeren/Van Laarhoven (1984)*

5.4 *Zoetmulder/Bouthoorn (1984-1985)*

5.5 *De familie Ganzevoort (1985-1990)*

Hfdst.6: De Herinnering (1990-heden)

6.0 *Inleiding*

6.1 *Van Zoelen/Paulssen (1990-heden)*

6.2 *Herinneringen aan het huis*

6.3 *Herinneringen aan de tuin*

6.4 *Zonneheem revisited*

Hfdst.7: Nawoord: De Zoektocht

In Memoriam Tincky de Klark

Literatuurverwijzingen

Dankwoord

Persoonsindex bij de foto's

E. C. Ekker

Afb. 1 - Evert Cornelis Ekker (1858-1943), bouwer van 't Zonneheem, geschilderd door W.B. Tholen (ca.1905). De handtekening is afkomstig van een door hem getekende overeenkomst over grafrechten.

VOORWOORD

Het begon met een erfenis. Bij zijn overlijden in 1891 liet notaris Martin Hendrik Schröder uit Velp zijn gehele vermogen na aan zijn 33-jarige neef Evert Cornelis Ekker. Volgens verhalen in de familie was de erfenis aanvankelijk bestemd voor Anna, één van de drie zussen van Evert en de oogappel van oom Martin. Maar toen Anna met de, in de ogen van haar oom, verkeerde vriend naar het toenmalige Nederlands-Indië vertrok, verspeelde zij daarmee haar erfenis. Overigens was broerlief wel zo goed om de helft van het verkregene aan zijn drie zussen te schenken, zodat Anna toch nog een zesde deel kreeg van wat haar oorspronkelijk was toebedacht. Later heeft Anna nog een openhartig boek ("Afgoden") geschreven over haar leven in Indië en de relatie met oom Martin¹.

Evert Cornelis Ekker had een opleiding als werktuigkundig ingenieur achter de rug, maar zijn grootste passie was toch de schilderkunst. Direct na zijn studie had hij al een jaar door Europa gereisd en daarbij in Lyon kennis gemaakt met de Franse schilderkunst. Hoewel het preciese bedrag van de erfenis niet is overgeleverd, maakte het Evert wel financieel onafhankelijk en kon hij de werktuigkunde op een laag pitje zetten. Het jaar daarop trouwde hij met de 21-jarige Lucie van Dam van Isselt en liet daarbij in de trouwakte als zijn beroep "kunstschilder" noteren. Lucie kende hij al uit zijn jeugd in Kampen, waar zij gold als een veelbelovend schilderes.

Het paar woonde aanvankelijk in Den Haag, maar verhuisde in 1900 naar Oosterbeek, dat zich in de tweede helft van de 19e eeuw had ontwikkeld tot een heus kunstenaarsdorp. De mooie omgeving van Oosterbeek bleek een dankbare inspiratiebron voor veel schilders. Evert kocht er de kapitale villa Beekhof, idyllisch gelegen aan de Zuiderbeek, en richtte er ateliers in voor hemzelf en voor Lucie. Kort daarop kon hij de grond aan de overkant van de beek kopen, en vatte hij het ambitieuze plan op om zelf een huis te ontwerpen en te bouwen. Eerst bouwde hij in 1903 een koepelvormig theehuis, en vervolgens in 1907 het huis dat de naam 't Zonneheem kreeg. Het werd een uniek huis op een unieke locatie. Lucie heeft de bouw van het nieuwe huis maar gedeeltelijk meegemaakt, want in datzelfde jaar liep hun huwelijk op de klippen en vertrok zij naar Veere. Evert heeft nog tot 1910 met zijn twee zonen in 't Zonneheem gewoond, maar is daarna teruggekeerd naar Den Haag.

In de honderd jaar sinds de bouw hebben tien families in het huis gewoond, sommige meer dan 50 jaar, andere slechts een paar maanden. Voor zover wij hebben kunnen nagaan, hebben er in die eeuw 38 personen officieel bij de gemeente ingeschreven gestaan als bewoner van het huis. Het is de bedoeling van dit boek om deze bewoners een gezicht te geven en te laten zien welke sporen zij in het huis hebben nagelaten. Het plan om tot een boek over de honderdjarige geschiedenis van huis en bewoners te

Afb. 2 - Jeugdfoto van Evert Ekker (ca. 1865) met zijn zusjes Wies en Lotje, en hun nichtje Lotje Schröder. Zijn jongste zus Anna (1866-1960), de schrijfster van het boek "Afgoden", was op dat moment nog niet geboren.

komen, is ontstaan tijdens de borrel bij het bezoek van Wouter Ekker, kleinzoon van de bouwer, aan 't Zonneheem in mei 2005. Het was het begin van een intensieve zoektocht om oud-bewoners van het huis of hun nabestaanden op te sporen. Het was hartverwarmend om te zien met welk enthousiasme in al deze families nog over dit bijzondere huis werd gesproken, en hoe gaarne men bereid was om fotomateriaal en andere informatie ter beschikking te stellen.

Ik ben de vele mensen die op een of andere manier hebben bijgedragen aan het tot stand komen van dit boek, daarvoor zeer erkentelijk. Hun namen staan vermeld in het dankwoord. In het bijzonder wil ik Marieke bedanken voor haar voortdurende stimulans en ondersteuning bij het schrijven van dit boek, en Riek van der Kroef voor het sponsoren van dit project. Aanvullingen en correcties op dit boek zullen verschijnen op <http://www.zonneheem.nl>.

Oosterbeek, 23 juni 2007

Hfdst.1: OOSTERBEEK ANNO 1900

1.1 *Het Zweiersdal*

Oosterbeek is gelegen aan de zuidzijde van de Veluwe, in een gebied dat bekend staat als de Veluwezoom. Het Veluweplateau, dat zo'n 150.000 jaar geleden in de voorlaatste ijstijd is ontstaan², loopt hier stijl af naar de Nederrijn, waarbij een hoogteverschil van zo'n 70 meter wordt overbrugd. Op veel plaatsen langs deze helling komt het grondwater onder de Veluwe dicht aan het oppervlak, hetgeen resulteert in het grote aantal sprengen en beken dat Oosterbeek rijk is. Veel van deze sprengen zijn in vorige eeuwen geslagen ten behoeve van blekerijen en voor het aandrijven van papiermolen.

Het Zweiersdal verbindt het hoog gelegen centrum van Oosterbeek met de Rijn, en vormt een natuurlijke scheiding in het dorp. Het dal is gevormd door de afwatering van het smeltwater van de Veluwe aan het einde van de laatste ijstijd, zo'n 10.000 jaar geleden². In het zuidelijk gedeelte van het Zweiersdal bevindt zich een moerasachtig terrein met uitgegraven vijver, dat bekend staat als de Zomp. Dit gebied vormt de bron van de Zuiderbeek, die als een smal lint in zuidelijke richting loopt en na ongeveer 400 meter uitmondt in de Rijn. Op de plaats waar de Zuiderbeek in de uiterwaarden stroomt, staat het oude kerkje van Oosterbeek. Dit tiende-eeuwse kerkje, dat zo'n belangrijke rol heeft gespeeld bij de Slag om Arnhem, is een van de oudste stenen gebouwen van Nederland. De Rijn was destijds veel breder, en vormde aan het begin van onze jaartelling de noordgrens van het Romeinse Rijk. Vele eeuwen bleef de rivier de belangrijkste verbindingroute in ons land, en vandaar dat het oudste gedeelte van Oosterbeek zich in het benedendorp langs de rivier bevindt.

Om het hoger gelegen centrum van Oosterbeek (Oosterbeek-Hoog) te verbinden met het kerkje (Oosterbeek-Laag), ontstond in de 18e eeuw de Weverstraat aan de westzijde van het Zweiersdal. Toen de begraafplaats rondom het oude kerkje vol was, werd in 1855 aan de oostzijde van het Zweiersdal een algemene begraafplaats ingericht². Dit kerkhofje, dat nu bekend staat als de oude begraafplaats, lag aan de toenmalige Kerkhofweg, die begin 20^e eeuw omgedoopt zou worden tot Fangmanweg. Oosterbeek was tot begin 19^e eeuw vooral een agrarisch dorp, omringd door enkele grote landgoederen met villa's zoals de Oorsprong, de Hemelsche Berg en de Pietersberg. Het Zweiersdal werd vooral gebruikt als landbouwgrond, waarbij de huizen als een lint langs de Weverstraat en de Fangmanweg stonden.

1.2 De Veluwezoomschilders

Rond 1840 veranderde Oosterbeek in korte tijd van gedaante. Met name kunst-schilders werden aangetrokken door de groene omgeving van Oosterbeek met zijn heidevelden, zijn uitgestrekte bossen met beken, vijvers en watervallen, en zijn schitterende uitzichten over de Rijn en de Betuwe. In navolging van Johannes Bilders trokken veel romantische landschapschilders naar Oosterbeek en vormden daar in navolging van het Franse Barbizon een kolonie van Veluwezoomschilders³. De aantrekkingskracht van Oosterbeek werd nog versterkt door het gereedkomen van de spoorlijn naar Arnhem in 1845, waardoor Oosterbeek nu in korte tijd vanuit het Westen bereikbaar werd. Behalve schilders als de gebroeders Maris, Mesdag en Mauve, trokken ook schrijvers richting Oosterbeek, zoals Johannes Kneppelhout, vooral bekend onder zijn pseudoniem Klikspaan, die zijn Leidse grachtenpand verwisselde voor de villa op de Hemelsche Berg. Daar wierp hij zich op als een mecenas voor de Oosterbeekse kunstenaars, waarvoor hij onder andere de nog bestaande concertzaal in Oosterbeek-Laag liet bouwen. Ook de schrijver Jacob van Lennep was een veelgeziene gast in Oosterbeek. Veel van deze kunstenaars liggen begraven op de oude begraafplaats aan de Fangmanweg.

Door al deze ontwikkelingen veranderde Oosterbeek in korte tijd van een boerendorp in een villadorp. Op veel plaatsen, ook in en rondom het Zweiersdal, werden in die periode nieuwe villa's gebouwd. Waar mogelijk werden zij met de ingang op het zuiden gericht, zodat men uitzicht had over de Rijn en de Betuwe. Na de jaren zeventig van de negentiende eeuw kwam de eerste kentering. De rust in Oosterbeek was verdwenen nu er als gevolg van de industriële revolutie steenfabrieken in de uiterwaarden kwamen te staan en blekerijen langs de beken. Diverse schilders keerden terug naar Den Haag, waar zij beroemd zouden worden als schilders van de Haagse School. Toch bleef Oosterbeek kunstschilders aantrekken, en in 1902 richtte Théophile de Bock, zelf afkomstig uit de Haagse School, de kunstenaarsvereniging 'Pictura Veluensis' op. Deze tweede generatie schilders, met namen als Münninghoff en Ferwerda, vormde zo een nieuwe kunstenaarskolonie, die zich overigens vooral concentreerde in de omringende dorpen Renkum, Heelsum en Doorwerth.

Afb. 3 - Gezicht op Oosterbeek (1867), getekend door Maria Vos (1824-1906). Links is de oude kerk langs de Rijn met de pastorie afgebeeld, en in het midden de Klompenschool aan de Beneden-Weverstraat. Hoewel Beekhof toen al bestond, is het op deze tekening niet te zien. Maria Vos woonde in Villa Grada hogerop aan de Fangmanweg.

Afb.4: - Grafmonument van de schrijver Jacob van Lennep (1802-1868), die in Oosterbeek is overleden en begraven ligt op de oude begraafplaats aan de Fangmanweg.

De schrijver Jacob van Lennep (1802-1868) was een van de meest gelezen schrijvers uit de negentiende-eeuwse Nederlandse literatuur. Hij was rijksadvocaat te Amsterdam, en enige tijd lid van de Tweede Kamer. Hij kwam regelmatig op bezoek bij vrienden in Oosterbeek, waar hij in 1868 onverwacht overleed. De foto (Afb.4) toont zijn grafmonument op de oude begraafplaats in Oosterbeek. Vlak voor zijn dood schreef hij onderstaande brief aan zijn vriend Jan ter Gouw, waarin hij te kennen gaf dat het onbedorven Oosterbeek wat hem betrof verleden tijd was:

*Gij maalt dees streek met uitgelezen verzen,
Verduiveld mooi:
Maar niets op aard mag duurzaam schoon verwerven:
Het gras wordt hooi.
Ach! beste vriend, waar ik mijn schreden wende,
't Zij op of neêr,
Het Oosterbeek, dat ik tevoren kende,
Bestaat niet meer.
't Was eenmaal hier een uitgestrekte heide,
maar schaars bebouwd;
Toen stuitte 't oog alleen, waarheen het weidde,
Op 't verre woud.
Het landschap scheen de handen pas ontkomen
Van Vrouw Natuur;
Slechts enkel werd een schaapskooi hier vernomen
Of voorraadschuur.
En zat ik dan, in zoet gepeins verloren,
In 't mospriël,
Niets kwam de rust, de zachte kalmte stooren
Van 't lief tooneel.
Niets, dan, waar ginds in 't avonduur, langs velden
En heuvelkling,
De belletjes de komst van 't wolvee meldden,
Dat kooiwaarts ging.
En thans! Voorbij is al wat mij voor dezen
Hier had bekoord
Een dorp – 't zal ras een stad zijn – is verrezen
In dezen oord.
Geen heide meer; maar villa's, maar gebouwen
Vierkant en geel,
Ons overal belemrend bij 't beschouwen
Van 't landtafereel.
Geen stilte meer, die 'k buiten op kwam zoeken,
Mijn hoogste doel;
Maar wandelaars, maar rijdsters – 'k zou schier vloeken –
En bont gewoel.
Ach! Oosterbeek! Ter Gouw heeft u bezongen
Als ge eenmaal waart!
Maar thans! – Beschaving heeft Natuur verdrongen
En niets gespaard!*

Hfdst.2: 't ZONNEHEEM: BOUW, HUIS EN BEWONERS

2.1 De Bouw

Toen Evert Cornelis Ekker zich in 1900 met zijn vrouw Lucie van Dam van Isselt en hun één jaar oude zoon Evert jr. in Oosterbeek vestigde, liet hij zijn oog vallen op de villa Beekhof. Dit huis was rond 1840 gebouwd aan het zuidelijk gedeelte van de Weverstraat. In tegenstelling tot de andere huizen in de buurt, stond Beekhof midden in het Zweiersdal en niet aan de straatkant. In de Zuiderbeek direct ten zuiden van de Zomp waren drie vijvers uitgegraven, een bovenvijver waarlangs later 't Zonneheem zou komen te staan, en twee benedenvijvers verbonden door een waterval. Beekhof stond aan de rechteroever van de Zuiderbeek nabij de benedenvijvers. Opvallend genoeg lag het huis met de ingang naar het noorden, en was het via een verharde oprit met de Weverstraat verbonden (voor foto's van Beekhof, zie hoofdstuk 3.4).

Beekhof stond vooral bekend als doktershuis. Dr. Georg Julius Wienecke, Duitser van geboorte, had het huis in 1880 gekocht. Hij was gepensioneerd officier van gezondheid van het Nederlandsch-Indisch Leger, en had het huis herdoopt in Casa Malang. In 1900 verkocht zijn weduwe het huis aan haar buurman Bart van Leeuwen, hoofdonderwijzer te Rheden. Deze verhuurde het huis aan Evert en Lucie Ekker. In 1902 kocht Evert het pand, dat ondertussen weer de naam Beekhof droeg.

In 1902 kocht Evert Ekker voor 300 gulden eveneens het bouwland aan de overzijde van de Zuiderbeek van Wilhelmina Cornelia Geurtsen van Baarskamp, van beroep bleekster te Arnhem en weduwe van Louis van Selfhout. Op deze manier werd hij eigenaar van een groot aaneengesloten terrein tussen de Weverstraat en de Fangmanweg. Aan de overzijde van de Zuiderbeek vlak langs de Fangmanweg bouwde Evert Ekker in 1903 allereerst een achthoekig tuinhuisje, voorzien van vijf dubbele openslaande deuren en versierd met beeldhouwde kopjes op de overige drie muren. Op de punt van het leien dak stond een pinakel. Dit markante theehuis, momenteel een gemeentelijk monument, was overigens vanaf de straat moeilijk te zien, omdat er langs het gehele terrein aan de Fangmanweg een grote houten schutting liep. Omstreeks 1905 maakt Evert Ekker het schilderij "De Tuin in Oosterbeek" dat het gezicht op de tuin laat zien vanaf het bordes van Beekhof (Afb.5). Op de voorgrond de tweede benedenvijver, middenrechts het theehuis, en links bij de bomen het terrein waar twee jaar later 't Zonneheem zou verrijzen. De schutting langs de weg is duidelijk te zien, en ook de paden die vroeger het gebied doorkruisten. De nu niet meer bestaande brug over de beek moet niet zo lang tevoren zijn aangelegd, toen

Afb. 5 - De Tuin in Oosterbeek, schilderij van Evert Ekker (ca. 1905). De tuin is geschilderd gezien vanuit Beekhof, na voltooiing van het theehuis (1903) maar vóór aanvang van de bouw van 't Zonneheem, dat zou komen te staan op de plaats van de bomen links.

Evert Ekker beide terreinen in bezit kreeg. Het witte huis midden achter op het schilderij is de rond 1870 door Fangman gebouwde villa in Bato's wijk, die in de periode 1927-1944 dienst zou doen als gemeentehuis. Behalve het kleine dwarsgebouwde huisje daar rechtsvoor (aan de huidige Geelkerkenkamp) zijn alle andere huizen op dit schilderij in de Tweede Wereldoorlog verwoest.

Direct na het voltooiën van het theehuis begon Evert Ekker met de bouw van 't Zonneheem. Aangezien hij zelf werktuigkundig ingenieur was, mag aangenomen worden dat hij niet alleen het huis ontworpen heeft, maar ook effectief bij de uitvoering van de bouw betrokken is geweest. Hij bouwde het huis op een hoger gelegen gedeelte ten oosten van de bovenvijver, met de ingang gericht op het zuiden, zodat men zeker vanaf de bovenetages een mooi uitzicht had over de Rijn en de Betuwe. Het is niet duidelijk of de naam 't Zonneheem van Evert Ekker zelf afkomstig is, want in latere brieven blijkt zijn zoon Martin deze naam niet te kennen. De reden waarom Evert 't Zonneheem heeft gebouwd, is overigens minder duidelijk. Beekhof was veel groter dan 't Zonneheem en bood voldoende mogelijkheden om een atelier voor hemzelf en voor Lucie in te richten. Een optie is dat

Afb. 6 - Evert Ekker in Oosterbeek. Links: samen met Lucie van Dam van Isselt in de bovenhal van 't Zonneheem. Aangezien Lucie in het voorjaar van 1907 uit Oosterbeek is vertrokken, moet deze foto begin 1907 of misschien zelfs al in 1906 zijn gemaakt. Rechts: samen met Isaäk Brevée (links) en diens vrouw Egberta Copijn (midden).

hij het ideale schildershuis wilde bouwen, voorzien van gescheiden ateliers voor hen beiden en met perfecte lichtval. De huidige woonkamer op de eerste etage, met zijn grote ramen op het noorden, en de ruime zolder daarboven zouden zich goed voor dat doel lenen. Uit diverse bronnen is echter overgeleverd dat 't Zonneheem in eerste instantie slechts bedoeld was als zomerhuis. De Ekkers ontvingen veel schilderende gasten, en hadden atelier ruimte en logeerkamers nodig om hen onder te brengen. In dit beeld past dat deze woonkamer annex atelier aansloot op een loggia in Italiaanse stijl, terwijl daarnaast bij de oorspronkelijke bouw van het huis niet in een keuken was voorzien. Deze merkwaardige indeling van het huis zou Evert Ekker nog lange tijd parten spelen.

Over de bouwperiode zelf is weinig bekend, mede omdat alle bouwgegevens tijdens de Tweede Wereldoorlog bij de brand in het gemeentehuis verloren zijn gegaan. Het perceel, nog zonder pand, is in maart 1905 formeel in het kadaster ingevoerd. In dat kadaster staat als bouwjaar van 't Zonneheem 1907 vermeld, maar de eerste formele tekening waarop het huis staat afgebeeld, dateert van november 1908. Maar omdat het aanvankelijk als annex van Beekhof diende, staat er voor 1909 geen formele bewoner van het huis vermeld in het Nieuw Arnhemsch Adresboek⁴. Ook is dus niet bekend hoelang de bouw precies geduurd heeft en op welk ogenblik het huis voor bewoning geschikt was. Op de oudst bekende foto van 't Zonneheem (Afb.6) zitten Evert Ekker en Lucie van Dam van Isselt samen in de bovenhal. Gezien het feit dat Lucie in het voorjaar van 1907 definitief uit Oosterbeek is vertrokken (Hfdst.3.1), moet het huis begin 1907 of mogelijk zelfs al eind 1906 geheel of gedeeltelijk ingericht zijn geweest.

Hoewel 't Zonneheem kadastraal op een ander terrein lag dan Beekhof, kreeg het wel hetzelfde adres. Huisnummers waren in die tijd nog gekoppeld aan de route die de postbode liep. Beekhof had als postadres Weverstraat E103 en 't Zonneheem kreeg als postadres Weverstraat E103a. Weliswaar lag 't Zonneheem tegen de Fangmanweg aan, maar het had aan die kant geen uitgang naar de straat. In 1910 werden deze huisnummers omgezet in Weverstraat B176 voor Beekhof en B177 voor 't Zonneheem. Overigens stonden in die tijd de huizen vooral bekend onder hun naam en speelde het officiële postadres een minder belangrijke rol. Pas bij de volledige herschikking van alle adressen in Oosterbeek in 1921 kreeg 't Zonneheem als officieel adres Fangmanweg 43, en Beekhof Weverstraat 140. De Kerkhofweg was in die tijd al formeel omgedoopt in Fangmanweg, zodat 't Zonneheem dus nooit een formeel postadres aan de Kerkhofweg heeft gehad.

2.2 Het Huis

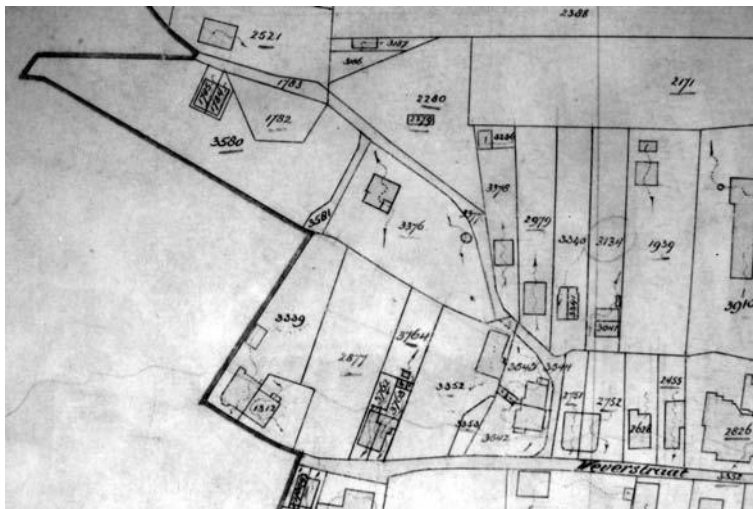
Het terrein waar het huis op staat (Afb.8), heeft sinds de grenscorrectie van 1922 (Hfdst.3.4) een oppervlak van 2300 m². Het perceel loopt van de Fangmanweg aan de oostzijde schuin af naar de twee meter lager gelegen Zuiderbeek aan de westzijde. Aan de noordzijde ligt het terrein van het gemeentelijk parkje de Zomp, met daarin de grote vijver waar de Zuiderbeek ontspringt. Aan de overzijde van de Zuiderbeek ligt het terrein van Beekhof, dat doorloopt tot aan de Weverstraat. In de Zuiderbeek bevinden zich drie vijvers met daartussen diverse watervallen. Het theehuis ligt aan de zuidzijde van de tuin, tegen de Fangmanweg aan. 't Zonneheem zelf ligt aan de noordzijde van het terrein, ter hoogte van de bovenvijver. Afbeelding 9a geeft een schematisch overzicht van de ligging van het terrein met de daarop aanwezige gebouwen.

't Zonneheem zelf (Afb.7) heeft een grondoppervlak van 12 bij 11 meter. Het huis heeft drie etages (de benedenetage, de bovenetage en de zolderetage) met daarboven een leien dak. Daarnaast is er een kelder van ruim 2 meter hoogte, die onder het gehele huis doorloopt. Het verhaal gaat dat Evert Ekker oorspronkelijk slechts een kruipkelder onder het huis had gepland, maar toen bleek dat de kelderruimte door de hoge stand van het grondwater erg vochtig werd, besloot hij de kelder 70 cm hoger te maken. Dat is de reden waarom men vanuit de tuin een trap van vier treden op moet om via de veranda de voordeur op de benedenetage te bereiken.

Afb.7 - 't Zonneheem (eind twintiger jaren) en het theehuis (rond 1980).

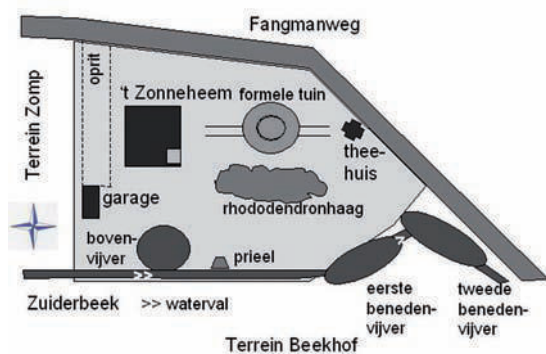

Afb.8 - Kadasterkaart van Oosterbeek-Laag, bijgewerkt in 1914, met links het noorden. In het midden het ronde theehuis met links daarvan 't Zonneheem (perceel 3376). Beekhof ligt direct onder de knik in de Fangmanweg (perceel 3352).

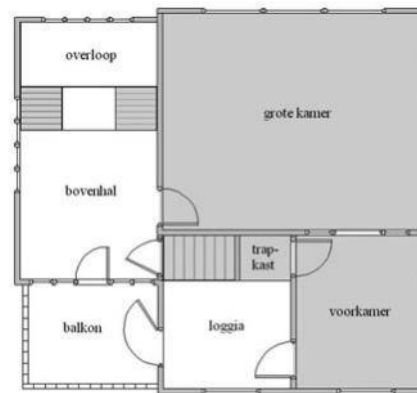

De westelijke helft van het huis is vooral bestemd voor de halpartij en het trappenhuis, terwijl de woonkamers zich vooral in de oostelijke helft van het huis bevinden. De buitenmuren van het huis zijn geheel met stuc bedekt, met daarin grenenhouten kozijnen rondom de ramen. Op de benedenetage bevinden zich in totaal zeven schuiframen van elk 1,35 x 1,35 meter, die van binnenuit met luiken zijn af te sluiten. Boven elk van deze ramen (behalve de badkamer) bevindt zich een bovenlicht van 90 cm hoogte, bestaande uit 18 kleine ruitjes. Deze bovenlichten konden tot niet lang geleden geopend worden met behulp van een touw, waarmee zij naar binnen konden kantelen. Ook als de luiken dicht zijn, blijft er toch via deze bovenlichten voldoende licht in het huis vallen. Aan de noordzijde van het huis bevindt zich een afgesloten deur, die vele jaren toegang gaf tot een aangebouwde keuken (Hfdst.3.4). Aan de westzijde van het huis loopt een buitentrap naar de kelder, van de tuin gescheiden door een gemetselde muur. De kelder bestaat uit vijf in elkaar overlopende ruimten en een gedeelte dat is volgestort met puin. Sinds de tachtiger jaren kan men vanuit de kelder niet meer rechtstreeks in het huis komen. Kortom, de enige manier om het huis te betreden is via de voordeur aan de zuidzijde. Daarvoor gaan wij eerst het trapje op van vier treden en komen op de veranda die aan de westzijde met een glaswand is afgesloten. Wij lopen rechtdoor naar de voordeur van 't Zonneheem. Het is een boerderijdeur, waarvan de bovenste helft los van de onderste helft geopend kan worden. Wij gaan naar binnen!

Het eerste dat opvalt als wij het huis betreden, is de monumentale benedenhal, zo'n 30 m² groot, geheel voorzien van een eikenhouten parketvloer met donkere sierrand. Het 3,50 meter hoge plafond bestaat uit geverf-

Afb. 9a

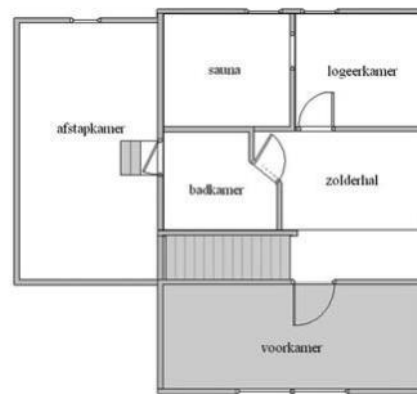
bovenetage

Afb. 9c

benedenetage

Afb. 9b

zolderetage

Afb. 9d

de houten balken. Behalve de voordeur komen er in de benedenhal zes grenenhouten deuren uit, elk bestaande uit zes gebeitste panelen met daaromheen een vuurhouten omlijsting. Deze deuren zijn 2,20 meter hoog en hebben een breedte van iets meer dan een meter. Tegenover de voordeur liggen onder de trap de deuren naar het toilet en de gangkast, terwijl zich aan de rechterkant van de hal de deuren bevinden naar de badkamer, de grote kamer, de zijkamer en de voorkamer (Afb. 9b). De muur tussen de deuren is rondom voorzien van een 2,40 meter hoge houten lambrisering, waardoor de hal de sfeer van een Engels landhuis uitstraalt. Vanuit de voordeur ligt direct links in de hoek de schouw van de oorspronkelijke open haard, die nu is dichtgemaakt met Delfts blauwe tegeltjes. Op deze schouw staat een oud altaarstuk, voorzien van gebeeldhouwde kopjes. Op diverse plaat-

Afb. 9 - Indeling van het terrein van 't Zonneheem (a) en van de drie woonetages (b-d).

sen in de benedenhal zijn nog de aansluitingen te zien van de gasverlichting, waarmee het huis in de beginjaren werd verlicht.

Halverwege de hal, links ten opzichte van de voordeur, begint de houten trap naar de bovenetage. De trap loopt met drie rechte hoeken en twee overlopen naar boven. Na zes treden komen we op een kleine overloop, de trap buigt hier naar rechts en na zeven treden komen wij op een grote overloop die boven het toilet en de gangkast ligt. Beide overlopen hebben een eikenhouten vloer. Overigens is de trap met zijn in hout gedraaide spijlen mogelijk ouder dan het huis zelf. De vierkante houten pijlers met ronde koppen, die op alle hoekpunten van de trap staan, zijn ter hoogte van de tweede overloop aan de onderkant afgezaagd, om er voor te zorgen dat de onderliggende deuren van het toilet en de gangkast naar de hal toe geopend kunnen worden. Dit zou kunnen betekenen dat de trap van elders afkomstig is en bij de bouw in 't Zonneheem is ingepast. Op het niveau van de tweede overloop is een lage dubbele schuifdeur naar een bergruimte die onder de woonkamer ligt. Deze werd door Evert Ekker gebruikt om zijn reiskoffers in op te bergen. Na nog eens zeven treden komen we in de bovenhal, een open ruimte met een eikenhouten vloer van zo'n 20 m². Rondom de overloop en de bovenhal zijn 13 kleine ramen van 65 x 45 cm, die vroeger allemaal opengezet konden worden. Daarnaast zijn er in de bovenhal drie deuren: een boerderijdeur naar het balkon, een deur voor de trap naar de zolderetage en een deur die toegang geeft tot de grote woonkamer (Afb.9c). De bovenhal is 3,10 meter hoog, maar aan de zijkanten van het huis begint al op een hoogte van 2,50 meter het schuin oplopende dak, met als gevolg dat de zolderetage een aanzienlijk kleiner grondoppervlak heeft dan de twee andere etages.

Het eerste dat opvalt als wij de woonkamer binnengaan, is de hoogte van het plafond. Met 3,80 meter is het de hoogste kamer van het huis. Wat ook opvalt, is dat de muur aan de noordzijde voornamelijk uit ramen bestaat. De ramen op de bovenetage zijn vergelijkbaar met die op de benedenetage, maar aan de noordzijde van de grote kamer zijn er drie van dergelijke schuiframen naast elkaar aangelegd, elk met een bovenlicht van 18 ruitjes. Aan de oostkant van de kamer bevindt zich nog een enkel schuifraam met bovenlicht. Bij binnenkomst direct links staat de marmeren schouw van de open haard. Zoals al gememoreerd, heeft deze kamer weliswaar altijd als woonkamer gediend, maar was hij oorspronkelijk waarschijnlijk bedoeld als atelier. Zowel de grote kamer als de naastgelegen voorkamer hebben dezelfde eikenhouten vloer als de halpartijen en de overloop. Tussen de grote kamer en de voorkamer bevindt zich een dubbele glazen schuifdeur, met daarboven 39 ruitjes van een vergelijkbaar formaat

als die van de bovenlichten. De voorkamer, die iets lager is dan de woonkamer, heeft een eigen marmeren schouw tegen de rechtermuur, tussen de deur naar de keuken en de deur naar een kast, die onder de trap naar de zolderetage ligt. Daarnaast heeft de voorkamer een schuifraam op het oosten en een op het zuiden. Van de voorkamer komen wij in de huidige bovenkeuken, die oorspronkelijk gebouwd was als loggia. Er waren dus geen ramen, maar wel een grote opening in de voorgevel en een open verbinding met het naastgelegen balkon.

Wij gaan terug naar de bovenhal en nemen de trap naar de zolderetage. Deze rechte trap is bijna 4 meter hoog en wordt aan weerszijden begrensd door een muur. Boven aangekomen is er rechts een deur die naar de voorkamer leidt. Links gaan wij een trede omhoog en komen in een ruimte die tot 1977 een grote open zolderruimte was (Afb.9d). Nu geeft het toegang tot een kleine zolderhal met aansluitend twee kleine kamers en een badkamer. Omdat het plafond van de hal op de bovenetage minder hoog is dan dat van de naastgelegen woonkamer, ligt het gedeelte van de zolder boven deze hal dan ook lager dan de rest van de zolder. Om dit zoldergedeelte boven de hal te bereiken, moet men dan ook twee treden naar beneden, vandaar de naam afstapkamertje. Sinds de verbouwing van 1977 bevindt de deur naar het afstapkamertje zich in de badkamer. Door het schuine dak lopen met uitzondering van de voorgevel alle muren op de zolderetage vanaf de vloer schuin af. Het effectieve grondoppervlak op de zolderetage is dan ook relatief gering. Wij gaan terug naar de kleine zolderhal en vandaar naar de voorkamer. Deze ruimte biedt het mooiste uitzicht over de tuin met zijn theehuis en waterpartijen. 's Winters, als de bomen kaal zijn, kun je van hieruit de toren van het oude kerkje zien en verderop de lichtjes van de stuw bij Driel in de Nederrijn.

2.3 De Bewoners

In de honderd jaar dat 't Zonneheem bestaat, hebben er tenminste 38 personen officieel in het huis gewoond. Van de vooroorlogse periode zijn geen officiële stukken bekend, omdat het gemeentehuis van Renkum tijdens de Tweede Wereldoorlog is verwoest. Met name in deze periode zal er ook bedienend personeel in het huis gewoond hebben. Van de periode 1910-1916 is geen officiële bewoner van het huis bekend, en waarschijnlijk heeft het huis in die periode gediend als gastenhuis van de familie Brevée. Hieronder staat een overzicht van de officiële bewoners van het huis, inclusief de eigenaren die niet zelf in het huis hebben gewoond.

BEWONERS VAN 't ZONNEHEEM:

1907-1910

- Evert Cornelis Ekker (1858-1943)
- Evert Ekker jr (1899-1972)
- Martin Hendrik Ekker (1901-1992)

1916-1922

- Antonie Jacob Bothenius Brouwer (1861-1947)
- Catharina Bloembergen (1873-1954)
- Henricus Antonie Jacob (Henk) Bothenius Brouwer (1909-1962)

1923-1977

- Jacobus Abraham (Jaap) de Klark (1875-1942)
- Maria Johanna Elisabeth (Marie) Peperkamp (1880-1980)
- Catharina Theodora Jeanne (Tincky) de Klark (1909-2006)
- Robbert (Rob) de Klark (1911-1988)
- Auwina Wendelina (Winy) Klinkspoor (geb.1918)
- Johanna Maria (Riet) Heuterman (1919-2001)
- Gerard Willem (Geert) Mulder (1908-1990)
- Marieke Mulder (geb.1941)
- Jaap Mulder (1950-1972)
- Catharina Jacoba (Jacobine) Mulder (geb.1952)

1943-1946

- Sijmon de Witte (1865-1954)
- Riemke Fennema (1894-1957)

1977-1982

- Evert den Outer (geb.1946)
- Theodora Cornelia Maria (Dorothee) Sanders (geb.1941)
- Jeroen den Outer (geb.1969)
- Evert den Outer (geb.1975)
- Eveline den Outer (geb.1979)

1982-1983

- Albertus (Albert) van Dijk (1943-2002)
- Helena Anna (Helly) Sanders (1944-1994)
- Lubbertus Antonius (Luban) van Dijk (geb.1966)
- Irving Albert van Dijk (geb.1968)
- Arthur Daniel van Dijk (geb.1979)

1984

- Matthijs Johannes Bakkeren (geb.1940)
- Caroline van Laarhoven (geb.1937)

1984-1985

- Helena Francisca (Hélène) Zoetmulder (1918-2002)
- Theodorus Marinus (Theo) Bouthoorn (1914-1998)

1985-1990

- Heedze Lammert Ganzevoort (geb.1940)
- Annie Wilhelmina (Anneke) Verhaagen (geb.1943)
- Stephanie Ganzevoort (geb.1972)
- Duncan Ganzevoort (geb.1973)

1990-heden

- Everardus Johannes Jacobus (Joop) van Zoelen (geb.1951)
- Maria Anna Josephine (Marieke) Paulssen (geb.1950)

EIGENAREN DIE ZELF NIET IN HET HUIS HEBBEN GEWOOND:

1917-1922

- Edward Chabot (1880-1942)

1922-1923

- Isaäk Brevée (1879-1952)

Afb.10 - Evert Ekker (foto ca.1900) en portret van Lucie van Dam van Isselt (ca.1895; potloodtekening van Auguste Morisot)

Hfdst.3: DE VERBEELDING (1907-1922)

3.0 Inleiding

De eerste twee decennia van de twintigste eeuw waren een tijd van vernieuwing. Het reizen met de trein wordt gemeengoed, terwijl paardentrams, trekschuiten en diligences uit het straatbeeld verdwijnen. Heel Nederland is binnen een dag te bereizen, en ook bestemmingen in Europa komen binnen bereik. Oosterbeek kent twee spoorstations, Oosterbeek-Hoog op de lijn Utrecht-Arnhem, en Oosterbeek-Laag op de lijn Arnhem-Nijmegen. Voor lokaal vervoer is er de stoomtram, die sinds 1885 Oosterbeek verbindt met Wageningen en Arnhem. Ook gaat Nederland massaal op de fiets. Daarnaast is het een periode van toenemende industrialisering. Olielampen worden vervangen door gasverlichting, en later door elektriciteit. Dat ging overigens niet zonder horten of stoten. Toen in 1904 in Oosterbeek de gasfabriek aan de Benedendorpseweg werd gebouwd, stak er een storm van protest op tegen dit ontsierende bouwwerk. De weduwe Kneppelhout sloot uit protest de publieke toegang tot het terrein van de Hemelse Berg, en de VVV Oosterbeek hield een protestvergadering. Maar uiteindelijk leidde het er wel toe dat heel het dorp vanaf 1905 de beschikking had over gasverlichting. Het was ook de periode van grote politieke veranderingen, waarbij vrouwen-emancipatie en algemeen kiesrecht een centrale rol speelden.

Oosterbeek had zich in die periode ontwikkeld tot een combinatie van boerendorp en elitair villadorp. Kenmerkend daarvoor is dat 't Zonneheem in die periode eigendom was van of bewoond werd door achtereenvolgens een kunstschilder (Evert Ekker), een letterkundige (Antonie Bothenius Brouwer) en een huisarts (Isaïc Brevée). Al deze families waren sterk internationaal georiënteerd, hadden buitenlandse vrienden en voelden zich in Frankrijk en Italië even goed thuis als in Oosterbeek. Kortom, kunst en artistieke stonden in deze periode centraal. Ook de vrouwen waren representatief voor de geest van hun tijd. Zowel de eerste vrouw van Evert Ekker (Lucie van Dam van Isselt) als die van Isaïc Brevée (Egberta Copijn) lieten op een gegeven moment niet alleen hun man, maar ook hun kinderen in Oosterbeek achter, en gingen hun eigen weg. De tweede vrouw van Evert Ekker (Hester Robbers) had geen zin om "op de potten en pannen te gaan zitten passen tot er een man langs kwam", en ging tegen de zin van haar vader werken om zelf de kost te kunnen verdienen. Passend voor die tijd kocht zij van haar eerstverdiende geld een fiets. Kortom, het was voor huis en bewoners een tijd waarin de verbeelding centraal stond.

3.1 De vrouw die nooit in 't Zonneheem woonde

Lucie van Dam van Isselt werd op 15 juni 1871 geboren in Bergen op Zoom. Haar vader was officier in het Nederlandse leger, en werd de dag na Lucies geboorte bij koninklijk besluit overgeplaatst naar Den Haag. In 1876 verhuisde het gezin vandaar naar Kampen, waar Lucie haar jeugd zou doorbrengen. Al van jongs af aan schilderde zij bloemen en planten in potten, werken die zij meizoentjes noemde. Evert Cornelis Ekker werd op 21 oktober 1858 in Kampen geboren, en was de zoon van de directeur van Lucies middelbare school. Evert en Lucie kenden elkaar dan ook al uit hun Kampense tijd. In 1888 vestigde de familie Ekker zich na de pensionering van vader in Den Haag, terwijl de familie Van Dam van Isselt in 1890 terug naar Bergen op Zoom verhuisde. Na de middelbare school volgde Lucie diverse schildercursussen aan de Haagse Academie, en waarschijnlijk logeerde zij in die periode al bij haar toekomstige schoonfamilie.

Afb.11 - Potloodtekening van Lucie van Dam van Isselt met Evert Ekker, gemaakt door Auguste Morisot (ca.1894).

Evert en Lucie trouwden op 3 augustus 1892 in Bergen op Zoom, en gingen wonen aan de Loosduinseweg in Den Haag. In de eerste jaren van hun huwelijk reisden zij veel, met name naar Frankrijk, maar daarnaast exposeerde Lucie ook regelmatig in Den Haag. Hun eerste zoon, Evert jr, werd op 15 februari 1899 geboren in Den Haag. Het jaar erna verhuisde het paar naar Oosterbeek, waar zij in Beekhof gingen wonen. Op 23 april 1901

Afb.12 - Lucie van Dam van Isselt met haar jongste zoon Martin (ca.1902).

werd hun tweede zoon, Martin Hendrik, geboren. Hij was vernoemd naar Everts oom en weldoener Martin Hendrik Schröder, van wie hij de genereuze erfenis had ontvangen. Overigens werd Martin in Den Haag geboren in het huis van Lucies vader, omdat Evert zelf in die tijd in het buitenland vertoefde.

De villa Beekhof groeide in die tijd uit tot een ontmoetingscentrum voor allerlei kunstenaars. Schilders als Théophile de Bock en Jan Toorop waren regelmatige gasten, evenals de kunstcriticus Albert Plasschaert. Evert zelf was veel op reis in het buitenland, en als hij thuis was, zat hij waarschijnlijk gebogen over zijn bouwplannen voor 't Zonneheem. Hoe dan ook, hun huwelijk liep al snel ten einde. Lucie vertok in het voorjaar van 1907 naar Veere, Evert en haar twee kinderen in Oosterbeek achterlatend. De officiële scheiding werd op 23 juli 1907 uitgesproken. Veere was in die tijd een opkomend schildersdorp, en Lucie kende daar veel collega's. Zij begon zich weer intensief met schilderen bezig te houden, daartoe aangemoedigd door Theo van Rijsselberghe met de woorden: *"L'art, Madame, c'est une forteresse, où rien ne pénètre"*. In 1908 maakte zij een reis naar Lyon en in 1911 naar Italië. In die tijd ontwikkelde zij haar definitieve stijl, waarbij zij zich beperkte tot het schilderen van bloemen en kleine stillevens (Afb.13).

In 1909 hertrouwt zij met Albert Plasschaert, van wie zij overigens in 1922 weer scheidt. In 1933 vestigt zij zich weer in Den Haag, waar zij op 7 juni 1949, vlak voor haar 78e verjaardag, overlijdt. Zij ligt begraven in haar geboorteplaats Bergen op Zoom. Sinds haar dood zijn er twee overzichtstentoonstellingen van haar werk te zien geweest, de eerste in 1986 in het Markiezenhof van Bergen op Zoom⁵, en de tweede in 1999 gecombineerd in het Zeeuws museum in Middelburg en het Marie Tak van Poortvliet museum in Domburg⁶. De eerste tentoonstelling werd geopend door haar zoon Martin, de tweede door haar kleinzoon Wouter.

Er zijn maar weinig schilderijen bekend uit Lucies Oosterbeekse periode. Slechts een enkel schilderij is gesigneerd met Lucie Ekker. Mogelijk had zij het in die tijd te druk met haar gezin, mogelijk zijn er na de scheiding ook schilderijen vernietigd. Lucie kende 't Zonneheem (Afb.6), maar heeft er nooit formeel gewoond. Wel heeft zij waarschijnlijk regelmatig al mijmerend in het theehuis gezeten, ideeën opdoend voor een nieuw schilderij. Een karakteristieke uitspraak van haar luidde: "Ik heb vannacht zo'n mooi schilderij gemaakt; ik hoef het alleen nog maar te schilderen".

3.2 De familie Ekker (1907-1910)

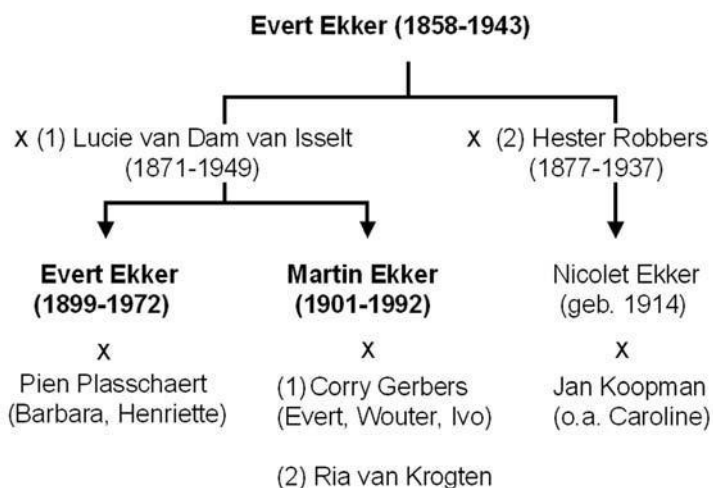
Toen Lucie Oosterbeek had verlaten, moest Evert Ekker zijn plannen bijstellen. Het was waarschijnlijk nooit zijn bedoeling geweest om van Beekhof naar zijn nieuwe woning te verhuizen, ervan uitgaande dat 't Zonneheem inderdaad als zomerhuis was bedoeld. Maar gezien de ontstane situatie was het niet opportuun om beide huizen aan te houden. Volgens het Nieuw Arnhemsch Adresboek⁴ verhuist Evert formeel in 1909 van Beekhof naar 't Zonneheem. In datzelfde jaar verkoopt hij Beekhof aan Isaäk Brevée, een huisarts die hogerop aan de Weverstraat woonde en die een goede vriend

Afb.13 - Schilderijen van Lucie van Dam van Isselt. Links "Rododendrons" (1941), rechts "Eieren in garantol" (1944).

van de Ekkers was (Afb.6). De Brevées zouden later nog een belangrijke rol spelen in de geschiedenis van 't Zonneheem.

Het is niet duidelijk hoe 't Zonneheem in die beginjaren was ingericht. Aangenomen mag worden dat de grote kamer op de bovenetage, net als in alle latere perioden, als woonkamer diende, en dat de kamers op de benedenetage dienden als slaapkamers voor Evert sr, Evert jr en Martin. Wel is duidelijk dat er niet gekookt werd in het huis. Er was immers niet in een keuken voorzien, en aangezien men goed bevriend was met de familie Brevée, bleef men in het oude huis eten. Al in het jaar daarna, in 1910, besluit Evert 't Zonneheem te verlaten en met de kinderen terug te keren naar Den Haag. Wij weten niet of hij toen al geprobeerd heeft het huis te verkopen dan wel te verhuren, of dat hij van plan was 't Zonneheem aan te houden voor de zomerperioden.

Wat zijn plannen ook waren, alles verandert als Evert in 1912 hertrouwt met Hester Robbers. Om in haar eigen inkomen te voorzien, had zij gewerkt bij de telefooncentrale in Rotterdam. Van haar eerste geld had zij een fiets gekocht, waarmee zij ondersteund door haar broers eerst op zolder had geoeft, voordat zij er zich mee op straat waagde. Toen zij Evert leerde kennen, was zij onderwijzeres in Laren. Haar neef Herman Robbers was een bekend schrijver en essayist, die samen met zijn vader Elsevier's Uitgeversmaatschappij had opgericht. Hester neemt de opvoeding van Evert jr en Martin liefdevol op zich, en samen krijgen zij in 1914 een dochter, Nicolet (Afb.17). Maar een family man zal Evert Ekker nooit worden, en in 1915 gaat het stel al weer uit elkaar. Evert jr en Martin gaan bij de familie

Afb.14 - Stamboom van de familie Ekker. Alleen personen waarvan de naam dik is gedrukt, hebben in 't Zonneheem gewoond.

Afb.15 - Evert jr en Martin Ekker in Oosterbeek. Links in Beekhof (ca.1903), rechts (1909) met als onderschrift: "Martin 8 jaar met zijn 2 jaar oudere broer Evert".

Ekker in Den Haag wonen, terwijl Nicolet bij haar moeder blijft. Evert sr vertrekt na de Eerste Wereldoorlog definitief naar Frankrijk, waar hij onder meer een atelier vindt aan de Boulevard Arago in Parijs. Van daaruit reist hij veel naar Zuid-Frankrijk en Spanje, waar hij met name dorpsgezichten, landschappen en merkwaardig gevormde bomen schildert (Afb.18). In het kader van de omgangsregeling met haar vader komt Nicolet regelmatig naar Frankrijk. Ook komt Evert af en toe naar Nederland om zijn kinderen te bezoeken, waar hij dan zijn intrek neemt in een goed hotel.

Het is onduidelijk wie er in de periode 1910-1916 in 't Zonneheem heeft gewoond. De gegevens van de burgerlijke stand van Oosterbeek (gemeente Renkum) zijn in de Tweede Wereldoorlog verbrand, en volgens het Nieuw Arnhemse Adresboek kende het huis in deze periode geen officiële bewoner. Pas in 1916 is er sprake van een formele huurder in de persoon van Antonie Jacob Bothenius Brouwer, hoofdredacteur van de Arnhemse Courant. Eind 1917 verkoopt Evert Ekker zijn schepping aan Edward Chabot, een koopman uit Rotterdam die het huis waarschijnlijk slechts als beleggingspand zag. Of Evert Ekker na 1910 ooit nog in Oosterbeek is geweest, in zijn eigen huis of op bezoek bij de familie Brevée, is niet bekend. De laatste jaren van zijn leven woonde hij in Cagnes-sur-Mer nabij Nice, waar hij tijdens de oorlog op 84-jarige leeftijd (15 april 1943) overleed. De schilderijen uit zijn Franse periode werden na de oorlog door collega's van hem naar Nederland overgebracht. De meeste van deze werken zijn nog steeds in het bezit van de familie.

Voor de zonen Evert jr en Martin moet de omschakeling van het landelijke Oosterbeek naar het strakke Den Haag groot zijn geweest. De foto van 1909 uit Oosterbeek laat de twee zien bij het spelen in de vrije natuur (Afb.15). Voor de jongens was op het terrein van 't Zonneheem zelfs een spoorlijntje aangelegd, dat langs de Fangmanweg en het theehuis naar de benedenvijvers liep (restanten hiervan zijn te zien op afbeeldingen 26 en 73).

Toppunt van genoeg was natuurlijk om het tracé zo te verleggen dat nicht Bas, toch al kloek uitgevoerd, pardoos in de beek belandde. De schets uit de Haagse periode die Evert sr van zijn zoon Martin bij het pianospelen maakte, straalt daarentegen een echt stadse sfeer uit (Afb.16). Martin kon deze overstap kennelijk gemakkelijker maken dan zijn broer Evert. Deze laatste ontvluchtte al snel het Haagse milieu, ging naar de zeevaartschool in Vlissingen en werd daarna stuurman op de grote vaart. In 1918 herstelde hij het contact met zijn moeder Lucie, die hij meer dan 10 jaar niet gezien had, en in 1919 ging hij bij haar wonen in Veere. Uit die periode stamt het schilderij dat Lucie van hem maakte (Afb.19). In 1928 trouwt hij met Pien Plasschaert, een nicht van Lucies tweede man Albert Plasschaert. Pien kon echter slecht met Lucie overweg. Niet veel later zijn Evert en Pien per boot naar Zuid-Frankrijk afgereisd, waar zij zich met hun twee dochters Barbara en Henriette definitief vestigden in de buurt van Sète. Evert bleef de zee trouw, en ging vanaf die tijd met toeristen op tonijnjacht in de Middellandse Zee. Evert jr is op 15 maart 1972 in het Franse Bouzigues overleden.

Zijn jongere broer Martin, bijgenaamd Tik, was het studiehoofd van de familie, en gedijde juist goed in het Haagse milieu. Zoals al gememo-reerd was hij in Den Haag geboren, hoewel zijn ouders toen al in Oosterbeek woonden. Omdat Evert sr bij zijn geboorte in Schotland vertoef-

Afb.16 - Martin Ekker (Tik)
getekend door zijn vader
Evert. Rechts in hun
Oosterbeekse, links in hun
Haagse periode.

de, moest Lucies vader aangifte van zijn geboorte doen. Martin rondde drie academische studies af: hij was zowel civiel als elektrotechnisch ingenieur, maar daarnaast ook doctorandus in de economie. Aanvankelijk werkte hij bij de gemeente Den Haag, waar hij een overslaginstallatie voor huisvuil bouwde, een rioolmond in zee aanlegde, en viaducten en bruggen voor het verkeer ontwierp. In de oorlogsperiode bouwde hij voor de AKU een kunstzijdefabriek in Arnhem, en daarna werkte hij enige tijd bij het Centraal Planbureau in Den Haag. Later heeft hij in het kader van de ontwikkelingshulp nog voor de Verenigde Naties gewerkt in Afghanistan, Suriname, Mexico en Venezuela, en kwam uiteindelijk op het hoofdkwartier van deze organisatie in New York terecht.

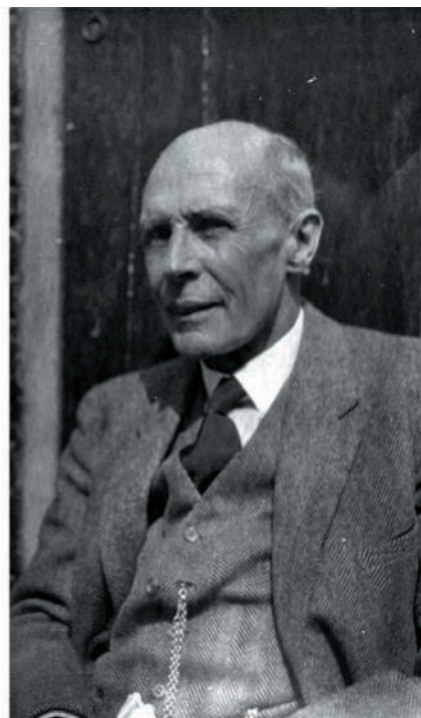
Martin Ekker had ook veel belangstelling op spiritueel gebied en is met name bekend geworden als de Nederlandse voorvechter van het gedachtegoed van Gurdjieff en diens leerling Ouspensky. Gurdjieff was een in Parijs woonachtige Russisch-Armeens filosoof, die rond de eeuwwisseling antwoorden probeerde te formuleren op de vraag naar de zin van het bestaan. De essentie van Gurdjieffs leer is dat de individuele mens zichzelf niet of nauwelijks kent, maar zich daar niet van bewust is. Als gevolg daarvan denkt en handelt de mens mechanisch en identificeert hij zich met tal van denkbeelden. In 1968 schreef Martin een boekje over deze leer, getiteld: "Gurdjieff, de mens en zijn werk; een inleiding". In latere jaren vertaalde hij tezamen met een groep medestanders diverse werken van Gurdjieff vanuit het Frans in het Nederlands. In 1973 was hij de drijvende kracht voor de oprichting van de Gurdjieff stichting Nederland⁷. Zelf schreef hij hierover: "Dit werk is bij mij gegroeid tot een centrale factor die mijn leven een richting en een zin geeft, die ik tevoren niet voor mogelijk heb gehouden en waarvoor ik tot in het diepste van mijn wezen dankbaar ben".

Afb.17 - Evert Ekker in zijn Haagse periode. Links met dochter Nicolet. Rechts zijn tweede vrouw Hester Robbers met haar vader Henri, en op de voorgrond links Evert jr en rechts Martin (ca.1915).

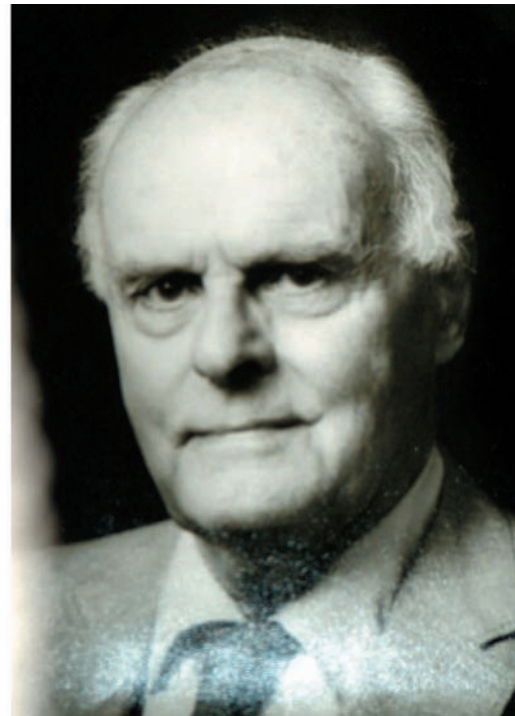

Afb.18 - Evert Ekker in zijn Franse periode (foto ca.1935). In deze periode schilderde hij veel stadjes in Zuid-Frankrijk en Noord-Spanje.

In 1924, vlak voor zijn huwelijk met Corry Gerbers, herstelde hij het contact met zijn moeder Lucie. Martin en Corry kregen drie zonen, Evert, Wouter en Ivo. De in Frankrijk geboren Wouter is sinds het begin van de jaren negentig een regelmatig bezoeker van 't Zonneheem, en als zodanig de mede-initiatiefnemer van dit boek. Zoals al gememoreerd woonde het gezin in de oorlogsjaren in Arnhem, waarbij Martin onder andere ook als personeelsfunctionaris werkte. Na de Slag om Arnhem in september 1944 werden alle bewoners van Arnhem en Oosterbeek door de Duitsers geëvacueerd, zodat de Ekkers hun Arnhemse woning moesten verlaten met achterlating van een groot aantal schilderijen van Lucie en Evert sr. Veel van deze schilderijen zijn nooit meer teruggevonden. In 1986, hij was toen al zeven jaren weduwnaar, opende Martin de eerste overzichtstentoonstelling van het werk van Lucie in Bergen op Zoom⁵. In dat jaar bezocht hij ook voor het eerst in 75 jaar weer 't Zonneheem, in gezelschap van zijn jongste zoon en diens vrouw (Hfdst.6.4). In 1990 hertrouwde hij met Ria van Krogten, met wie hij tot zijn dood op 26 juni 1992 in Hillegom woonde. Ria is later nog diverse malen in 't Zonneheem op bezoek geweest.

Dochter Nicolet bleef na de scheiding van haar ouders bij haar moeder wonen. De ruzie was zo hoog opgelopen, dat Evert zijn beide zoons verboden had nog contact met zijn tweede vrouw en dochter te onderhouden. Pas in 1937, na de dood van Hester, zag Nicolet haar beide halfbroers weer.

In 1933 ging zij kindergeneeskunde studeren in Leiden, maar tegen die tijd was het vermogen van haar vader zo geslonken, dat deze de kosten van haar studie niet meer voor zijn rekening kon nemen. Zij trouwde met de latere huisarts Jan Koopman, van wie zij zeven kinderen kreeg. Aan het eind van de oorlog, toen werk schaars was, verhuisde de familie naar Ede, waar haar broer Martin een baan voor Jan had weten te regelen als bedrijfsarts bij de ENKA, een dochteronderneming van de AKU in Arnhem. Samen met Martin zagen zij op 17 september 1944 de dropping van de parachutisten boven de Renkumse heide, op weg om via Oosterbeek de Rijnbrug in Arnhem te bezetten. Het zou een brug te ver blijken. Nicolet hoorde pas voor het eerst van een huis dat haar vader in Oosterbeek had gebouwd, na het bezoek van Martin aan 't Zonneheem in 1986. Zelf heeft zij pas in 2006, op 91-jarige leeftijd, het huis voor het eerst bezocht, tezamen met haar in Oosterbeek wonende dochter Caroline (Hfdst.6.4)

Afb.19 - Evert Ekker jr geschilderd door Lucie van Dam van Isselt (ca.1920), en foto van Martin Ekker (ca.1975).

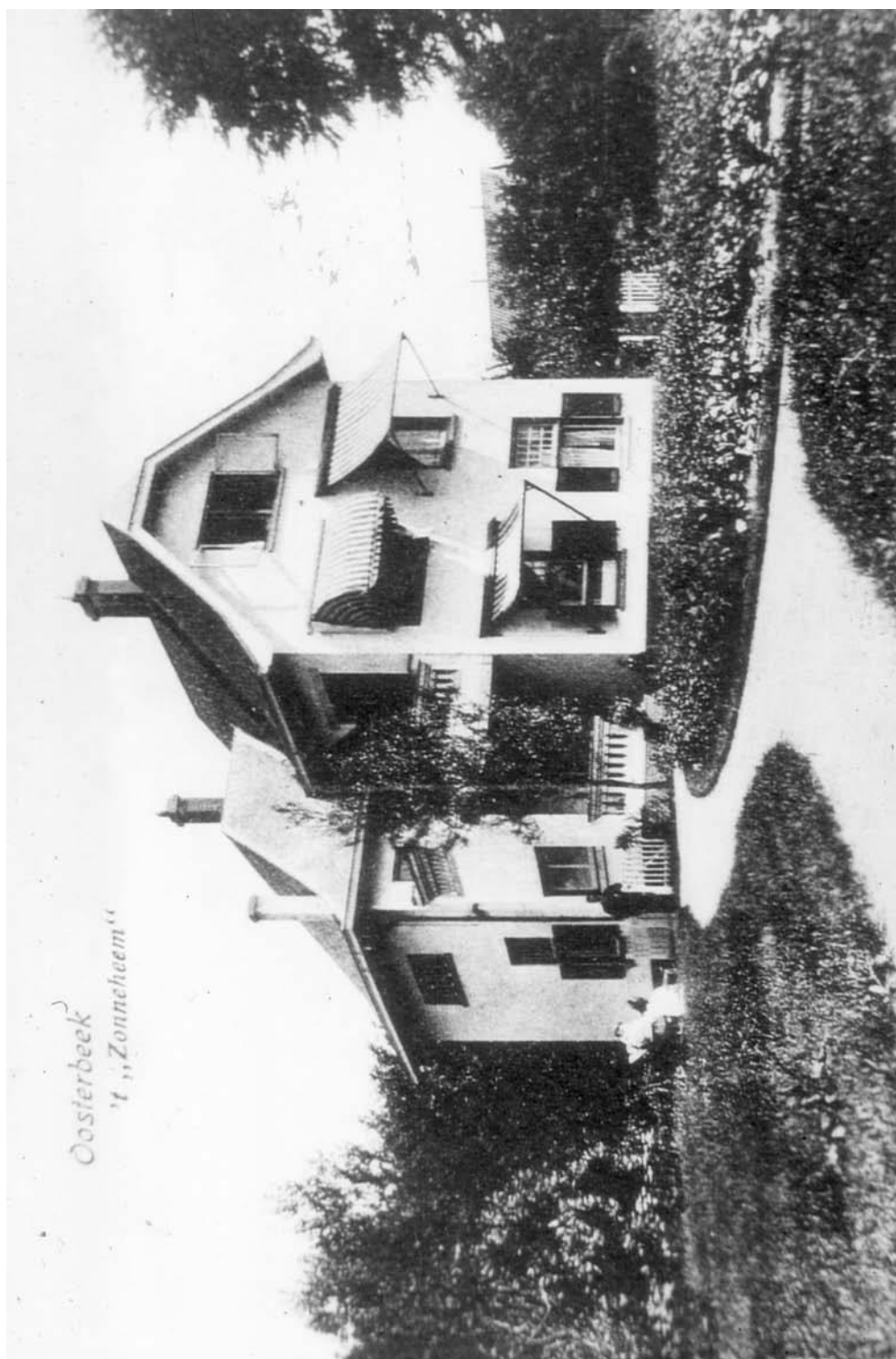
3.3 De familie Bothenius Brouwer (1916-1922)

Toen Evert Ekker in 1917 't Zonneheem voor 10.000,- gulden verkocht aan de Rotterdamse zakenman Edward Chabot, was deze laatste zelf niet bij de verkoop aanwezig. Het is zelfs de vraag of hij ooit in Oosterbeek is geweest. Hij liet zich bij de overdracht vertegenwoordigen door Antonie Bothenius

Brouwer, die het jaar daarvoor als huurder in het huis was komen wonen.

Deze Bothenius Brouwer was als Antonie Jacob Brouwer op 1 november 1861 in Veendam geboren, en was van beroep journalist, schrijver en redacteur⁸. Na zijn gymnasiumtijd te Zwolle behaalde hij zijn MO Frans en ging hij letteren studeren in Frankrijk en Zwitserland. Om in zijn levensonderhoud te voorzien, schreef hij stukjes over het Parijse literaire leven voor diverse Nederlandse kranten (Parijsche Echo's). In 1893 werd hij hoofdredacteur van de Leeuwarder Courant, waar hij een nieuwe stijl van journalistiek introduceerde. Zo stelde hij in heel Friesland correspondenten aan, waarmee het wel en wee van het Friese dorpsleven structureel zijn intrede deed in de krant. In 1894 richtte hij samen met anderen een Leeuwarder afdeling van de Alliance Française op, wat hem al snel de bijnaam "Monsieur Brouër" opleverde. Hij was een vurig pleitbezorger voor de Boeren tijdens hun oorlog met de Engelsen, en stichtte in 1905 de Vereniging voor Vrijzinnig-Hervormden in Friesland. Op 18 mei 1899 trouwde hij met Catharina Bloembergen, de dochter van een der notabelen van de Friese hoofdstad. Zij was geboren op 18 augustus 1873 in Leeuwarden, maar had tot kort voor haar huwelijk in Düsseldorf gewoond. Hun enig kind, Henk, werd op 11 april 1909 in Leeuwarden geboren. Antonie liep toen al aardig tegen de 50.

In 1910 wordt Antonie directeur en hoofdredacteur van de Arnhemse Courant, en verhuist het gezin naar Arnhem. In 1911 koopt hij een extra achternaam, te weten Bothenius. Deze familienaam stond op uitsterven en voor het bedrag van 200,= gulden mocht hij zich voortaan heel chicque Bothenius Brouwer noemen. Overigens gebruikte hij deze naam pas officieel, toen hij in september 1916 naar Oosterbeek verhuisde en zich in de gemeente Renkum liet inschrijven. Over hun verblijf in 't Zonneheem is niet meer bekend dan de getoonde foto, met Antonie en Catharina naast het huis, en zoon Henk gezeten op de trap (Afb.20). Foto's van het interieur zijn er niet uit die tijd, zodat ook niet bekend is hoe zij het keuken-probleem hebben opgelost. Er zijn aanwijzingen dat er vroeger een schouw is geweest in de voorkamer beneden, zodat deze mogelijk in die tijd als keuken heeft gediend. Logischerwijs zouden dan de andere kamers op de benedenetage als ouderlijke slaapkamer en vertrek voor Henk hebben gediend. Al die jaren had de familie een dienstbode, F. Gaus. Zij verhuisde mee vanuit Arnhem, en woonde in 't Zonneheem waarschijnlijk op de zolderetage. Waarschijnlijk stamt de oprit naar het huis vanaf de Fangmanweg uit deze tijd. Tot dan toe kon men alleen via de brug over de beek het terrein verlaten aan de kant van de Weverstraat. Zoals al gememoreerd, kreeg 't Zonneheem pas in 1921 een officieel postadres aan de Fangmanweg.

Afb.20 - Oudste foto van 't Zonneheem (ca.1918), in de periode dat de familie Bothenius Brouwer in het huis woonde, met vader Antonie en moeder Catharina opzij van het huis, en zoon Henk gezeten op de trap bij de ingang. De open ruimte van de loggia op de bovenetage is goed te zien.

Afb.21 - Antonie Jacob Bothenius Brouwer in de periode dat hij hoofdredacteur was van de Leeuwarder Courant (ca.1905).

In 1922 wordt Antonie hoofdredacteur van de Nieuwe Courant in Den Haag, en in augustus van dat jaar verhuist de familie inclusief dienstbode van Oosterbeek naar Den Haag. Ook in de residentie neemt hij actief deel aan het culturele leven, en wordt hij bestuurslid van de Alliance Française. In 1926, op 65-jarige leeftijd, trekt hij zich terug uit de actieve journalistiek, om zich verder geheel te wijden aan het schrijven van historisch literaire werken. Zijn bekendste boeken zijn "Drie Afstammelingen van den Zwijger" uit 1928, "Historische Figuren" uit 1941 en een groot aantal monografieën in "Neêrlands Welvaart" uit de periode 1914-1934. In dat laatste jaar was hij ook voorzitter van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. In de oorlog verhuizen hij en Catharina eerst naar Haarlem, en in het laatste oorlogsjaar naar het Friese Beetsterzwaag. Direct na de oorlog gaan zij in het zwaar verwoeste Rotterdam wonen, waar Antonie op 6 februari 1947 op 85-jarige leeftijd overlijdt. Hij was Ridder in de Orde van Oranje Nassau, Ridder van het Legioen van Eer, Ridder van de Kroon van België, en drager van het witte Mobilisatiekruis 1914-1918. Catharina Bloembergen bleef in Rotterdam wonen tot haar overlijden op 8 oktober 1954.

Zoon Henk werd griffier bij de rechtbank van Amsterdam. Hij correspondeerde met Henriëtte Roland Holst⁹ en had ook regelmatig contact met de cineast Joris Ivens¹⁰. Hij huwde met Wout van Geer, en samen kregen zij een zoon Sicco (1953). Deze Sicco mag zich de enige Nederlander noemen die met de achternaam Bothenius Brouwer is geboren. Zijn vader heeft hij echter nauwelijks gekend, want Henk stief al in 1962 op 53-jarige leeftijd.

3.4 De familie Brevée (periode 1904-1944)

Toen Antonie Bothenius Brouwer in 1922 op het punt stond 't Zonneheem te verlaten, zag buurman Isaác Brevée daarin een goede gelegenheid om het huis te kopen, en op 18 juli 1922 verkoopt Chabot het hem voor 15.000,- gulden. Zo kwamen voor het eerst sinds 1909 Beekhof en 't Zonneheem weer in handen van dezelfde eigenaar. Niet dat Brevée van plan was zelf in het huis te gaan wonen. Nee, hij had een potentiële nieuwe koper gevonden in de persoon van Jaap de Klark (Hfdst.4). Maar eerst moesten er twee dingen geregeld worden. Allereerst moest de afbakening van het terrein tussen Beekhof en 't Zonneheem aangepast worden. In de praktijk vormde de beek met zijn vijvers een natuurlijke afscheiding, maar kadastraal behoorden alle drie de vijvers tot 't Zonneheem. Het resultaat was dat de grens met het terrein van 't Zonneheem vlak naast Beekhof liep. Brevée verlegde deze grens zodanig dat deze van de noordpunt van de

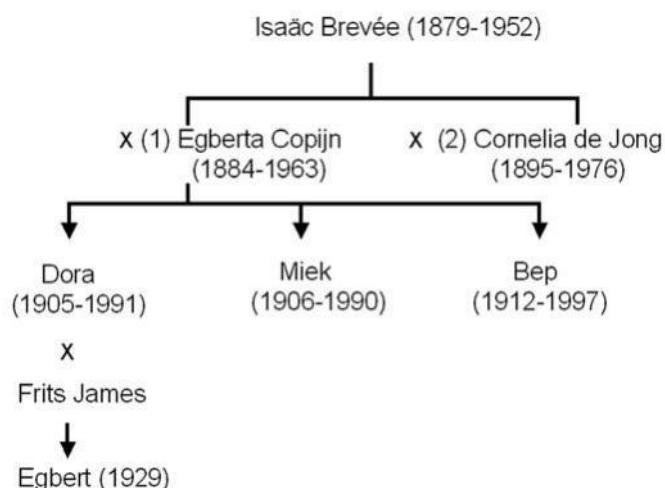

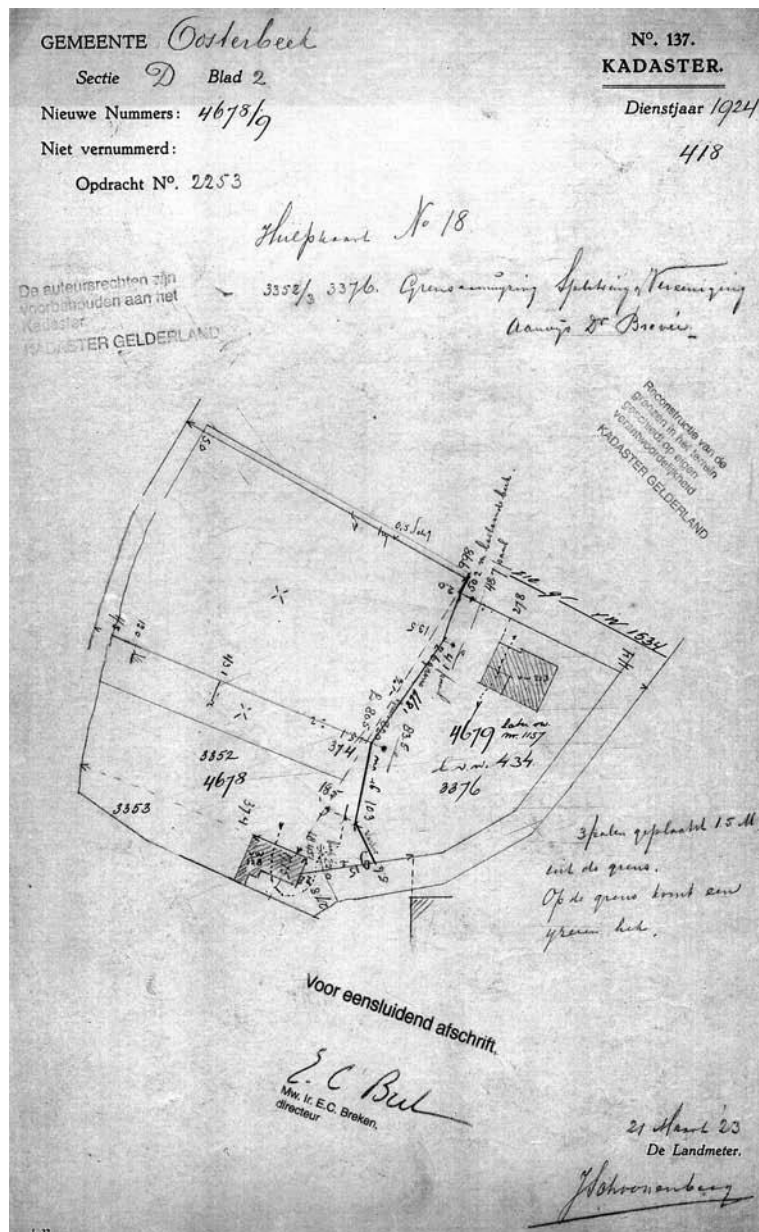
Afb.22 - Isaäk Brevée en zijn vrouw Egberta Copijn, staande voor Beekhof (ca.1910). Op de voorgrond de tweede benedenvijver.

bovenste benedenvijver naar de Fangmanweg werd doorgetrokken (Afb.24). Als resultaat ontstond de nog steeds bestaande afbakening tussen beide percelen, waarbij in het gedeelte tussen de bovenvijver en de eerste benedenvijver de eerste meter aan de overkant van de beek nog bij 't Zonneheem behoort, zodat de bewoners van dit pand verantwoordelijk zijn voor het onderhoud van dit gedeelte van de beek. Anderzijds behoort een strook van een meter aan de noordzijde van de bovenste benedenvijvers bij Beekhof, zodat beide benedenvijvers onder verantwoordelijkheid van de bewoner van dit huis vallen. Ten tweede wilde Brevée een definitieve oplossing voor het keuken-probleem van 't Zonneheem. Na goedkeuring door gemeentelijke instanties (Afb.25) liet hij de gangkast in de benedenhal doorbreken om daar aan de achterkant van het huis een aanbouw te maken, die bekend zou staan als de "puist" en meer dan 50 jaar als keuken zou dienen.

Isaäk Brevée werd op 14 mei 1879 geboren in Sluis. Het is niet geheel duidelijk hoe de familie in Zeeuws-Vlaanderen terecht is gekomen, want zijn beide ouders kwamen uit Leiden. In september 1904 trouwt hij met Egberta Copijn, geboren op 14 oktober 1884 in het Utrechtse Groenekan. Zij was afkomstig uit een beroemde familie van tuinarchitecten, die onder andere het terrein van de Hemelse Berg in landschapsstijl had aangelegd. In het jaar van hun trouwen vestigt Brevée zich als huisarts in Oosterbeek, aanvankelijk hogerop aan de Weverstraat (het huidige pand Weverstraat 94), en vanaf 1909 in Beekhof dat hij van Evert Ekker had gekocht. Het paar kreeg drie dochters, Dora (1905) en Miek (1906) werden geboren in hun eerste huis, en Bep (1912) in Beekhof. De Brevées konden kennelijk goed met de Ekkers opschieten, gezien het feit dat de Ekkers elke dag op Beekhof gingen eten.

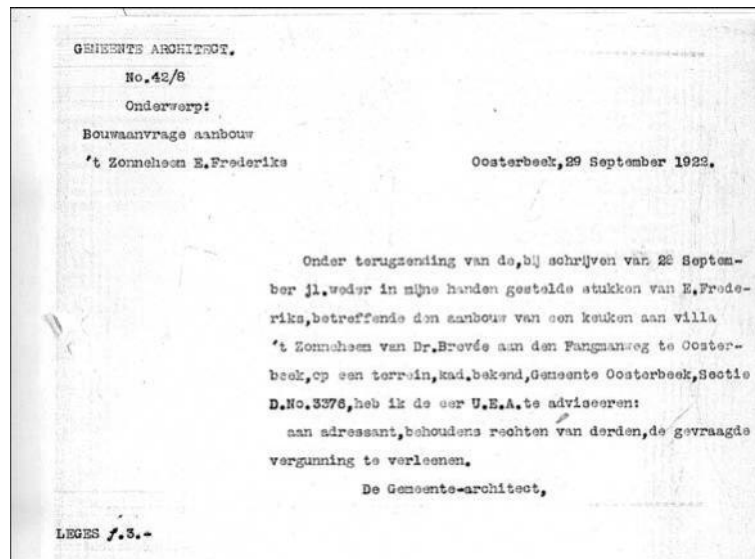
Afb.23 - Stamboom van de familie Brevée.

Afb. 24 - Grenswijziging die
 Isaïc Brevée in 1923 liet aan-
 brengen tussen de terreinen
 van Beekhof en 't Zonneheem.
 Met pen is bijgeschreven:
 "3 palen geplaatst 1.5 m
 uit de grens. Op de grens komt
 een ijzeren hek".

Afb.25 - Gemeentelijke goedkeuring voor aanbouw van een keuken aan 't Zonneheem, op dat moment eigendom van Isaäk Brevée (1922).

Afb.26 - Isaäk Brevée in Beekhof, en zijn vrouw Egberta Copijn bij het theehuis (ca.1913).

Afb.27 - De kinderen Brevée met de bokkenwagen. Staand Dora, zittend links Miek en rechts Bep (ca.1913).

Brevée was een echte dorpsdokter en werd in korte tijd zeer geliefd in Oosterbeek. Hij reed in die begintijd met een koets door het dorp om zijn patiënten te bezoeken. Moeder en dochters waren hondenliefhebbers, en op veel foto's staan zij afgebeeld met hun hazewindhonden (Afb.26,73). De kinderen reden in een bokkenwagen door de tuin van Beekhof (Afb.27), en in latere jaren werd er zelfs een betegelde tennisbaan in de tuin aangelegd, waar ook veel buurtbewoners regelmatig een balletje kwamen slaan. Aangenomen mag worden dat in de periode van 1910 tot 1916, toen er geen formele bewoner van 't Zonneheem was, de Brevées dit als hun tweede huis beschouwden, want zij hebben veel foto's gemaakt in de tuin van 't Zonneheem, met name rondom het theehuis (Afb.26,73). Isaïc en Egberta waren beiden dominante persoonlijkheden en het huwelijk was weinig harmonieus. Zij scheiden in 1926, waarna Egberta Oosterbeek verlaat en zich richt op haar hobby's: toneelspelen en het maken van reizen.

In april 1928 trouwt oudste dochter Dora met Frits James, hetgeen aanleiding is voor een groot feest op Beekhof, waarbij vader Isaïc zelfs een vreugdedansje doet (Afb.29). Frits was afkomstig uit Nederlands Indië, en had in Wageningen gestudeerd. Direct na hun huwelijk vertrekken Dora en Frits naar Indië, waar Frits gaat werken bij het Nederlands gouvernement.

Daar wordt in januari 1929 hun zoon Egbert geboren. Al snel doen zich echter problemen in dit huwelijk voor, omdat Frits Dora liever als vrouw dan als moeder ziet. Moeder Egberta komt haar dochter en kleinzoon in Indië opzoeken, maar op de boot terug naar Nederland wordt zij ziek en gaat op Sicilië aan land. Zij vestigt zich blijvend in Taormina waar zij een eigen hotel start. Zij trouwt er met Carmelo Scimone en tot haar dood op 6 mei 1963 runnen zij samen het hotel. Haar dochters komen in die jaren regelmatig bij hun moeder op bezoek, wat overigens in die tijd een hele expeditie moet zijn geweest.

Eind 1930 scheidt Dora van Frits en neemt zij de kleine Egbert op de boot mee naar Nederland, om nooit meer naar Indië terug te keren. Zien we op foto's van 1930 Egbert nog rondkruipen te midden van baboes in de Gordel van Smaragd, op de foto van februari 1931 staat de twee jaar oude Egbert kleumend van de kou in een dik pak sneeuw met zijn opa in de tuin van Beekhof (Afb.30,75). Als Miek in 1933 en Bep in 1938 trouwt, blijven Dora en Egbert op Beekhof wonen bij vader Isaäc. Egbert kan zich daar uitleven, onder andere met een speciale boot waarmee hij op de benedenvijvers in de tuin kan varen (Afb.31). Er waren in die periode zelfs forellen in

Afb.28 - Moeder en dochters Brevée in de tuin van 't Zonneheem, met op de achtergrond Beekhof (Kerstmis 1925). Niet veel later zou Egberta Copijn (links) het gezin verlaten.

Afb.29 - Festiviteiten bij Beekhof ter gelegenheid van het huwelijk van Dora Brevée met Frits James (3 april 1928).

Afb.30 - Isaïc Brevée met zijn kleinzoon Egbert James in de tuin van Beekhof.

de benedenvijvers uitgezet. In 1944 schrijven de patiënten van Isaäk Brevée een gedenkboek voor hem ter gelegenheid van zijn 40-jarig jubileum als huisarts in Oosterbeek. Onder het motto "Semper Paratus 1904-1944" verschijnt er een uniek boek met daarin gekalligrafeerd de namen van al zijn patiënten, alsmede pentekeningen van de huizen waarin Brevée in Oosterbeek heeft gewoond (Afb.31). Hoewel de Tweede Wereldoorlog toen al vier jaar gaande was, kon niemand vermoeden dat enige maanden later het oude Oosterbeek zoals Brevée dat kende, inclusief Beekhof, tot het verleden zou behoren.

Afb.31 - Links: Egbert James (met stok) en zijn neef Tjally Ament in hun boot op de onderste benedenvijver. Rechts: Gravure van Beekhof, gemaakt door H. Wesselink (1944) ter gelegenheid van het 40-jarig jubileum van Isaäk Brevée als huisarts in Oosterbeek.

Afb.32 - Litho die werd gebruikt in reclamefolders voor het meubelbedrijf van de firma De Klark in het voormalig St. Petersgasthuis aan de Rijnstraat in Arnhem.

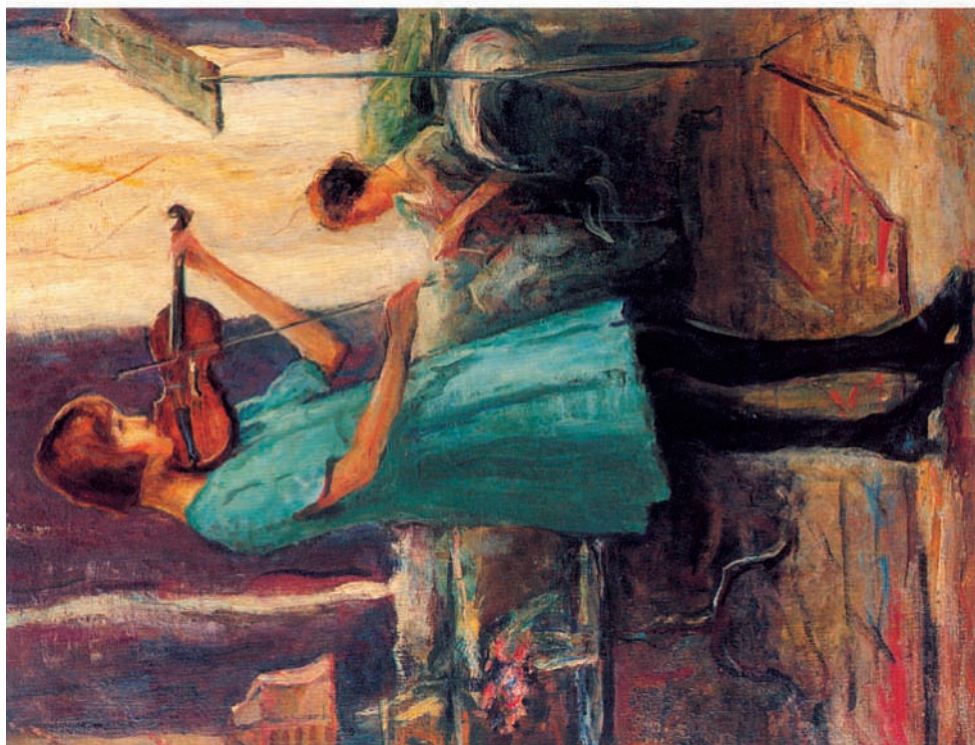
Hfdst.4: DE BESTENDIGING (1923-1977)

4.0 Inleiding

Met de komst van de familie De Klark in 1923 begon er voor het huis een periode van bestendiging. De familie zou, onder wisselend gesternte, 54 jaar in het huis wonen. Met hen begon ook een lange periode, waarin het huis bewoond werd door succesvolle ondernemers. De familie De Klark was afkomstig uit Arnhem, waar zij een meubel- en antiekzaak dreven. De twintiger jaren waren een relatief welvarende periode voor het bedrijfsleven, en wellicht heeft er ook in 't Zonneheem iets van de Roaring Twenties en Charleston doorgeklonken. Oosterbeek had zich in deze jaren ontwikkeld tot een populaire bestemming voor de gegoede burgerij, en kende een groot aantal hotels en pensions. Maar na de beurscrash van 1929 stortte de economie in, en gedurende de crisis van de dertiger jaren had ook de meubelhandel het bijzonder zwaar. De twintiger en dertiger jaren waren wel de glorieus tijd van Nederlands Indië, en veel Nederlanders gingen daarheen om hun geluk te beproeven. Tijdens de oorlogsperiode ging het leven in Oosterbeek aanvankelijk zijn gewone gang, maar voor de familie in Indië kwam daar een abrupt einde aan toen zij na de Japanse inval in 1942 in kampen werden ondergebracht. Toen kwam de 17^e september 1944; Engelse luchtlandingstroepen worden gedropt boven de Renkumse heide, op weg om via Oosterbeek de Rijnbrug in Arnhem te veroveren. Oosterbeek komt een week lang in de frontlinie te liggen en een groot deel van het benedendorp wordt verwoest. Nadat de Engelsen waren verdreven, werden de inwoners van Arnhem en Oosterbeek door de Duitsers geëvacueerd, en pas na de bevrijding konden de bewoners terugkeren om te zien wat er van hun huizen was overgebleven. Als door een wonder bleek 't Zonneheem gespaard gebleven, maar het oude Beekhof was volledig afgebrand. Ook het winkelpand in Arnhem stond er nog, zodat de zoon des huizes het bedrijf kon voortzetten gedurende de deugdzame herstelperiode van de jaren vijftig en de rebelse jaren zestig, waarin gestoffeerde meubelen en antiek overigens niet bijzonder populair waren. In 1972 kon nog het honderdjarig bestaan van de firma De Klark feestelijk worden gevierd, maar in 1977 kwam er een einde aan de periode De Klark, toen de zaak van de hand werd gedaan en 't Zonneheem werd verkocht.

4.1 De familie De Klark (periode 1923-1944)

Op 16 april 1923 verkoopt Isaäk Brevée 't Zonneheem voor 16.000,- gulden aan Jaap de Klark. Het huis was voorzien van een gloednieuwe keuken, waarvoor een aanbouw aan de achterkant van het huis was gemaakt, die via

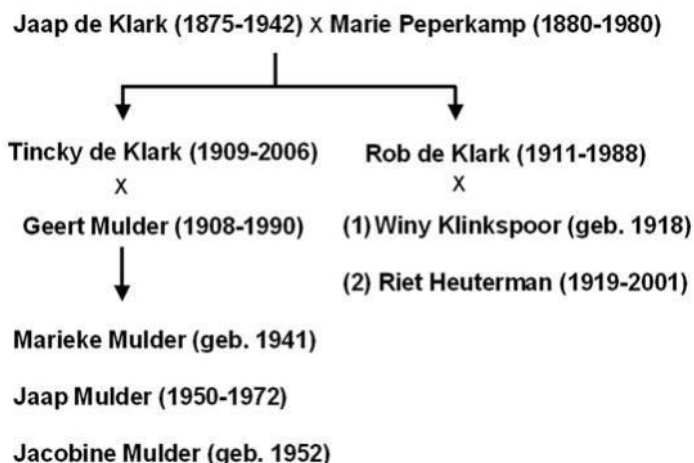

Afb.33 - Links: *Tincky de Klark, geschilderd door Maurice Góth (ca.1923).*
 Rechts: *Rob de Klark geschilderd door Frans Hogerwaard (1917).*

de doorgebroken gangkast vanuit de benedenhal te bereiken was. De keuken had ook een eigen buitendeur, van waaruit een smal pad liep naar het naastgelegen parkje de Zomp. Jaap de Klark stamde uit een Arnhemse familie van meubelmakers. Zijn vader Jacobus Antonie had sinds 1872 een meubelzaak, en huurde daarvoor in 1890 het pand van het voormalig St. Petersgasthuis aan de Rijnstraat 71 in Arnhem. Dit monumentale pand met Gotische voorgevel stamde oorspronkelijk uit 1354 en had als muntgebouw gediend, voordat het in 1401 een bestemming kreeg als "hospitaal en geestelijk huis voor armen en zieken". Na de reformatie kreeg het gebouw een meer wereldlijke functie; zo huurde hertog Karel van Gelre de nog steeds bezienswaardige kelders onder het gebouw om er zijn wijn in op te slaan. Niet geheel in overeenstemming met het monumentale karakter van de voorgevel liet vader de Klark in 1898 de toegangsdeur naar rechts verplaatsen, zodat aan de linkerzijde van het pand de grootste doorlopende spiegelruit van heel Arnhem ontstond, een bezienswaardigheid in die tijd. Deze nieuwe gevel is overigens nog niet te zien op de advertentiefolder uit die tijd, volgens welke de zaak gespecialiseerd was in ameublementen en antiquiteiten (Afb.32), hoewel men bij hen ook terecht kon voor het stofferen van meubelen en kamerbetimmering. Hoewel alle zoons van Jacobus Antonie van beroep meubelmaker waren, was het uiteindelijk zoon Jaap die de zaak zou voortzetten.

Jaap de Klark werd op 7 juli 1875 in Arnhem geboren en -zoals gemeenereerd- was hij net als zijn vader en broers meubelmaker van beroep. Hoewel hij de oudste zoon was, trouwde hij als laatste en wel met Marie Peperkamp, die op 24 mei 1880 in Arnhem was geboren als dochter van een smid. Vrij snel na hun huwelijk op 23 december 1907 te Arnhem, nam

Afb.34 - Stamboom van de familie De Klark. Alle aangegeven personen hebben in 't Zonneheem gewoond.

Jaap de verantwoordelijkheid voor de zaak van zijn vader over. Het paar kreeg twee kinderen: dochter Tinsky werd op 17 december 1909 geboren en zoon Rob op 1 april 1911, beiden te Arnhem. Voordat de familie De Klark in 1923 't Zonneheem betrok, hadden zij al enige jaren in Oosterbeek gewoond, en wel in de villa Bergoord, die hogerop aan de Fangmanweg stond direct naast de oude begraafplaats. Vader Jaap hield van waterpartijen in zijn tuin, maar dat was moeilijk te realiseren in Bergoord omdat de tuin steil afliep richting Zweiersdal. Toen hij dan ook de mogelijkheid kreeg om 't Zonneheem te kopen met zijn natuurlijke vijvers en watervallen, was het pleit snel beslecht. Op voorwaarde natuurlijk dat er wel eerst een behoorlijke keuken in het huis zou komen.

Met de aanbouw van de puist was het keukenprobleem weliswaar opgelost, maar daarmee nog niet het probleem van de eetkamer. De familie gebruikte de grote kamer op de bovenetage als woonkamer en de voorkamer daarnaast als kantoorruimte voor Jaap. Beneden gebruikten Jaap en Marie de grote kamer als slaapkamer, voorzien van een monumentaal hemelbed. Tinsky had de ernaast gelegen zijkamer, en Rob de kleinere voorkamer. Met de nieuwe keuken op de benedenetage erbij, bleef alleen de grote benedenhal zelf over als eetkamer. Deze benedenhal kon verwarmd

Afb.35 - Jaap de Klark (1875-1942) en zijn vrouw Marie Peperkamp (1880-1980). Foto's gemaakt midden twintiger jaren in 't Zonneheem.

Afb.36 - Interieur van de woonkamer (grote kamer op de bovenetage) midden twintiger jaren. Links van de deur naar de bovenhal hangt het schilderij dat Frans Hogerwaard maakte van Rob de Klark (Afb.33).

worden via de open haard in de hoek links van de voordeur, maar zeker in de winter was dat niet voldoende. Vandaar dan er al snel centrale verwarming in het huis werd aangelegd, aanvankelijk met de oude radiatoren die nu nog in de boven- en benedenhal in gebruik zijn. De kolen of cokes gestookte moederhaard stond in de kelder, en was niet alleen via de buitentrapp naar de kelder, maar ook via een luik vanuit de benedenhal te bereiken. De open haarden werden in de periode De Klark dan ook nooit als zodanig gebruikt.

Ook werd in deze beginperiode elektrische verlichting in het huis aangelegd, ter vervanging van de oorspronkelijke gasverlichting. Nog steeds is duidelijk te zien dat de elektriciteitsleidingen in het huis langs de bestaande muren zijn aangelegd. Om de van licht en warmte voorziene benedenhal als eetkamer een iets huiselijker karakter te geven, werd deze van een houten lambrisering in Engelse stijl voorzien, die liep van de vloer tot aan de bovenkant van de deuren. Dat was de meubelmakers van de firma De Klark natuurlijk wel toevertrouwd. Oorspronkelijk zag de benedenhal er waarschijnlijk vergelijkbaar uit als de bovenhal, met houten deurposten rondom de ramen en deuren, maar voor het overige witgestucte muren. Naast de doorgang naar de keuken stond in de hal een grote kast, en om geld te besparen had men achter deze kast de lambrisering weggelaten. Toen men meer dan 50 jaar later het huis wilde verkopen, moest dit gemis alsnog worden hersteld. De open haard in de benedenhal, waarvan het rookgat nu gebruikt werd voor de centrale verwarming, werd afgesloten.

Verloofd:
TINCKY DE KLARK
 en
G. W. MULDER,
 Agrar. Stud.
 Oosterbeek,
 't Zonneheem
 4 April 1931
 Velp (G.),
 Prins Hendriklaan 5.

Inplaats van kaarten.
Verloofd:
WINY KLINKSPOOR
 en
R. DE KLARK
 Oosterbeek, Maart 1942.
 Utrechtschestr. 263
 Fangmanweg 43
 Wegens omstandigheden geen
 ontvangdag.

Afb.37 - Tincky de Klark (ca.1925) en de annonces van de verlovings van Tincky (1931) en Rob (1942).

Afb.38 - De Zomp gefotografeerd vanaf de Dam, met op de achtergrond 't Zonneheem (ca.1935). De Zomp was in 1930 door de gemeente aangekocht en ingericht als park voor het publiek. De door Isaäc Brevée aangebouwde keuken ("de puist") is goed te zien.

Het antieke altaarstuk bovenop de schouw stamt waarschijnlijk uit de eigen zaak in Arnhem. Het huis was verder vooral ingericht met antieke meubelen, maar als je met een meubelhandelaar getrouwd bent, weet je nooit zeker of die lekkere bank in de woonkamer er morgen ook nog staat.

Omdat in de woonkamer de open haard niet als zodanig werd gebruikt, stonden de banken niet rondom de schouw, maar was de zithoek aan de straatzijde van de kamer gesitueerd ter hoogte van de schuifdeuren naar de aansluitende voorkamer (Afb.36). De muren in de woonkamer hingen vol schilderijen, want met de komst van Jaap de Klark was de verbeelding zeker niet uit 't Zonneheem verdwenen. Jaap was zelf een verwoed amateurschilder, en mogelijk had hij daarvoor op de zolderetage zelfs een atelier ingericht. Ook was er in die vooroorlogse periode een ruimte op zolder afgebakend die bekend stond als de "meidenkamer" en bedoeld was voor het bedienend personeel.

Al tijdens hun Bergoord-periode kwamen er veel kunstschilders bij de familie De Klark over de vloer. Zo was de in Oosterbeek wonende schilder en romanschrijver Johan Fabricius een regelmatige gast, maar ook internationale kunstenaars wisten tijdens een bezoek aan Nederland het huis van de De Klarks in Oosterbeek te vinden. De bekendste daarvan was de Hongaarse schilder Maurice Góth, getuige het schilderij dat hij van de

vioolspelende Tincky in 't Zonneheem heeft gemaakt (Afb.33). Een jeugdportret van Tincky sierde zelfs de catalogus van de tentoonstelling die in 2000 over het werk van Góth in Domburg werd gehouden^{II}. Het schilderij dat Frans Hogerwaard in 1917 van Rob maakte (Afb.33), hing al die jaren in de woonkamer (Afb.36) en heeft later een plaatsje gekregen in het gemeentehuis van Renkum. De tuin en het theehuis kregen in de periode De Klark minder aandacht. Wel stond er al die jaren een manshoge zonnewijzer in de tuin, halverwege het huis en het theehuis (Afb.74).

Zoon Rob genoot als kind een slechte gezondheid, en in plaats van naar school te gaan, kreeg hij thuis les van een gouvernante. In 1929 ging hij op 18-jarige leeftijd in de meubelzaak van zijn vader werken. Dochter Tincky verlooft zich in 1931 met Geert Mulder, een student tropische bosbouw uit Wageningen, die op 30 juni 1908 in Arnhem was geboren. Interessant genoeg vermeldt hun verlofingskaartje alleen de naam van het huis en niet het postadres van Tincky; kennelijk wist iedereen in die tijd 't Zonneheem te vinden (Afb.37). In 1935 laat de gemeente in het kader van de werkverschaffing tijdens de crisis een dam dwars door het Zweiersdal aanleggen, waardoor er ter hoogte van het stadhuis in Bato's wijk een directe verbinding ontstaat tussen het oostelijke en het westelijke deel van Oosterbeek. Deze weg, die nog steeds bekend staat als de Dam, ligt direct ten noorden van de Zomp, het parkje waar de Zuiderbeek ontspringt. De gemeente had dit parkje in 1930 aangekocht en het een publieke functie

Afb.39: Trouwfoto van Tincky de Klark en Geert Mulder (17 augustus 1937), genomen voor de ingang van 't Zonneheem. Naast Tincky staan haar beide ouders; Rob staat derde van rechts.

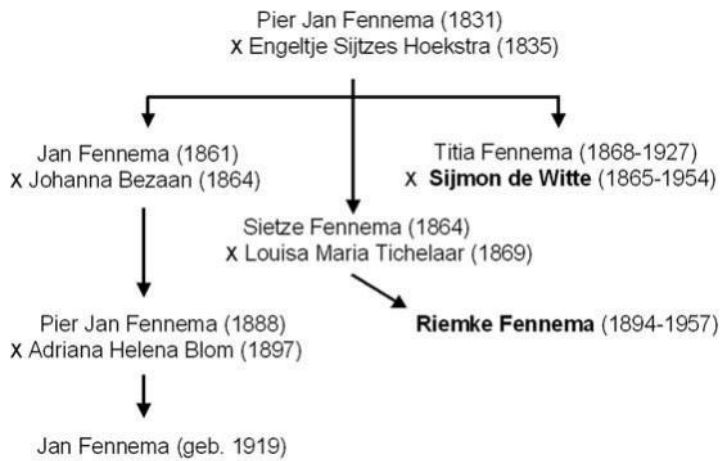
gegeven. Op de foto uit die periode is 't Zonneheem, inclusief de aangebouwde keuken, te zien vanaf de Dam, met op de voorgrond de Zomp, keurig ingericht als siertuin met een rondlopend pad, een centrale vijver en veel rododendrons (Afb.38).

Hoogtepunt in de vooroorlogse periode De Klark is het huwelijk van Tincky en Geert op 17 augustus 1937. De trouwfoto (Afb.39) laat de familie, en het huis, zien in hun glorieperiode. Naast Tincky een glunderende moeder Marie en een trotse vader Jaap. Ondanks het feit dat het huwelijk plaatsvond in de crisisjaren, straalt de foto welstand uit. Het uniform dat Geert als trouwkostuum droeg, was overigens wel geleend van een vriend. Geert had zijn studie afgerond en was werkzaam als opperhoutvester. Al snel verhuisde het paar naar Sumatra, waar op 18 september 1941 dochter Marieke werd geboren.

Ondertussen verspreidden de donkere wolken van de Tweede Wereldoorlog zich over Nederland. Met name 1942 werd een rampjaar voor de familie De Klark. In Nederlands Indië kwamen Tincky en Marieke in Japanse kampen terecht, terwijl Geert op transport werd gesteld, mogelijk richting Birma. Door ziekte kwam hij echter niet verder dan Singapore, waar hij de rest van de oorlog gescheiden van zijn gezin verbleef. In Oosterbeek zelf ging ondanks de oorlog het leven grotendeels zijn normale gang. Rob had kennis gekregen aan Winy Klinkspoor. Zij was op 26 juni 1918 in Renkum geboren, en woonde in die tijd op het terrein van het Bilderberg hotel in Oosterbeek, waarvan haar moeder manager was. Zij verloven zich in maart 1942, maar tegen die tijd wordt vader Jaap de Klark plotseling ernstig ziek, en in de annonce in de krant geven zij aan af te zien van een ontvangdag (Afb.37). Jaap overlijdt op 7 juni 1942, slechts 66 jaar oud. Het zou het begin zijn van veel onheil dat de familie in de oorlogsjaren stond te wachten.

4.2 Fennema/De Witte (1943-1946)

Na het overlijden van Jaap de Klark, en met Tincky in Indië, bleven moeder Marie en zoon Rob als enige bewoners over in 't Zonneheem. Diverse kamers zullen in die periode nauwelijks nog in gebruik zijn geweest. Daar komt verandering in als op 2 april 1943 twee nieuwe bewoners van 't Zonneheem zich bij de gemeente laten inschrijven. Het zijn Sijmon de Witte, geboren op 11 november 1865 in het Friese Nijland, en Riemke Fennema, geboren op 21 april 1894 in Bolsward. Toen zij in 't Zonneheem kwamen wonen, was Sijmon dus al 77 en Riemke 48 jaar oud. Waarschijnlijk is de familie De Klark gezien het overschot aan ruimte door de Duitsers gedwongen geweest om deze mensen in huis op te nemen.

Afb.40 - Stamboom van de familie Fennema. Alleen Sijmon de Witte en Riemke Fennema hebben in 't Zonneheem gewoond.

Veelal kon men als bewoner in zo'n geval kiezen om Duitse soldaten of gewone burgers op te nemen, en kennelijk hebben zij voor het laatste gekozen. In de periode dat dit tweetal in het huis woonde, werd wekelijks het NSB blad "Volk en Vaderland" bezorgd, zodat bij de familie De Klark de verdenking bestond dat zij met de Duitsers sympatiseerden.

Riemke Fennema stamde uit een familie van goudsmeden in Bolsward (Afb.40). Haar grootvader Pier Jan Fennema en zijn vrouw Engeltje Hoekstra hadden 9 kinderen, waarvan er maar drie de volwassen leeftijd hebben bereikt, zoon Jan, zoon Sietze en dochter Titia. Deze Titia, geboren in 1868, trouwde in 1892 met Sijmon de Witte. Het stel had geen kinderen en Titia overleed in 1927 op 58-jarige leeftijd in San Remo. Riemke was de dochter van Titia's broer Sietze en diens vrouw Louisa Tichelaar. Riemke is nooit getrouwd geweest. Na de dood van haar tante Titia heeft zij de zorg voor de weduwnaar Sijmon op zich genomen.

Waarom Sijmon en Riemke zich in Oosterbeek vestigden, is onduidelijk. Zij hadden kennelijk al een zwerftocht door het land achter de rug, want in het begin van de oorlog woonden zij gezamenlijk in Den Haag. Hun huis stond niet ver van de kust, en mogelijk moesten zij evacueren voor de aanleg van de Duitse Atlantikwall. Op 9 maart 1943 gaan zij in Oosterbeek wonen op het adres Annastraat 1, een pand dat destijds dienst deed als pension. Al een maand later verhuizen zij naar 't Zonneheem. Dit moet grote consequenties hebben gehad voor Marie en Rob de Klark. Sijmon en Riemke waren niet getrouwd, maar Riemke moest wel de bejaarde Sijmon kunnen verzorgen. Daarom kreeg Sijmon de grote kamer op de benedenetage tot zijn beschikking, die tot kort daarvoor als slaapkamer van

Jaap en Marie had gediend. Riemke nam haar intrek in de naastgelegen zijkamer, die vroeger van Tincky was geweest, en die met een deur verbonden was met de grote kamer. Marie wijkt uit naar de naastgelegen kamer van Rob, terwijl Rob de voorkamer op de zolderetage betreft. Contact tussen de familie De Klark en de nieuwe bewoners is er niet. De familie kende de namen van het tweetal niet, en wist niet beter dan dat zij vader en dochter waren.

Veel meer is er over Sijmon de Witte en Riemke Fennema niet bekend, mede omdat zij geen van beiden kinderen hadden. Zij laten zich in maart 1946 officieel uitschrijven uit het bevolkingsregister van Renkum, na te zijn teruggekeerd in Bolsward. Het is echter maar zeer de vraag of zij na de Slag om Arnhem en de bevrijding nog wel in 't Zonneheem hebben gewoond, zeker indien de verdenking van Duitse sympathieën correct is. In 1949 verhuizen beiden naar Ede, waar Sijmon op 26 december 1954 op 89-jarige leeftijd overlijdt. Riemke, die in Ede blijft wonen, overlijdt op 8 maart 1957 in Utrecht, slechts 62 jaar oud.

4.3 De Slag om Arnhem en de Evacuatie (1944-1945)

Het is zondag 17 september 1944, een zonnige nazomerdag. In Engeland bereidt sergeant Lewis Allan Read zich voor om als parachutist gedropt te worden boven Nederland. Tijdens de briefing in hun kazerne in Somerby hebben hij en 10.000 collega's de opdracht gekregen om vanuit het noorden de Rijnbrug bij Arnhem te bezetten, in afwachting van versterking vanuit het zuiden. De 26 jaar oude Lewis was een geoefend soldaat. In de periode 1940-1944 had hij deel uitgemaakt van het Royal Sussex Regiment en had hij gevochten in Egypte en op Sicilië (Afb.41). Als kwartiermeester was hij niet alleen verantwoordelijk geweest voor het bijhouden van voorraden en het onderhouden van verbindingen, maar was hij ook zelf actief bij de gevechten betrokken geweest. Daarna was hij overgestapt naar het parachutisten-regiment. Het leek niet meer dan een routine-opdracht, maar de week die volgde, zou zijn leven voorgoed veranderen.

Op deze zondag fietst Winy Klinkspoor, de verloofde van Rob de Klark, rond het middaguur op de Utrechtseweg in Oosterbeek, op weg naar 't Zonneheem. Sinds die ochtend zijn er bombardementen op Duitse stellingen rondom Arnhem en Ede. Als zij ter hoogte van hotel Schoonoord is gekomen, op de kruising met de Stationsweg, worden de beschietingen zo hevig, dat zij besluit naar haar huis bij het Bilderberg hotel terug te keren. Met haar moeder vertrekt zij nog diezelfde dag naar hotel Klein Zwitserland in Heelsum, en zij zal de eerstkomende acht maanden niet in Oosterbeek terugkeren. Op diezelfde zondag is Martin Ekker op bezoek bij zijn halfzus

Nicolet en haar man Jan Koopman in Ede. Vanuit hun huis zien zij hoe Engelse vliegtuigen vele duizenden parachutisten droppen boven de Renkumse en Ginkelse heide. De Slag om Arnhem is begonnen.

Nederland verkeerde in die septemberdagen in een verwarde situatie. Sinds de inval in Normandië trokken de geallieerden in hoog tempo op in noordelijke richting. Nadat op 4 september Antwerpen op de Duitsers was veroverd, maakten daags daarna op Dolle Dinsdag veel Nederlanders zich op om de bevrijders te begroeten. Vlaggen en oranje vaandels werden te voorschijn gehaald, en men liep uit om de geallieerden op straat te verwelkomen. Onder Duitsers en NSB-ers brak paniek uit, en velen sloegen op de vlucht. Het duurde echter nog tot 12 september voordat de eerste Amerikanen in Zuid-Limburg voet op Nederlandse bodem zetten. Alvorens Duitsland zelf binnen te trekken, besloten de geallieerden om eerst in een smalle corridor zo snel mogelijk naar de noordkant van de grote rivieren door te stoten. Vanuit dit gedeelte van Nederland was Duitsland kwetsbaar, omdat op die manier de Duitse Siegfried-linie omzeild kon worden. Een cruciaal onderdeel van dit plan was dat de verkeersbruggen, die in de dertiger jaren over de grote rivieren waren aangelegd, snel in geallieerde handen zouden vallen. Het bezetten van de laatste van deze reeks bruggen, de Rijnbrug in Arnhem, was een essentiële schakel in dit plan. Het zou een brug te ver blijken.

Van de duizenden parachutisten die die dag en de volgende dagen worden gedropt, bereikt slechts een 750-tal de brug in Arnhem. De versterkingen vanuit het zuiden blijven echter uit, onder andere door de vertraging die de geallieerden oplopen bij het veroveren van de Waalbrug in Nijmegen. En zo moeten de Engelsen op 20 september na een harde strijd de brug waar het allemaal om ging, weer aan de Duitsers afstaan. Het overgrote deel van de Engelse troepen komt echter niet verder dan Oosterbeek, waar zij op onverwacht sterke Duitse tegenstand stuiten. Op de 19^e september trekken circa 3000 Engelse troepen zich terug in Oosterbeek in de zogenoemde perimeter, een smalle strook rondom hun hoofdkwartier in hotel Hartenstein met een doorloop tot aan het oude kerkje in het benedendorp langs de Rijn. Zij hoopten op die manier versterking te kunnen krijgen vanaf de andere kant van de Rijn, onder andere van de Poolse parachutisten die bij Driel waren gedropt. De Duitsers daarentegen probeerden de Engelsen juist van de Rijn af te snijden, om deze aanvoer onmogelijk te maken. Ongewild werd Oosterbeek een week lang het toneel van een bloedige strijd, waarbij van huis tot huis werd gevochten.

't Zonneheem lag net binnen de oostelijke rand van de perimeter. De grens liep vanaf hotel de Tafelberg, dat als hospitaal was ingericht, via de

Afb.41 - Lewis Read, lid van de British 1st Airborne Division. Links in Kaapstad (1942) onderweg naar de oorlog in Egypte, rechts met vrouw Winnie, zoon Allan en dochter Jackie direct na de oorlog (1945).

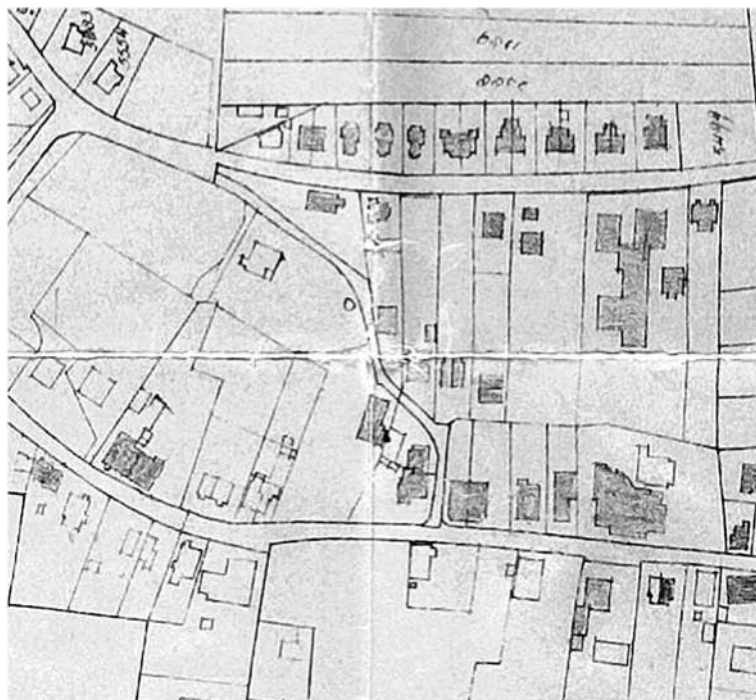
Dam naar de Ploegseweg en het open terrein langs de Geelkerkenkamp, op niet meer dan honderd meter afstand van het huis. Rob en moeder Marie de Klark schuilen in die dagen in de kelder van 't Zonneheem, samen met mensen uit de omringende huizen die door hun hogere ligging meer in de vuurlinie lagen. Of ook Sijmon de Witte en Riemke Fennema in de kelder hebben geschild, is niet bekend. Mogelijk hadden zij op Dolle Dinsdag al het zekere voor het onzekere genomen.

Isaac Brevée, dochter Dora en kleinzoon Egbert schuilen in de kelder van Beekhof. Bij hen voegt zich ook Cornelia de Jong, de latere tweede vrouw van Isaac, omdat de situatie rondom haar eigen huis Bergoord te onveilig was geworden. De Duitsers opereerden vanaf de Ploegseweg, terwijl de Engelsen de Beneden-Weverstraat in handen hadden. De omstandigheden wisselden van uur tot uur. Zo kon het gebeuren dat het ene moment Engelse soldaten bij de schuilkelders kwamen informeren of er ook Duitsers zaten, en kort daarna Duitse soldaten of er zich nog Engelsen schuil hielden. Veel huizen in de omgeving liepen zware schade op of werden volledig verwoest. 't Zonneheem en Beekhof lagen enigszins beschut door hun lage ligging in het Zweiersdal. Daarnaast durfde geen van beide partijen de Fangmanweg beneden de Dam voor vervoer te gebruiken, bang als men was om in een fuik van de andere partij terecht te komen. Toch komt ook 't Zonneheem niet ongeschonden uit de strijd. Een anti-tank granaat treft het huis aan de linkervoor-kant, waarbij met name de voorkamer op de bovenetage zwaar beschadigd wordt. Ook breekt vanaf de Fangmanweg een tank door het hek langs het huis om pas aan het eind van de tuin tot stilstand te komen bij de onderste benedenvijver tegenover Beekhof.

Lewis Read was op 18 september gedropt en direct daarna in de Oosterbeekse perimeter terecht gekomen. Al snel bleek dit niet het soort

Afb.42 - Oorlogsschade in Oosterbeek-Laag. Boven: Luchtfoto genomen door de RAF op 15 maart 1945, met linksboven de Dam, boven de Ploegseweg, beneden de Weverstraat en daartussen de Fangmanweg. De foto laat zien dat twee maanden voor de bevrijding zowel 't Zonneheem als Beekhof nog intact waren. Door de laagstaande zon bevinden de intacte daken zich deels in het licht en deels in de schaduw. Onder: Hetzelfde gebied aangegeven op de naoorlogse schadekaart van Oosterbeek. Het kleine rondje midden op de kaart is het theehuis, links ervan 't Zonneheem en recht naar beneden Beekhof. Verwoeste huizen, inclusief Beekhof, zijn zwart gemarkeerd.

oorlog te zijn dat hij kende uit Noord-Afrika en Zuid-Europa, waar staande legers tegenover elkaar stonden. In Oosterbeek was er sprake van gevechten van man tegen man, waarbij om ieder huis moest worden gevochten en om elke hoek en achter elke boom een vijand kon staan. Op 20 september is hij met zijn mannen op patrouille langs het Jagerspad, als hij bij de winkel van Van Rijn op de hoek van de Weverstraat en de Annastraat een Duitse wachtpost ziet staan. Lewis wil het vuur op hem openen, maar zijn geweer ketst. Gealarmeerd door het geluid gooit de wacht een handgranaat richting Lewis, die hem aan zijn been verwondt. Enige dagen weet hij zich nog schuil te houden in de kelder van een nabijgelegen huis, maar uiteindelijk wordt hij door de Duitsers krijgsgevangen gemaakt. 't Zonneheem, dat een paar honderd meter zuidelijker ligt, heeft hij in die periode waarschijnlijk niet gezien, maar vijftig jaar later zou hij een regelmatige bezoeker van het huis worden. Al snel blijkt de situatie voor de Engelsen in de perimeter onhoudbaar te worden. Er vallen veel gewonden die onder andere worden opgevangen in het huis van Kate ter Horst, direct naast het zwaarbeschadigde oude kerkje. In de nacht van 25 op 26 september trekken de Engelsen zich onder Duits mitrailleurvuur over de Rijn terug naar de Betuwe. De slag om Arnhem is verloren.

Kort daarop geven de Duitsers het bevel dat Arnhem, Wageningen en alle tussenliggende dorpen aan de noordoever van de Rijn moeten worden ontruimd. Alle inwoners van Oosterbeek moeten hun huis verlaten, en wegtrekken richting Veluwe. Aanvankelijk dacht men dat deze evacuatie maar een paar dagen zou duren, maar uiteindelijk zouden Arnhem en Oosterbeek acht maanden lang veranderen in spooksteden. De familie Ekker trekt vanuit Arnhem naar Uddel, waar zij zich verenigen met hun twee oudste zonen die daar in de buurt waren ondergedoken om te voorkomen dat zij voor de Arbeitseinsatz naar Duitsland zouden worden getransporteerd. De familie Brevée wijkt uit naar Schaarsbergen, waarbij de hasewindhond en de siamese kat op de fiets meegaan. Het verhaal gaat dat Dora en Egbert in die eerste dagen nog regelmating bij Beekhof langskwamen om persoonlijke spullen zoals foto-albums en tafelzilver op te halen, hetgeen door de Duitsers oogluikend werd toegestaan. Egbert maakte daarbij van de gelegenheid gebruik om het bronzen borstbeeld te redden dat de Oosterbeekse beeldhouwer F. Hoevenagel in 1941 van Isaäk Brevée had gemaakt. Het beeld had de schermutselingen niet ongeschonden doorstaan, want er zat een gat onderin de linkerwang als gevolg van de inslag van een kogel of granaatscherf. Uit angst dat de Duitsers het zouden om-smelten, besloot Egbert het beeld in de vijver naast het huis te gooien, waar het acht maanden onder modder verborgen zou liggen.

Ook Rob de Klark is waarschijnlijk nog enige dagen illegaal in het beschadigde 't Zonneheem achtergebleven, maar uiteindelijk moet ook hij uitwijken naar Eerbeek. Voor hij 't Zonneheem verlaat, zet hij bordjes op het terrein met de tekst "pas op- booby traps". Het zou geen overbodige maatregel blijken. Na enige tijd hoort hij dat Winy en haar familie onderdak hebben gevonden in Lunteren, zodat zij elkaar in die wintermaanden toch regelmatig kunnen ontmoeten.

Om te voorkomen dat de geallieerden alsnog vanuit de Betuwe de Rijn overtrekken, leggen de Duitsers in een brede strook langs de noordoever van de rivier loopgraven aan. Om deze te versterken halen zij de deuren uit de leegstaande huizen van Oosterbeek. In december 1944 laten de Duitsers de Betuwe onder water lopen. De geallieerden trekken zich terug op de stuwwal bij Nijmegen, van waaruit zij gedurende de gehele winter granaten op Duitse stellingen aan de noordkant van de Rijn afvuren. Wederom komt Oosterbeek onder vuur te liggen. In deze laatste oorlogswinter zouden er meer huizen in Oosterbeek worden verwoest dan tijdens de eigenlijke Slag om Arnhem. Ook het gemeentehuis van Renkum, dat gevestigd was in de villa van Fangman in Bato's wijk, moest het ontgelden. Als gevolg daarvan gaan alle vooroorlogse archieven van de gemeente Renkum voorgoed verloren.

Niemand weet wat er zich die acht maanden in Oosterbeek heeft afgespeeld. Huizen die nog intact waren zullen door de Duitsers in gebruik zijn genomen. Er vonden plunderingen plaats, ook al probeerden de Duitsers dit zoveel mogelijk te voorkomen. De enige echte informatie uit die periode is afkomstig van spionagevluchten die de RAF boven bezet gebied maakt. Een luchtfoto die op 15 maart 1945 is gemaakt (Afb.42), laat zien dat het merendeel van de huizen in Oosterbeek-Laag is verwoest. Ook zijn er duidelijk tanksporen en schuttersputjes te zien; een tank staat midden op de Ploegseweg. Goed is te zien dat niet alleen 't Zonneheem, maar ook Beekhof en het naastgelegen huisje van melkhandelaar Veenbrink op dat ogenblik nog intact zijn. Dat zou twee maanden later niet meer het geval zijn.

Lewis Read wordt op 26 september aan het Duitse Rode Kruis overgedragen, en samen met andere krijgsgevangen gemaakte Engelsen afgevoerd naar de Willem III kazerne in Apeldoorn. Vandaar wordt hij op transport gezet naar Duitsland, en via een aantal ziekenhuizen en doorgangskampen komt hij uiteindelijk op 11 oktober in het krijgsgevangenkamp Stalag VIIIc terecht. Dit Stammlager lag in het Silezische Sagan, het huidige Zagan in Polen, een stad die een half jaar daarvoor het toneel was geweest van de grootste uitbraak van krijgsgevangenen tijdens de Tweede

Wereldoorlog, hetgeen later is verfilmd onder de titel *The Great Escape*. Ook Lewis weet eenmaal uit het kamp te ontsnappen, maar wordt snel weer opgepakt. In februari 1945 wordt het kamp ontruimd vanwege het oprukken van de Russische troepen, en de verzwakte krijgsgevangenen moeten onder winterse omstandigheden 600 km te voet afleggen naar een kamp in Bad Orb nabij Frankfurt. Tijdens deze 5-weekse tocht, die ook bekend staat als de Death March, proberen de gevangenen op alle manieren aan extra eten te komen, voor henzelf en voor hun gewonde kameraden. Ondanks de verwonding aan zijn knie weet Lewis de tocht te doorstaan, en op 11 april 1945 wordt hij door de optrekkende geallieerden bevrijd. Een maand later keert hij terug naar zijn vaderland (Afb.41). De meeste van de ongeveer 1200 soldaten die bij de Slag om Arnhem om het leven kwamen, liggen begraven op de Airborne begraafplaats in Oosterbeek. Nog steeds vindt jaarlijks in september op deze begraafplaats de herdenking van de Slag om Arnhem plaats.

Afb.43 - Het verwoeste Beekhof direct na de oorlog, met daarnaast de barak waar de familie Brevée zes jaar zou wonen (1945). Links Dora Brevée, geheel rechts zoon Egbert.

4.4 De familie Brevée (periode 1945-1963)

Voor de familie Brevée kende de periode van de evacuatie ook zijn positieve kanten. Op 15 januari 1945 trouwt vader Isaïc, inmiddels 65 jaar oud, in Epe met Cornelia Catharina de Jong, die bij de kinderen Brevée bekend stond als tante Zus. Zij was op 3 mei 1895 geboren in het Friese Hemelumer Oldephaert, en was eerder getrouwd geweest met Hendrik Hogerzeil, van wie zij drie kinderen had. In de jaren dertig woonde zij met

haar kinderen in villa Bergoord hogerop aan de Fangmanweg, waar zij kamers had gehuurd bij de gebroeders Hooyers. Isaac kende haar uit die tijd als patiënt, maar al snel kwamen hij en zijn dochters regelmatig op bezoek in Bergoord.

Toen de familie Brevée in mei 1945 in Oosterbeek terugkeerde, bleek de ergste nachtmerrie waarheid te zijn geworden. Beekhof was volledig door brand verwoest, en alleen de vier muren stonden nog overeind (Afb.43). Ook van het interieur was niets meer over. Zij konden toen niet weten dat het huis minder dan twee maanden daarvoor nog intact was geweest. Had Isaac er al over gedacht om na de oorlog zijn dokterspraktijk weer op te pakken, het was nu wel duidelijk dat daar geen sprake meer van kon zijn. Veel Oosterbekers hadden in de oorlog hun huis verloren, en er heerste dan ook grote woningnood. Gelukkig wisten hij en Cornelia onderdak te vinden in een huis aan de Van Eeghenweg, op korte afstand van Beekhof.

Dora en Egbert bleven op het terrein van Beekhof wonen, maar omdat er een groot tekort aan bouw materiaal was, kon er van herbouw geen sprake zijn. Gelukkig konden zij beslag leggen op een houten Duitse barak, die afkomstig was van het vliegveld Deelen (Afb.43). Dergelijke barakken konden voor een bedrag van 300 gulden via het Bureau Oorlogsbuit aangeschaft worden. Bijna 6 jaar lang zou deze barak hun thuis zijn. Maar voor de 16-jarige Egbert is dit natuurlijk ook een spannende tijd. Allereerst vist hij de bronzen buste van zijn grootvader op uit de modder van de vijver. De

Afb.44 - Egbert James (achter het stuur) en zijn vriend Martin Verloop zittend op een achtergelaten Engelse tank bij de verwoeste Klompenschool aan de Beneden-Weverstraat (1945).

Duitsers hebben het beeld inderdaad niet weten te vinden. Ook laat hij zich fotograferen, gezeten op een tank bij de geheel verwoeste Klompenschool aan de Beneden-Weverstaat (Afb.44). Maar het blijft gevaarlijk op straat, want Oosterbeek ligt nog vol met scherpe munitie. Nog spannerder wordt het als later dat jaar in de straten van Oosterbeek de film "Theirs is the Glory" wordt opgenomen, waar temidden van de nog steeds aanwezige puinhopen de Slag om Arnhem wordt nagespeeld.

In november 1947 verhuizen Isaïc en Cornelia Brevée naar hun nieuwe woning aan de Benedendorpseweg, tegenover het zwaar beschadigde oude kerkje. Ter ondersteuning hiervan ondertekenen veel mensen uit het benedendorp een petitie aan de burgemeester. Vanwege de woningnood in Oosterbeek had deze bij de toekenning van huizen kennelijk een beslissende stem. Isaïc is in die tijd nog actief als keuringsarts voor de Hevea rubberfabriek. Dora is ondertussen met plannen bezig om op het terrein van Beekhof een nieuw huis te laten bouwen, iets ten noorden van de plaats waar het oude huis heeft gestaan. Het zou een veel kleiner huis worden dan het oude Beekhof, mede omdat Egbert tegen die tijd het huis uit ging om in Utrecht geneeskunde te gaan studeren. Het zou echter nog geruime tijd duren voordat met de bouw gestart kon worden. De gemeente verlangde weliswaar dat families die na de oorlog in barakken waren gaan wonen, binnen zes jaar een nieuw huis zouden bouwen. Maar in dit geval speelde een rol dat de gemeente geheel andere plannen had met het zuidelijk gedeelte van het Zweiersdal. In 1947 presenteren de architecten Kraayenhagen en Bijlhouwer in opdracht van de gemeente een wederopbouwplan¹². Zij stel-

Afb.45 - Links: Dora Brevée bij de oplevering van Nieuw-Beekhof op 25 februari 1951. Rechts: Isaïc Brevée als huisarts in ruste (ca.1950).

len voor om behalve 't Zonneheem, de oude kerk en naastgelegen pastorie alle huizen in dit gebied te vervangen door nieuwbouwrijtjes. Dit plan vindt echter geen genade, en in 1949 komt de gemeente met een eigen plan, dat met enkele wijzigingen op 12 april 1950 wordt aanvaard. Basis van dit plan is dat er een nieuwe wegenstructuur in het gebied komt. Langs de benedenloop van de beek komt de nieuwe Zuiderbeekweg te lopen, waarheen de Ploegseweg wordt doorgetrokken. Het zuidelijk deel van de Fangmanweg, beneden het theehuis, wordt een stuk naar het noorden verlegd, zodat deze samen met de Zuiderbeekweg uitloopt op de Weverstraat. Deze weg komt te lopen op het terrein waar de verwoeste huizen direct ten zuiden van het oude Beekhof hadden gestaan, maar het plan staat herbouw op het terrein van Beekhof niet in de weg. Op 25 februari 1951 is het dan eindelijk zover, en kan het nieuwe Beekhof worden ingewijd (Afb.45). Isaäk Brevée heeft dit mooie ogenblik nog net mee kunnen maken, want een jaar later, op 15 april 1952, overlijdt hij op 72-jarige leeftijd. Zijn vrouw Cornelia blijft in Oosterbeek wonen, tot haar overlijden op 16 maart 1976. Isaäk en Cornelia Brevée liggen in een gezamenlijk graf op de oude begraafplaats aan de

Afb.46 - Links: Bronzen borstbeeld van Isaäk Brevée, gemaakt in 1941 door F. Hoevenagel. Sinds eind negentiger jaren staat dit beeld op de hoek van de Weverstraat en de Brevéestraat. Rechts: naoorlogse kadasterkaart van Oosterbeek-Laag, met daarop centraal Nieuw-Beekhof.

Fangmanweg begraven.

Eind jaren vijftig wordt ter hoogte van Beekhof een nieuwe doorsteek van de Weverstraat naar de Benedendorpseweg aangelegd, met daarlangs de eerder geplande nieuwbouwwoningen. Deze nieuwe weg wordt als hommage aan Isaïc Brevée de Brevéestraat gedoopt. Dora blijft nog tot 1963 op Nieuw-Beekhof wonen. Dan verkoopt zij het huis en gaat op de Valkenburcht flat in Oosterbeek-Hoog wonen. Zo komt er na 54 jaar een eind aan het tijdperk Brevée in Beekhof, waarvan 40 jaar als burens van de familie De Klark. In het begin van de jaren tachtig wordt door de toenmalige eigenaar een nieuw gedeelte aan Beekhof gebouwd, waardoor de huidige witte villa aan Weverstraat 140 is ontstaan. Dora verhuist later naar Wassenaar, om dichterbij haar zoon Egbert en diens vrouw Tineke te kunnen wonen. Zij overlijdt op 4 december 1991, op 86-jarige leeftijd, in Warmond waar zij de laatste tien jaar van haar leven had doorgebracht. Egbert erft van haar onder andere het bronzen borstbeeld van zijn grootvader dat hij vele jaren eerder uit handen van de Duitsers had weten te redden. Eind jaren negentig schenkt Egbert dit beeld aan de gemeente Renkum, op voorwaarde dat het op een voor het publiek toegankelijke plaats komt te staan. Nu prijkt het beeld, inclusief het originele Slag-om-Arnhem gaatje, op een sokkel in een plantsoentje op de hoek van de Weverstraat met de Brevéestraat, op nog geen honderd meter afstand van zijn eigen Beekhof (Afb.46).

4.5 De familie De Klark (periode 1945-1977)

Als Rob de Klark na de bevrijding in Oosterbeek terugkeert, kan hij zijn geluk niet op. 't Zonneheem staat er nog volledig zoals hij het acht maanden geleden heeft achtergelaten. Natuurlijk, de oostelijke voorkant is zwaar beschadigd (Afb.47) door de granaatinslag tijdens de gevechten om de perimeter en alle ruiten van het huis zijn kapot. Maar het interieur is nog redelijk intact en alle deuren zitten nog in het huis. Alleen in de kleine voorkamer beneden zijn sporen van inbraak te zien. Mochten er gedurende de wintermaanden al Duitse soldaten in het huis hebben gezeten, dan hebben zij alles netjes achtergelaten. Ook het theehuis is nog intact, ook al zijn natuurlijk alle ruiten kapot. Dat mag een wonder genoemd worden, want het huis aan de andere kant van de Fangmanweg direct tegenover het theehuis is volledig verwoest. Er is in die periode direct na de oorlog gebrek aan alles, ook aan nieuw glas, en dus zit er niets anders op dan de luiken van het huis dicht te houden om ongewenste bezoekers buiten te houden. Het glas dat nu, 60 jaar later, in het theehuis zit, is nog steeds het uit losse stukken bestaande noodglas van direct na de oorlog.

Afb.47 - Oorlogsschade aan 't Zonneheem, veroorzaakt door de inslag van een anti-tank granaat tijdens de Slag om Arnhem. De foto is direct na de bevrijding genomen vanuit de voorkamer op de bovenetage. Op de achtergrond het afgebrande Beekhof.

Afb.48 - Trouwfoto van Rob de Klark en Winy Klinkspoor (21 augustus 1945), genomen voor het beschadigde 't Zonneheem. Rechts op de foto zijn de herstelwerkzaamheden aan de oostkant van het huis te zien. De luiken zijn gesloten omdat alle ruiten nog kapot waren. Moeder Marie Peperkamp staat naast Winy.

Rob herstelt zo snel mogelijk de beschadigingen aan de hoek van het huis, zodat ook de bovenetage weer bewoonbaar wordt. Hij heeft haast, want Winy en Rob hebben trouwplannen. Op 21 augustus 1945, nauwelijks drie maanden na de bevrijding, is het dan zover. Zij trouwen op het tijdelijke stadhuis dat was ingericht in het Bilderberg hotel aan de Utrechtseweg, kortom een thuiswedstrijd voor Winy. In tegenstelling tot Tinky trouwt Rob op huwelijkse voorwaarden, om er zeker van te zijn dat het huis en de zaak binnen de familie blijven. Een groter verschil tussen de trouwfoto van Rob en Winy (Afb.48), en die van Tinky en Geert acht jaar daarvoor is nauwelijks denkbaar. Het optimisme en de zelfgenoegzaamheid van destijds zijn verdwenen en hebben plaatsgemaakt voor berusting, maar ook voor vastberadenheid, de wil om weer een nieuw bestaan op te bouwen. Voor zover men na de oorlog nog goede kleren had, zijn deze uit de kast gehaald, inclusief de bontjes van de beide moeders. De beschadigingen aan het huis zijn nog goed zichtbaar, inclusief de reparatie aan de muur rechts op de foto, waar de granaatinslag had plaatsgevonden. De luiken zijn dicht omdat er nog geen nieuw glas in de ramen zat. Het rechter bovenlicht staat open, gestut door een houten lat.

Met de komst van Winy veranderen de verhoudingen in het huis. Rob is niet langer de zoon des huizes, maar in feite samen met Winy de hoofd-

bewoner geworden. Winy is erg gesteld op haar eigen boeltje, en het huis wordt in feite in tweeën gedeeld. Moeder Marie, ondertussen 65 jaar oud,

Afb.49 - Rechts: Tincky, Geert en dochter Marieke tijdens hun eerste naoorlogs verblijf in Oosterbeek (1946). Links: Tincky (links) en Dora Brevée (rechts) op bezoek bij moeder Egberta Copijn (midden) op Sicilië (1947).

neemt de benedenetage, terwijl Rob en Winy op de bovenetage gaan wonen en de voorkamer op de zolderetage als slaapkamer gaan gebruiken. Overigens was er in die zolderkamer wel een wastafel en op de eigenlijke zolder zelfs een fonteintje, maar er was geen badkamer en ook geen toilet. Daarvoor moeten Rob en Winy helemaal naar beneden. In de bovenhal kwam zelfs een aparte garderobe, zodat Rob en Winy min of meer een eigen opgang hadden. Alleen de fietsen, een kostbaar bezit zo vlak na de oorlog, konden zij moeilijk steeds mee naar boven nemen, dus die werden in de benedenhal onder de trap geparkeerd. Daar was moeder Marie niet altijd even blij mee, zeker niet als zij net de hal schoon had gemaakt. Overigens gebruikte Marie de zijkamer beneden als haar zitkamer, en de naastgelegen voorkamer als haar slaapkamer. In haar eigen domicilie kon zij zich uitleven in haar grote hobby, het maken van legpuzzels. De grote kamer beneden diende als eetkamer, zowel voor haar als voor Rob en Winy. Omdat de centrale verwarming tijdens de oorlog kapot was gegaan, was de benedenhal onverwarmd en dus niet meer geschikt als eetkamer. Deze splitsing in het huis tussen de beneden- en de bovenetages was eigenlijk al ingezet met de komst van Sijmon de Witte en Riemke Fennema in 1943. Hoewel deze beiden zich pas in 1946 officieel uit het bevolkingsregister van Renkum hadden laten uitgeschrijven, heeft Winy naar eigen zeggen nooit samen met deze mensen in 't Zonneheem gewoond. Een dergelijke opsplitsing van het huis in twee gedeelten zou overigens tot 1984 voortduren.

Minstens zo belangrijk voor Rob is dat ook het winkelpand van de firma De Klark aan de Rijnstraat in Arnhem de verwoestingen heeft overleefd. Weliswaar is het interieur volledig geplunderd, maar hij kan in ieder geval een nieuwe start maken. Bij de winkel hoorde ook de meubelfabriek Hellas, maar deze was wel geheel vewoest. Het gevolg was dat na de oorlog het accent in de winkel meer kwam te liggen op de verkoop dan op het maken van meubelen. Interessant is te zien dat Rob in deze naoorlogse periode in officiële stukken als zijn beroep successievelijk fabrikant, koopman, antiquair, taxateur en zelfs makelaar opgeeft. In 1946 vindt een volledige restauratie van het winkelpand plaats via een subsidie van het Rijksbureau voor de Monumentenzorg. De grote winkelruit wordt verwijderd en de middeleeuwse gevel wordt weer in zijn oorspronkelijke luister hersteld. Daarmee is het voormalige St. Petersgasthuis een van de weinige echt oude huizen die Arnhem nog rijk is. Als Rob naar zijn werk ging, nam hij de fiets vanuit 't Zonneheem tot aan Schoonoord, waar hij op de bus naar Arnhem stapte. Winy kon hem vanuit de woonkamer tot aan het einde van de Dam uitzwaaien.

Afb.50 - De kinderen van Tincky en Geert tijdens hun tweede naoorlogs verblijf op 't Zonneheem (1953). Marieke (links), Jaap (rechts) en Jacobine (voorggrond) Mulder in de tuin van 't Zonneheem, met de auto op de oprit voor het huis.

Al snel komt het bericht dat Tincky, Geert en de kleine Marieke onderweg zijn naar Nederland. Na de Japanse capitulatie is het gezin herenigd en zij komen naar Oosterbeek om op krachten te komen. In juni 1946 laten zij zich weer inschrijven als bewoners van 't Zonneheem. Met name Marieke is er slecht aan toe; als Isaäk Brevée haar onderzoekt, geeft hij weinig voor haar overlevingskansen. Vader Geert moet zich in Utrecht onder behandeling laten stellen voor oogklachten. Hun komst vraagt natuurlijk de nodige aanpassing in het huis. Zij betrekken de zijkamer beneden, de vroegere

Afb.51 - Rob de Klark, links met zijn tweede vrouw Riet Heuterman (ca. 1985) en rechts in zijn antiekzaak in Arnhem (ca. 1965).

kamer van Tincky. Winy kan het erg goed met Marieke vinden, en vaak gaan zij samen uit fietsen. Tincky heeft veel contact met Dora Brevée, die in die tijd in de barak aan de overkant van de beek woont. Het verhaal gaat dat Tincky met haar gezin enige tijd in deze barak heeft gewoond, toen Dora een paar maanden in Denemarken verbleef. Maar het gezin is wel van plan om naar Indië terug te keren. In juli 1947 vertrekt Geert weer naar Medan om daar als bosbouwconsulent aan de slag te gaan. Tincky en Marieke zouden enige maanden later volgen. Om aan te sterken gaat Tincky in het najaar van 1947 met Dora mee, als deze op bezoek gaat bij haar moeder Egberta in Taormina. De foto (Afb.49) laat zien dat Tincky volop geniet van de Siciliaanse zon. In februari 1948 vertrekken Tincky en Marieke weer naar een onrustig Medan. Het is de tijd van de politionele acties, die het gevolg waren van het feit dat Nederland de eenzijdig uitgeroepen onafhankelijkheid van Indonesië niet wenste te erkennen. Onder deze ongewisse omstandigheden kregen Tincky en Geert nog twee kinderen; zoon Jaap werd op 18 september 1950 geboren, en dochter Jacobine op 8 januari 1952. Kort daarop zouden zij Indië voorgoed de rug toekeren.

Begin 1948 keert de rust in 't Zonneheem terug, vooral ook omdat Rob en Winy zelf geen kinderen krijgen. De loggia op de bovenetage wordt dichtgemaakt en omgebouwd tot keuken, zodat Winy nu op haar eigen woonetage kan koken. Zij eten nu ook niet meer beneden, maar gebruiken de voorkamer boven als eetkamer. Zonder centrale verwarming is het vaak koud in het huis. In de woonkamer boven stond wel een grote kolenkachel, die was aangesloten op de afvoer van de open haard, maar deze kachel werd niet vaak gebruikt. Meestal was de potkachel in de naastgelegen voorkamer de enige verwarming, en daar was het 's winters alleen goed uit te houden als de schuifdeuren naar de woonkamer dicht werden gehouden. De kolen en antraciet, die voor de stook werden gebruikt, waren via de buitentrap in de kelder gestort. Vanuit het luik in de hal kon Rob dan binnendoor de kolenkit vullen om de kachel op de bovenetage te vullen. Het huwelijk tussen Rob en Winy was echter niet gelukkig, en zij scheiden formeel op 27 juli 1954. Maar als Tincky met gezin in 1952 terugkeert in Oosterbeek, is Winy al van het toneel verdwenen. Het zou meer dan 50 jaar duren voordat Winy 't Zonneheem terug zou zien.

Toen de Nederlandse Indiërs na de formele Indonesische onafhankelijkheid massaal kozen voor het Nederlandse staatsburgerschap, kwam er begin vijftiger jaren een grote repatriëring op gang. Dit werd nog versterkt door het Indonesische voorkeursbeleid waardoor het voor Nederlanders steeds moeilijker werd om werk te vinden. Ook voor Tincky en Geert wordt het duidelijk dat het oude Indië niet meer bestaat en dat hun toekomst in

Nederland ligt. In augustus 1952 komen zij definitief terug naar Nederland; de kleine Jacobine is dan net een half jaar oud. Zij nemen weer hun intrek in 't Zonneheem, in afwachting van een eigen huis dat zij laten bouwen. Deze keer is de ingreep groter dan zes jaar daarvoor, want er moeten nu vijf mensen extra in het huis worden opgenomen. Geert en Tincky betrekken de grote kamer beneden, en Marieke en Jaap de voorkamer beneden. Het bed van kleine Jacobine komt in de badkamer te staan, naast het oude ligbad. Op de foto uit 1953 zijn de drie kinderen aan het spelen nabij de zonnwijzer in de tuin (Afb.50). In maart 1954 is het dan zover, en verhuizen Geert, Tincky en de drie kinderen naar hun nieuwe huis aan de Benedendorpseweg 114. Op 24 mei 1970 komt de familie feestelijk bijeen om de 90^e verjaardag van moeder Marie te vieren (Afb.53). Het zou de laatste keer zijn dat de familie voltallig bijeen is, want begin 1972 overlijdt zoon Jaap plotseling op 21-jarige leeftijd. Dochter Marieke is dan al moeder van drie kinderen, en ook Jacobine is al het huis uit. Geert, die tot zijn pensioen bij Staatsbosbeheer werkt, overlijdt op 15 mei 1990, 81 jaar oud. Tincky heeft later nog enige jaren in Doorwerth gewoond, en woonde tot voor kort op zeer hoge leeftijd in Bennekom, dichtbij haar oudste dochter. Daar is zij, in de periode dat dit boek geschreven werd, op 19 augustus 2006 op 96-jarige leeftijd overleden.

Rob hertrouwt op 8 oktober 1955 met Riet Heuterman. Zij was op 28 februari 1919 in de gemeente Renkum geboren, en van beroep maatschappelijk werkster op de personeelsafdeling van de rubberfabriek in Heveadorp. Met de verhuizing van het gezin van Tincky en de intrede van Riet herstelde de situatie van direct na de oorlog zich. Marie bewoonde de benedenetage, en Rob en Riet de boven- en zolderetage. Omdat ook Rob en

Afb.52 - Eerste kleurenfoto's van 't Zonneheem en van de tuin met het theehuis (juni 1964). In de periode De Klark was het huis wit geverfd met groene deur en luiken.

Afb.53 - De familie De Klark in de tuin van 't Zonneheem ter gelegenheid van de 90^e verjaardag van moeder Marie (24 mei 1970). Staand van links naar rechts: Jacobine Mulder, Marieke Mulder, Rob de Klark, Geert Mulder, en Flos Moskovsky (een nicht van Rob en Tinky). Gezeten van links naar rechts: Riet Heuterman, Marie Peperkamp, Jan van den Hazel (man van Marieke) en Paul Mulder. Linksvoor Tinky de Klark. De kinderen zijn de twee oudste kinderen van Jan en Marieke.

Riet geen kinderen kregen, bleef Riet bij de Hevea-fabriek werken. Zij was dan ook maar al te blij als haar schoonmoeder wilde koken, en vaak aten zij dan ook met zijn drieën beneden. En zo ontstaat er een periode van stabiliteit die zo'n twintig jaar zou duren. In 1962 krijgt 't Zonneheem een aansluiting op de gemeentelijke riolering, en in 1971 vraagt Rob de gemeente om toestemming voor aanleg van een garage achter het huis. Tot dan toe had Rob een garage gehuurd aan de Weverstraat, dezelfde garage die Isaäk Brevée vroeger had gebruikt voor het onderbrengen van zijn koets en later zijn auto. De ingang van 't Zonneheem vanaf de Fangmanweg had altijd aan de voorkant van het huis gelegen, zodat Geert en ook gasten hun auto op het grintpad voor het huis moesten parkeren (Afb.50). Nu moest er een tweede oprit vanaf de Fangmanweg komen, aan de achterkant van het huis. Daarvoor moest veel van de begroeiing tussen het huis en de Zomp wijken. Omdat de keuken naar achteren was uitgebouwd, bleef er een relatief smal pad over om met de auto de garage te bereiken.

In 1972 bestaat de firma De Klark 100 jaar, en is het tijd voor een groot feest. Er komt een herdenkingsboek onder de titel "100 jaar J.A. de Klark-Arnhem 1872-1972". Maar Rob weet ook dat dit het begin van het einde is.

Hij is de zestig gepasseerd en heeft geen kinderen om hem op te volgen. Daarnaast laat zijn gezondheid te wensen over. Hij is bang dat als hij vroegtijdig zou komen te overlijden, zijn vrouw Riet alleen in het grote huis achter zal blijven. Wel realiseert hij zich dat er zowel voor het huis als voor de zaak het nodige geregeld moet worden. Zijn moeder Marie is ondertussen te oud om voor zichzelf te zorgen, en in 1975 verhuist zij naar het verzorgingstehuis dat na de oorlog op het terrein van de Hemelse Berg was gebouwd, maar ondertussen alweer is gesloopt. In datzelfde jaar wordt notarieel een boedelscheiding geregeld waarbij Marie en Tinky afstand doen van hun rechten op 't Zonneheem, en Rob nu voor het eerst formeel eigenaar van het huis wordt. In 1977 wordt Rob 65 jaar en besluit hij de zaak in Arnhem van de hand te doen en 't Zonneheem te verkopen.

Zijn vrouw Riet beschrijft vele jaren later, als zij midden jaren negentig op bezoek is in 't Zonneheem, nog eens de gebeurtenissen die in die periode hebben plaatsgevonden. Het was Kerstavond en zij had alvast iets gekookt voor de gasten die de volgende dag zouden langskomen. Zij zat nog even uit te rusten op de bank in de woonkamer, toen zij ineens hoorde dat voor de zoveelste maal een van de oude loden waterleidingen was gesprongen en er op zolder water lekte. Zij hadden al jaren moeite om het enigszins uitgeleefde huis te onderhouden, maar nu realiseerde ook zij zich dat het beter was om een nieuw en kleiner huis te gaan zoeken. Zonder dat zij dit wist, was Rob al tot dezelfde conclusie gekomen. Zij besluiten uiteindelijk een appartement te kopen in de flat die kort daarvoor hogerop aan de Fangmanweg gebouwd was in Bato's park, niet ver van de plaats waar het in de oorlog verwoeste stadhuis had gestaan. Rob verkoopt de inboedel van de zaak in Arnhem, maar ook veel van het interieur van 't Zonneheem dat hij niet mee kan nemen naar zijn nieuwe huis, aan de Oosterbeekse kunsthandelaar Albricht. Deze had kort daarvoor Nieuw-Beekhof aan de overkant van de Zuiderbeek gekocht, met als plan om daar een kunstgalerie onder te brengen, een plan dat uiteindelijk door de gemeente werd afgekeurd. En zo trekt de laatste De Klark in augustus 1977 de deur achter zich dicht van het huis, waarin hij en zijn familie 54 jaar hebben gewoond.

Marie de Klark overlijdt op 23 maart 1980, twee maanden voor haar honderdste verjaardag, in het tehuis op de Hemelse Berg. Rob overlijdt op 26 augustus 1988, 77 jaar oud. Riet zou later zeggen dat zij bij het wandelen de Fangmanweg beneden de Dam zoveel mogelijk probeerde te vermijden, om niet steeds geconfronteerd te worden met het huis waar zij zoveel jaren had gewoond. Tot kort voor haar dood op 5 december 2001 is zij in Bato's park blijven wonen. In het winkelpand in Arnhem is momenteel een zaak voor buitensport-artikelen gevestigd.

Afb.54 - 't Zonneheem na de verbouwing door Evert den Outer in 1977. Het huis is grijsblauw geveerd met witte luiken. Voor de ingang naar de tuin staan de twee nieuw geplante coniferen.

Hfdst.5: DE VERWARRING (1977-1990)

5.0 Inleiding

Op 1 juni 1977 koopt Evert den Outer 't Zonneheem van Rob de Klark. Daarmee breekt een geheel nieuwe periode voor het huis aan. Het is een periode van verwarring, want in de daarop volgende 13 jaar zouden er maar liefst vijf verschillende families in het huis wonen. Maar het is ook een periode van vernieuwing, want voor het eerst in jaren wordt het huis weer bewoond door gezinnen met kinderen. Het is ook een wisseling van generatie, want alle bewoners uit deze periode, op een enkele uitzondering na, zijn oorlogskinderen geboren in of direct na de Tweede Wereldoorlog. Daarnaast zijn de nieuwe eigenaren hoofdzakelijk zelfstandig ondernemers die 't Zonneheem tevens als bedrijfspand gebruiken.

De tweede helft van de zeventiger jaren was ook landelijk gezien een periode van verwarring. Economisch ging het erg slecht, mede door de naweeën van de oliecrisis. Men werd zich steeds sterker bewust van de beperkte omvang van onze natuurlijke hulpbronnen, hetgeen resulteerde in een pessimistische houding over de toekomst. In de tweede helft van de zeventiger jaren stegen de huizenprijzen in korte tijd tot ongekende hoogten, maar in combinatie met een hoge hypotheekrente werd de markt erg instabiel. Na 1978 stortte de huizenmarkt in, en in 1982 lagen de prijzen weer op hetzelfde niveau als tien jaar daarvoor. Het gevolg was dat veel mensen met onverkoopbare woningen kwamen te zitten. De tachtiger jaren werden vooral getekend door de Koude Oorlog en een langzaam economisch herstel, als gevolg waarvan de huizenprijzen vanaf het midden van dat decennium weer langzaam omhoog gingen. Al deze ontwikkelingen speelden een belangrijke rol bij de snelle doorstroming van eigenaren in deze voor van 't Zonneheem verwarrende periode.

5.1 De familie Den Outer (1977-1982)

Evert den Outer mag zonder overdrijven de redder van 't Zonneheem worden genoemd. Bij de eerste aanblik was hij onmiddellijk verliefd op het huis. Maar 't Zonneheem was na al die jaren volledig uitgeleefd, en hij realiseerde zich dat er erg veel onderhoud nodig was om het huis voor zijn gezin bewoonbaar te maken. Hij had het huis voor 435.000,- gulden gekocht, maar naar verluidt heeft hij bijna drie ton besteed aan het benodigde groot onderhoud. Allereerst sloopte hij de geheel verzakte puist, die meer dan 50 jaar als keuken voor de familie De Klark had gediend. In plaats daarvan werd de keuken op de bovenetage in de voormalige loggia geheel vernieuwd en voorzien van een voor die tijd karakteristieke plavuizen vloer.

Afb.55 - De familie Den Outer in de voorkamer boven (1981). Van links naar rechts, Evert den Outer, Jeroen, Eveline (het enige kind dat in 't Zonneheem is geboren), Dorothée Sanders en Evert jr.

Het lekkende leien dak werd geheel vernieuwd en de houten kap beschermd tegen houtworm en boktor. Daarnaast werd het gehele huis geverfd, waarbij het aan de buitenkant een grijsblauwe kleur kreeg, met nieuwe witte luiken (Afb.54). Het toilet beneden werd van nieuw sanitair voorzien, de schouw in de benedenhal kreeg de huidige Delfts blauwe tegeltjes en alle deuren in het huis kregen nieuwe krukken. De elektrische leidingen werden vernieuwd en de centrale verwarming, die sinds de Slag om Arnhem niet meer had gefunctioneerd, werd weer in gebruik gesteld met een nieuwe gasgestookte ketel in de kelder. Daardoor konden de schoorstenen in de woonkamer en voorkamer op de bovenetage voor het eerst in 50 jaar weer als open haard worden gebruikt. Daarbij respecteerde Evert wel de oorspronkelijke schoonheid van het huis, en liet hij de houten vloeren in de kamers en gangen intact, evenals de marmeren schoorstenen en de schuifdeur op de woonetage.

Voor het eerst kreeg 't Zonneheem een trekbel; tot dan toe had er alleen een klopper op de voordeur gezeten. Deze 18e eeuwse antieke deureklopper, die door de familie De Klark was aangebracht, was buiten de verkoop gehouden. Het huidige, moderne exemplaar is ter vervanging door Den Outer aangebracht. Ook het theehuis werd opgeknapt en kreeg een nieuw leien dak. De bovenvijver direct naast het huis, die volledig was aangeland, liet hij uitbaggeren en hij legde een stenen trap aan waardoor de vijver vanaf het pad naast het huis te bereiken was. Ook plantte hij een nieu-

we ligusterheg langs de Fangmanweg, een rij coniferen achter het huis langs het pad naar de garage, en twee centrale coniferen voor het huis bij de doorloop naar de tuin. Tijdens deze grootscheepse verbouwing woonde de familie Den Outer in Nieuw-Beekhof aan de overkant van de beek, dat in die tijd eigendom was van de kunsthedelaar Albricht. De foto laat zien hoe schitterend 't Zonneheem er na de verbouwing uitzag (Afb.54).

Evert den Outer was op 14 april 1946 in Arnhem geboren en makelaar van beroep. Hij was 31 jaar oud toen hij 't Zonneheem kocht, en daarmee de jongste eigenaar van het huis. Hij was getrouwd met Dorothée Sanders, die op 19 april 1941 in Nijmegen was geboren. Toen zij in het huis kwamen wonen, hadden zij twee zonen, de achtjarige Jeroen en de tweejarige Evert jr. In 1979 kwam daar dochter Eveline bij, het enige kind dat ooit in 't Zonneheem is geboren. Evert gebruikte de benedenetage van het huis als kantoorruimte voor zijn makelaarsbedrijf, waarbij de grote kamer als kantoorruimte diende en de naastgelegen zijkamer als secretariaat. De familie sliep op de zolderetage, waar Evert een nieuwe badkamer en twee kinderkamers had ingebouwd (Afb.9d). Hij en Dorothée gebruikten zelf de voorkamer op zolder als hun slaapkamer, net zoals Rob de Klark dat vele jaren daarvoor had gedaan. Omdat men boven huisde, maar de kinderen ook veel buiten speelden, was de voorkamer beneden ingericht als speelkamer voor de kinderen. De badkamer beneden, waar vroeger een bad had gestaan en nu een douche was, diende slechts als washok en naaikamertje voor Dorothée.

Ondanks het feit dat Evert met de verbouwing van 't Zonneheem zijn droom had gerealiseerd, zou het gezin er toch maar een vijftal jaar wonen. Daarvoor waren twee redenen. Allereerst voelde Dorothée zich in 't Zonneheem veel minder thuis dan Evert. Dit kwam met name omdat de indeling van het huis niet erg praktisch was voor een gezin met kleine kinderen. Met de kinderslaapkamer op zolder en de kinderspeelkamer op de begane grond, moest Dorothée de hele dag met de kinderen trap op en trap af lopen. Daar kwam nog bij dat zij erg bezorgd was dat de kinderen bij het spelen in de tuin in een van de vijvers terecht zouden komen. Ook voelde zij zich 's nachts niet veilig in het huis, omdat vanaf de slaapkamer op zolder niet na te gaan was wat er zich op de benedenetage afspeelde. Evert moest dan ook elke avond de luiken voor de ramen op de benedenetage afsluiten. Evert zelf had daarnaast nog geheel andere problemen. Als makelaar had hij behalve 't Zonneheem ook nog ander onroerend goed in bezit, en toen de huizenmarkt instortte, leek het hem, gezien de omstandigheden, verstandig om 't Zonneheem te verkopen. Eind 1981 stelt hij, kennelijk in opdracht van een vragende partij, een rapport op over 't Zonneheem waar-

in hij uitleg geeft over resterende schade aan het huis als gevolg van de oorlog. In een koopakte van augustus 1982 is nog sprake van een koopsom van 425.000,= gulden. Maar uiteindelijk verkoopt Evert de Outer op 3 november 1982 't Zonneheem voor 400.000,= gulden aan Albert van Dijk. Dat was aanzienlijk minder dan het bedrag waarvoor hij vijf jaar eerder het huis had gekocht, nog los van het kapitaal dat hij besteed had aan het groot onderhoud van het huis. De familie verhuisde vervolgens naar de Bosboomstraat in Arnhem, waar Evert en Dorothée nog steeds wonen. Evert jr is in de voetsporen van zijn vader getreden, en werkt momenteel eveneens als makelaar in Arnhem. Jeroen werkt bij de KLM en dochter Eveline is accountmanager bij een reclamebureau.

5.2 De familie Van Dijk (1982-1984)

Albert van Dijk was op 21 maart 1943 in Arnhem geboren en kende Oosterbeek dus van zijn jongensjaren. Hij was op 29 juli 1965 getrouwd met Helly Sanders, die op 19 oktober 1944 geboren was in Otterloo. Albert was eigenaar van luchtvaartbureau Benelux in Amsterdam, een reisorganisatie die gespecialiseerd was in exclusieve reizen naar India en het Verre Oosten. Aanvankelijk woonden zij in Harmelen, maar Helly kon daar niet goed aarden. In een impuls kochten zij toen een boerderij in het Friese De Hoeve, een dorp van amper 400 inwoners nabij Wolvega. Helly voelde zich daar prima thuis, maar voor Albert was het te kleinschalig en de afstand naar het reisbureau in Amsterdam te groot. Toen hij op bezoek bij zijn moeder in Arnhem zag dat 't Zonneheem te koop was, besloot hij dit te kopen omdat het dicht bij Amsterdam lag en het hem de mogelijkheid bood een deel van zijn werk aan huis te verrichten. Albert en Helly hadden drie zonen, en toen zij eind 1982 in 't Zonneheem kwamen wonen, was Luban 16, Irving 14 en de kleine Arthur bijna 3 jaar oud. Maar geheel in de geest van die tijd bleek het nagenoeg onmogelijk om de boerderij in De Hoeve voor een goede prijs te verkopen, zodat de familie met de last van twee huizen kwam te zitten.

De familie Van Dijk gebruikte 't Zonneheem op een vergelijkbare manier als de familie Den Outer voor hen. Ouders en kinderen sliepen op de zolderetage en woonden op de bovenetage, terwijl de benedenetage als kantoorruimte voor het reisbureau werd gebruikt. De belangrijkste nalatenschap van de familie Van Dijk voor 't Zonneheem is geweest dat zij de kelder in zijn geheel toegankelijk hebben gemaakt. Onder het hele huis ligt een kelder van zo'n twee meter hoog, maar slechts een deel daarvan was tot dan toe toegankelijk geweest. Via de buitentrap naast het huis kwam men in een voorruimte die onder de veranda ligt. Vanuit deze voorruimte kon

Afb.56 - De familie van Dijk in de woonkamer van 't Zonneheem (1983).
 Boven: Albert van Dijk, Helly Sanders en hun jongste zoon Arthur. Onder: Helly en Arthur, met Luban (linksvoor) en Irving (rechtsvoor).

men linksaf via een deur onder het voorste deel van de benedenhal komen. Deze ruimte was altijd in gebruik geweest als kolenhok en was ook de plaats waar de moederhaard van de centrale verwarming stond, aangesloten op de schoorsteen van de oorspronkelijke open haard in de benedenhal. Dit stookgedeelte was ook altijd vanuit de centrale hal te bereiken geweest via een luik en een trapje, direct achter de voordeur.

Vanuit deze stookruimte kon men de rest van de kelder slechts bereiken via een kruipgat in de muur van ongeveer een meter hoog. In dat gedeelte van de kelder lag slechts zand op de vloer, en de kinderen van Tinky mochten begin vijftiger jaren niet in dit gedeelte van de kelder spelen, omdat er munitie uit de Tweede Wereldoorlog onder het zand zou liggen. Albert en zijn twee oudste zonen Luban en Irving hebben vanuit de voorruimte een nieuwe doorgang gemaakt naar dit ongebruikte deel van de kelder, vervolgens alle puin weggeruimd en daarna de hele vloer voorzien van trottoirtegels. Daardoor werd de hele kelderruimte onder het huis bruikbaar, met uitzondering van een gedeelte onder het benedentoilet en de badkamer, dat werd volgestort met het weggeruimde puin. Het plafond van de kelderruimte werd voorzien van gipsen platen, hetgeen de vochtbalans in de kelder echter niet ten goede kwam. De platen sloten de ventilatiegaten van de kelder rondom het huis af, en zogen ook veel water op. Het resultaat was dat de kelder erg muf ging ruiken, als gevolg van een gebrekkige ventilatie en een te hoog vochtgehalte. Deze gipsen platen zijn overigens een twintigtal jaar later weer verwijderd, zodat men nu in de kelder weer uitkijkt op de planken vloer van de benedenetage. Ook werd door Albert het luik in de hal afgesloten, zodat de kelder niet meer direct vanuit het huis te bereiken was. Waarschijnlijk was het de bedoeling dat de zonen de kelder als hobbyruimte zouden gaan gebruiken, maar zover is het nooit gekomen.

Al snel deden zich grote problemen voor, met name omdat Helly geestelijk steeds instabieler werd. Zij voelde zich niet thuis in 't Zonneheem, en uiteindelijk besloot zij de kleine Arthur mee te nemen en terug te keren naar de boerderij in De Hoeve. Albert stond voor een dilemma: financieel kon hij onmogelijk beide huizen aanhouden, maar nu Helly weer in De Hoeve woonde, kon hij de boerderij zeker niet verkopen. En dus keerde ook hij samen met Luban en Irving in september 1983 terug naar Friesland, 't Zonneheem leeg achterlatend. Wetend hoe moeilijk het was om 't Zonneheem voor een goede prijs te verkopen, en mede gezien de onzekerheid waarin zijn gezin verkeerde, besloot hij een huurder voor 't Zonneheem te zoeken. Die vond hij begin 1984 in de persoon van Matthijs Bakkeren, die drie maanden in het huis heeft gewoond (Hfdst.5.3). Eind april stond het huis echter weer leeg en daar kwam pas een eind aan toen Albert uiteindelijk op 11 september 1984 't Zonneheem verkocht aan Hélène Zoetmulder. De overdracht vond plaats per volmacht voor een bedrag van 345.000,- gulden, een naoorlogs dieptepunt.

Op 31 oktober 1984 wordt Indira Gandhi in India door een lijfwacht vermoord. Als gevolg daarvan stort de reisbranche naar India in en stopt Albert met zijn eigen reisorganisatie. Hij krijgt een baan aangeboden

als verkoopleider bij de Nederlandse Reisvereniging en gaat werken in Den Haag. Hij verkoopt daarom de boerderij in De Hoeve en verhuist naar De Bilt, terwijl Helly en Arthur elders in De Hoeve blijven wonen. Het betekent de definitieve breuk tussen de twee en op 15 juni 1988 wordt de formele scheiding uitgesproken. Helly blijkt al snel door geestelijke problemen niet meer in staat voor Arthur en haarzelf te zorgen, en uiteindelijk moet zij zich onder verzorging laten plaatsen. Arthur wordt in die periode in een pleeggezin opgenomen om zijn school af te maken, en gaat daarna bij zijn vader wonen. Helly is uiteindelijk op 19 juli 1994 in Wolvega overleden, nog geen 50 jaar oud.

Albert had ondertussen op een van zijn zakenreizen Astrid Vleeschhouwer ontmoet, die bij een reisbureau in Bilthoven werkte. Zij trouwen op 16 augustus 1988 en gaan in Bilthoven wonen, samen met Irving en later ook met Arthur. Luban woont dan al op kamers. In 1996 verhuizen zij naar Driebergen. Albert en Astrid beginnen samen een nieuwe reisorganisatie in Amsterdam, wederom gespecialiseerd in luxe reizen naar India, het Verre Oosten en Latijns Amerika. In Alberts familie kwamen hart- en vaatziekten regelmatig voor, maar zelf had hij nog geen gezondheidsproblemen gekend. Tot hij op een reis in Vietnam, die hij samen met Astrid leidde, last kreeg van benauwdheid. Hij reisde nog met de groep mee tot Bangkok, maar daar is hij op 3 maart 2002 in een ziekenhuis overleden, slechts 58 jaar oud. Astrid is nu alleen eigenaar van de reisorganisatie. Luban heeft momenteel een baan in de ICT, Irving is financieel expert op de beurs, terwijl Arthur werkzaam is in de horeca.

Afb.57 - Matthijs Bakkeren (links) en Caroline van Laarhoven (rechts) in de woonkamer van 't Zonneheem (1984). De kinderen van Matthijs, links met enkele neven en nichten, hebben nooit formeel in 't Zonneheem gewoond.

5.3 Bakkeren/Van Laarhoven (1984)

Van alle bewoners van 't Zonneheem hebben Matthijs Bakkeren (1940) en Caroline van Laarhoven (1937) er het kortst gewoond, namelijk niet meer

dan drie maanden (1 februari tot 1 mei 1984). Caroline was voor Matthijs een tweede relatie en zij zochten een gezamenlijke woning. Formeel huurde Matthijs 't Zonneheem niet, maar was er sprake van een proefgebruik. Er was namelijk een koopcontract met Albert van Dijk opgesteld dat er in voorzag dat Matthijs drie maanden op proef in het huis kon wonen tegen een rentevergoeding van 1200 gulden per maand. Na drie maanden zou deze proefperiode automatisch overgaan in aankoop van het huis voor een bedrag van 450.000,- gulden, tenzij Matthijs voor die tijd het huis weer leeg zou opleveren. In de proefperiode mocht geen gebruik gemaakt worden van de kelder en garage, maar wel van het in het huis aanwezige meubilair. Ook moest Matthijs de helft van de kosten van de tuinman voor zijn rekening nemen. Waarschijnlijk ging het hier om de heer Van Dulleman, die jarenlang het onderhoud van de tuin van zowel 't Zonneheem als Nieuw-Beekhof voor zijn rekening heeft genomen.

Matthijs en Caroline vonden 't Zonneheem een schitterend huis, maar aangezien zij geen behoefte hadden aan bedrijfsruimte aan huis, bleef de benedentage in die periode geheel ongebruikt. Deze in hun ogen onpraktische indeling van het huis deed hen besluiten om na drie maanden van koop af te zien. Zij vonden vervolgens een andere woning aan de Zonneheuvelweg in Oosterbeek, waar zij nog steeds wonen.

5.4 Zoetmulder/Bouthoorn (1984-1985)

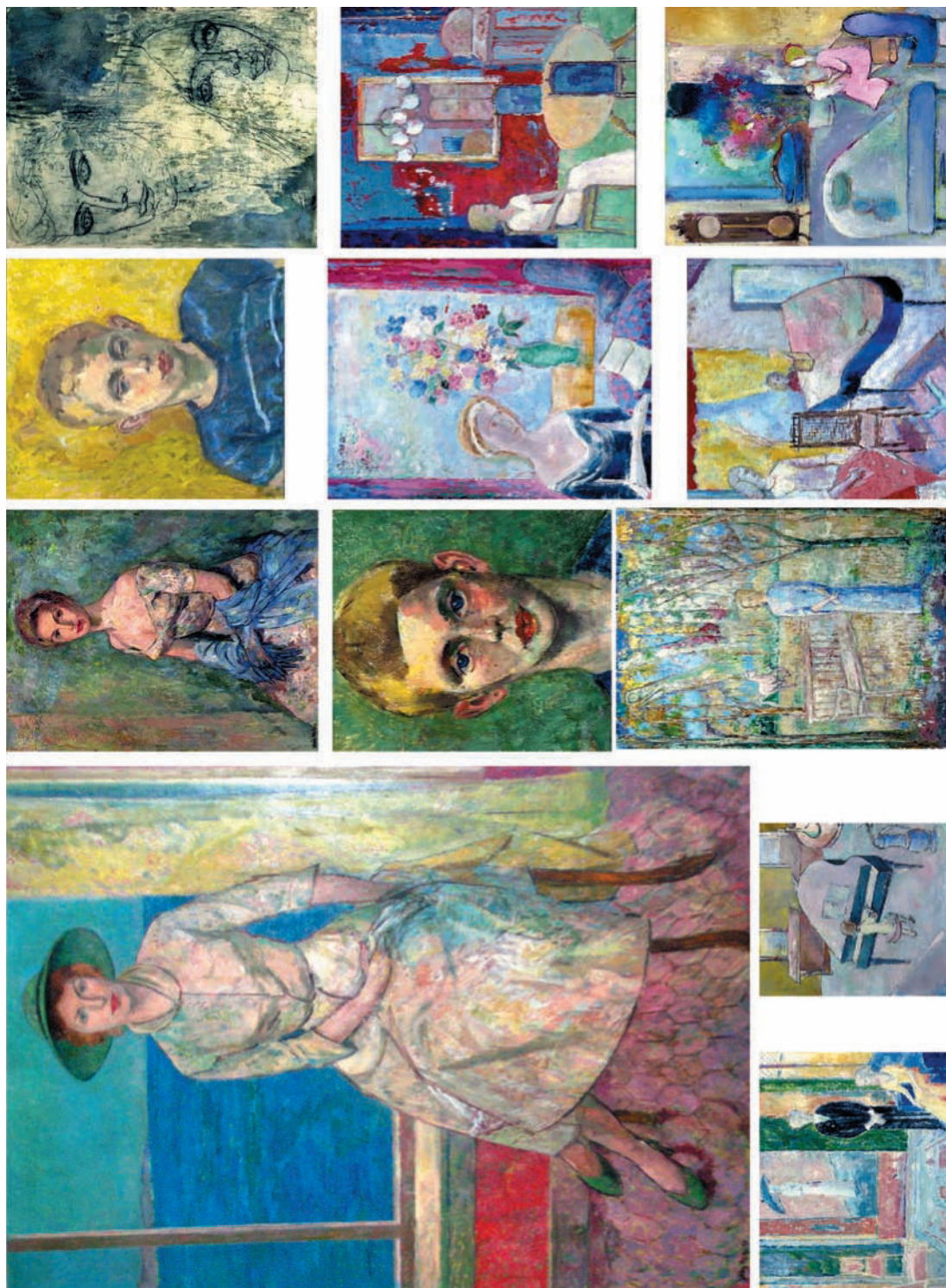
En even was de verbeelding terug in 't Zonneheem. Toen Hélène Zoetmulder in oktober 1984 in 't Zonneheem kwam wonen, had zij al een bewogen leven achter de rug. Zij was op 31 mei 1918 geboren in Nijmegen. Na een klassieke opleiding, in het kader waarvan zij onder meer in 1939 in Parijs studeerde, ontwikkelde zij zich tot solo-actrice en voordrachtskunstenares. Op 26 juni 1942 trouwde zij met de in Rotterdam geboren Bob Oosthoek (1912), die als acteur en docent dramaturgie verbonden was aan het Residentietoneel in Den Haag. Bob Oosthoek was ook actief in het verzet, en nam in die oorlogsjaren onder andere deel aan een overval op het distributiekantoor aan de Oude Wetering. Geruime tijd zat hij ondergedoken, maar op 22 augustus 1944 werd hij na verraad door de SD opgepakt en na een korte gevangenschap in Scheveningen op transport gezet naar het concentratiekamp Neuengamme. Wat er onderweg precies heeft plaatsgevonden is onbekend, maar op de ochtend van 13 oktober 1944 werd zijn levenloze lichaam gevonden langs de spoorlijn bij Hengelo. En zo werd Hélène op 26-jarige leeftijd weduwe, moeder van de in 1944 geboren dochter Edith-Elizabeth, bijgenaamd Flos, en in verwachting van haar in 1945 geboren zoon Hans-Chris. Overigens verkeerde zij tot een jaar na de bevrij-

ding in onzekerheid over het lot van Bob. Nadat zijn lichaam was geïdentificeerd, werd Bob op 14 maart 1946 begraven op de erebegraafplaats in Bloemendaal. Op 9 mei 1946 ontvangt Hélène uit de handen van koningin Wilhelmina het postuum aan Bob toegekende verzetskruis, en in 1984 wordt zij zelf onderscheiden met het verzetshedenkingskruis.

In 1951 wordt een gedenksteen voor Bob onthuld in de hal van de Koninklijke Schouwburg in Den Haag, met als tekst: "In memoriam; Bob Oosthoek, toneelspeler; gevallen in het verzet, 12-10-1944", met daarnaast een geschilderd portret van Hélène van de hand van de Haagse schilder Louis Meys (Afb.58). In 1995 schrijft Hélène een artikel¹³ over het leven van Bob ten behoeve van het Erasmiaans Gymnasium in Rotterdam, waar deze zijn middelbare schooltijd had doorgebracht, onder de titel: "Bob Oosthoek, een leven in metamorfosen: roeping, redding en raadsel". In 2003 besluit de gemeente Den Haag een straat in de nieuwbouwwijk Leidschenveen naar Bob Oosthoek te vernoemen. Zoon Hans is later naar Canada geëmigreerd. Dochter Flos is samen met haar man Pieter Mars oprichter en beheerder van het Toy-Toy Museum voor antiek speelgoed in Rotterdam. Samen zijn zij ook de auteurs van het rond 1980 verschenen boek¹⁴ "De pop: de magische wereld van de nagebootste mens".

Na de oorlog bouwde Hélène Oosthoek haar toneelcarrière verder uit. In 1948 debuteerde zij met een solo-opvoering van "Ifigeneia in Tauris" van de Griekse tragedieschrijver Euripides, later gevolgd door werk van andere klassieke Griekse schrijvers, maar ook van Shakespeare, Vondel, Dante, Michelangelo en Hooft. Zij declameerde zowel in het Nederlands als in het Engels, en trad behalve in België en Nederland ook op in de Verenigde Staten. Haar solovertolking van Everyman, gebaseerd op het Oudnederlandse Elkerlyc, werd op alle Amerikaanse televisiestations uitgezonden, en genomineerd voor een universitaire Peabody Award. Ook verzorgde zij programma's voor de Nederlandse radio en televisie, onder andere door declamatie van fragmenten uit de Ilias, en door het maken van zogenaamde klankbeelden waaronder "Ruimtevaart", dat werd uitgezonden tijdens de eerste landing op de maan in 1969. Zij gaf lezingen aan diverse nationale en internationale universiteiten en was als docente verbonden aan de Haagse Toneelacademie. Ook was zij vele jaren vice-voorzitter van de Haagse Kunstkring. Zowel zij als haar kinderen werden in deze periode regelmatig geportretteerd, onder andere door Louis Meys en Ria Exel (Afb.58).

Op 2 april 1969 trouwt Hélène met haar tweede man Theo Bouthoorn. Deze was op 30 juli 1914 geboren in Den Haag. Hij was kort daarvoor weduwnaar geworden door het overlijden van zijn vrouw Sophia

Aff. 58 - Portretten van Hélène Zoetmulder en schilderijen van Theo Bouthoorn.

Linksboven het schilderij dat Louis Meys maakte van Hélène Zoetmulder, en dat momenteel in de hal van de Koninklijke Schouwburg in Den Haag hangt ter nagedachtenis aan haar eerste man Bob Oosthoek (ca.1955). Verder boven van links naar rechts: Hélène Zoetmulder (Louis Meys), Hans Oosthoek (Louis Meys), Hans en Flos Oosthoek (Ria Exel).

Midden: Hans Oosthoek (Louis Meys), en "Lezende dame voor een venster" en "Vrouw in interieur" van Theo Bouthoorn.

Onder, alle van Theo Bouthoorn: "Wachten in de hal", "Meisje achter een vleugel", "Vrouw in een tuin", "Moeder luistert aandachtig", en "De piano".

de Koning, met wie hij overigens geen kinderen had. Theo was econoom en werkte bij het Centraal Planbureau. Hij kwam uit een kunstzinnige familie, en met name zijn broer Wil Bouthoorn was een bekend schilder. Zelf schilderde hij ook als liefhebberij, getuige de voorbeelden in afbeelding 58. Opvallend daarbij is het karakteristieke perspectief dat hij gebruikte. Ook beschilderde hij houten voorwerpen zoals kisten en tafels. Of hij Hélène ooit geportretteerd heeft, is niet bekend. Zij woonden in de periode na hun huwelijk in Rotterdam, in de directe nabijheid van Hélènes dochter Flos. Waarom zij in 1984 besloten om naar Oosterbeek te verhuizen, is onduidelijk. Theo was toen al 70 en Hélène 66 jaar oud, maar kennelijk wilden zij deze levensfase op een nieuwe manier invullen. Zij waren overigens op huwelijksvoorwaarden getrouwd, en het huis stond op naam van Hélène.

Hélène en Theo hebben de benedenetage nieuw leven ingeblazen. Zij gingen de grote kamer weer als slaapkamer gebruiken, zoals dat ook in de gehele vooroorlogse periode het geval was geweest. De badkamer ernaast, die sinds de periode Den Outer niet meer als zodanig in gebruik was, werd nieuw betegeld en ingericht met het huidige bordeaux-rode sanitair. De zijkamer beneden werd de nieuwe eetkamer, en de ernaast gelegen voorkamer werd voorzien van een ultramoderne witte keuken met witte vloertegels. Dat alles zeer luxe en geheel in stijl van de jaren tachtig, maar wellicht niet bepaald wat je zou verwachten van mensen van die leeftijd, zeker ook gezien het feit dat de rest van het huis geheel antiek was ingericht. De zolderetage werd hobbyruimte, en met name Theo verbleef daar veel, hoewel niet duidelijk is of hij daar nog een schildersatelier had. Daarnaast was hij een natuurliefhebber en verbleef hij graag in de tuin. Overigens moest in die periode de houten kap in het afstapkamertje behandeld worden tegen boktor, dit ondanks de maatregelen die Evert den Outer tien jaar daarvoor had getroffen.

Hélène en Theo hebben maar 14 maanden in het huis gewoond. Zij voelden zich er niet veilig, getuige het feit dat alle luiken dag en nacht dicht waren. Daarenboven hadden zij wel vier verschillende sloten op de voordeur laten plaatsen. Ook ging de gezondheid van Theo achteruit. Toen de volgende bewoners, Heedze en Anneke Ganzevoort, het huis voor het eerst kwamen bekijken, liet Hélène trots het poppenhuis zien dat zij voor haar kleindochter aan het bouwen was en de geheime kast waarin zij haar kostbare ikonen bewaarde. Maar of de nieuwe kopers dat vooral niet aan anderen wilden doorvertellen, want zij waren doodsbang voor inbrekers. En toen de Ganzevoorts vroegen of zij nog een keer langs konden komen met de kinderen, zodat ook die hun nieuwe huis konden bekijken, werd dat verzoek resoluut afgewezen. In december 1985 verhuisden Hélène en Theo naar Den Haag, waar Theo op 15 september 1998 op 84-jarige leeftijd is overleden. Hélène is op 12 okto-

ber 2002 in Den Haag overleden, eveneens op 84-jarige leeftijd.

Afb.59 - Theo Bouthoorn (ca.1975) en Hélène Zoetmulder (ca.1995)

5.5 De familie Ganzevoort (1985-1990)

Na deze voor 't Zonneheem zo bewogen jaren, brak er met de komst van de familie Ganzevoort eind 1985 een periode van relatieve rust aan, die vier-en-een-half jaar zou duren. Heedze Ganzevoort was op 21 januari 1940 geboren in het Drentse Gieten, en zijn vrouw Anneke Verhaagen op 31 juli 1943 in Assen. Zij kochten het huis voor 425.000,- gulden, een teken dat de huizenmarkt weer aan het aantrekken was. Heedze was daarvoor regiodirecteur van een bouwbedrijf in Assen geweest en kwam nu voor het bedrijf in de regio Gelderland werken. Zij hadden twee kinderen, dochter Stephanie geboren op 18 januari 1972, en zoon Duncan geboren op 21 oktober 1973. Zij gebruikten 't Zonneheem op een vergelijkbare manier als Hélène Zoetmulder en Theo Bouthoorn voor hen, dat wil zeggen dat zij de grote kamer beneden als slaapkamer gebruikten, de zijkamer beneden als eetkamer en de voorkamer ernaast als keuken. De voorkamer op de bovenetage diende als kantoorruimte voor Heedze en de keukenruimte ernaast werd vooral als washok gebruikt. De beide kinderen hadden ieder een eigen kamer op zolder. Daarnaast waren zij de eersten die intensief gebruik maakten van de opgeknapte kelder, waar zij met hun vrienden disco-feesten hielden.

Afb.60 - Anneke en Heedze
Ganzevoort in de tuin van 't
Zonneheem (ca.1987)

De belangrijkste gebeurtenis in deze periode was het besluit van Burgemeester en Wethouders van de Gemeente Renkum van 18 maart 1988 om met instemming van de bewoners het theehuis op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen. Midden jaren tachtig werd ook de oprit vanaf de Fangmanweg aan de voorkant van het huis afgesloten, zodat 't Zonneheem alleen nog maar bereikbaar was via de oprit aan de achterzijde van het huis, die Rob de Klark had laten aanleggen ten behoeve van de garage. Overigens heeft het officiële huisnummer 43 nog tot 1990 bij de voor-ingang langs de Fangmanweg gehangen. Ook kwam in deze periode voor het eerst een oud-bewoner van het huis, te weten Martin Ekker, weer op bezoek in 't Zonneheem (Hfdst.6.4).

De familie Ganzevoort heeft met bijzonder veel plezier in 't Zonneheem gewoond. Zeker Anneke was erg gehecht aan de tuin en daarnaast bijzonder actief in de Oosterbeekse kerkgemeenschap. Maar het werk van Heedze bepaalde dat zij midden 1990 weer terugkeerden naar het

Afb.61 - Stephanie en Duncan
Ganzevoort, op het balkon van
't Zonneheem (ca.1987)

noorden, waar zij een huis kochten in Paterswolde. Eind 1990 stond dochter Stephanie op een avond onverwachts voor de deur bij de huidige bewoners. Zij was op bezoek bij vrienden in de buurt en wilde nog eenmaal haar oude kamer zien. Nu zij zag dat die geheel anders was ingericht, kon zij definitief afscheid nemen van 't Zonneheem. De familie Ganzevoort is Oosterbeek nooit helemaal vergeten, want nadat Heedze gepensioneerd was, zijn zij terugverhuisd naar Doorwerth. Enige jaren later zijn zij verhuisd naar Frankrijk, maar zij hebben nog wel enige tijd een pied-à-terre in Doorwerth aangehouden voor de perioden dat zij bij hun kinderen op bezoek waren. Stephanie is inmiddels moeder van twee kinderen en Duncan is hypotheek- en verzekeringsdeskundige van beroep.

Afb.62 - 't Zonneheem,
geschilderd door Eef van
Brakel (2005)

Hfdst.6: DE HERINNERING (1990-heden)

6.0 Inleiding

Met de komst van de huidige bewoners breekt er voor het huis wederom een periode van bestendiging aan, die nu al meer dan 16 jaar voortduurt. De vele kinderen zijn verdwenen en het huis kent, met een stel tweeverdieners als bewoners, tijden van intense rust. De negentiger jaren zijn een decennium van grote welvaart in Nederland en de prijzen van onroerend goed stijgen tot ongekende hoogten. Maar het is ook een periode van nostalgie met een toenemende belangstelling voor natuur en milieu. Het beheer over het parkje de Zomp, dat sinds het begin van de tachtiger jaren is ingericht als heemtuin, wordt overgedragen aan het IVN (Instituut voor Natuureducatie), en het Waterschap ziet er op toe dat de beken in Oosterbeek op een natuurlijke manier worden beheerd. De tuin van 't Zonneheem wordt regelmatig opengesteld voor het publiek en het theehuis krijgt zijn nostalgische uitstraling van weleer terug. Na de eeuwwisseling wordt de sfeer in het land grimmiger door het internationaal terrorisme en de toenemende tegenstellingen in de samenleving. De economie zakt in, maar de huizenprijzen blijven onverminderd stijgen. Het wordt voor jonge mensen steeds moeilijker om een huis te kopen. Oosterbeek vergrijsst en alleen yuppen die in de negentiger jaren rijk zijn geworden, veelal in de ICT, zijn in staat de dure villa's te kopen. In 2003 viert het theehuis zijn honderdjarig bestaan met een feest voor de buurt. In 2004 wordt Oosterbeek uitgeroepen tot het groenste dorp van Nederland, en in 2005 zelfs van geheel Europa. Bij deze uitverkiezing spelen zowel de Zomp als 't Zonneheem een belangrijke rol. Naar aanleiding van het schrijven van dit boek komen veel oud-bewoners van 't Zonneheem voor het eerst sinds vele jaren weer terug in het huis, en worden meegezogen in de herinnering.

6.1 Van Zoelen/Paulssen (1990-heden)

Met de komst van de huidige bewoners, Joop van Zoelen en Marieke Paulssen, doet de naoorlogse generatie van baby-boomers haar intrede in 't Zonneheem. Joop is geboren op 27 februari 1951 in Rotterdam en Marieke op 7 oktober 1950 in Amsterdam, maar beiden zijn in Rotterdam opgegroeid. Zij kenden elkaar overigens niet uit die periode, aangezien in die nadagen van het Rijke Roomse Leven Joop nog op school zat bij de paters en Marieke bij de nonnen. Opgegroeid in de rebelse jaren zestig leerden zij elkaar in de Utrechtse collegebanken kennen, waar zij beiden scheikunde studeerden. Zij trouwden op 19 augustus 1976, maar hadden conform de tijdgeest toen al enige jaren samengewoond. Ook bleven er na hun trouwen

Afb.63 - Marieke Paulssen en Joop van Zoelen, de huidige bewoners van 't Zonneheem (2004)

twee namen op de deur staan, eveneens een teken van de maatschappelijke veranderingen van die tijd. Joop ging na zijn studie verder in de wetenschap, terwijl Marieke een tweede opleiding volgde in de richting van personeels- en organisatie werk. Zij werkte in die tijd bij *de bank*, waar zij zich later ook met financiële planning ging bezighouden.

Eind 1988 werd Joop benoemd tot hoogleraar in Nijmegen, terwijl Marieke tegelijkertijd een aanstelling kreeg als hoofd P&O van een bankdochter in Rotterdam. Zij woonden in die tijd in Bilthoven op loopafstand van het station, en aangezien zij geen kinderen hadden, vertrok Marieke iedere ochtend per trein naar de Randstad en Joop op dezelfde wijze naar het oosten des lands. Het was echter duidelijk dat hun toekomst uiteindelijk in de omgeving van Nijmegen zou komen te liggen, en daarom gingen zij op zoek naar een huis in de buurt van Arnhem langs de spoorlijn naar Utrecht, zodat Marieke ook een goede verbinding met Rotterdam zou houden. Al snel bleek Oosterbeek daarvoor de meest aangewezen locatie te zijn, maar op loopafstand van het station konden zij geen huis naar hun wens vinden. Op 23 februari 1990 moest Joop zijn inaugurele rede in Nijmegen houden. Daags daarvoor hadden zij van de makelaar in Oosterbeek een foto-rapportage ontvangen van een villa die sinds een week te koop stond. Dit huis, 't Zonneheem, stond in het benedendorp, een gedeelte van Oosterbeek waar Joop en Marieke tot nu toe niet hadden gezocht, omdat zij het te ver van het station vonden liggen. Het waren hectische dagen, want die avond van de 23e februari hadden zij een feest in Nijmegen voor colle-

Afb.64 - 't Zonneheem rond de eeuwwisseling: de nieuwe tuin (linksboven), het ingerichte theehuis (rechtsboven), Marieke Paulssen en Riek van der Kroef in het prieel langs de Zuiderbeek (linksonder) en Eef van Brakel bij zijn schilderij gemaakt ter gelegenheid van de Entente Florale (rechtsonder)

ga's, en de dag erna een voor de familie in Rotterdam. Marieke was ook nog eens verkouden en stelde voor onmiddellijk van Nijmegen terug te rijden naar Bilthoven, aangezien zij nog diezelfde dag door moesten naar Rotterdam. Gelukkig was Joop deze keer eigenwijs en stond er op om toch even langs Oosterbeek te rijden om het bewuste pand in ieder geval van de buitenkant te bekijken. Beiden waren onmiddellijk verliefd op het huis, ook al hadden zij het nog niet eens van binnen bekeken en wisten zij toen nog niet hoe mooi de tuin was. Het was duidelijk, dit huis moest het worden. Na een afspraak via de makelaar konden zij enkele dagen later het huis van binnen bekijken en een week later werd de koop met de familie Ganzevoort gesloten. De formele overdracht vond plaats op 29 juni 1990 voor een bedrag van 600.000,= gulden.

Joop en Marieke zagen geen reden om veel in het huis te veranderen, met name ook omdat zij de sfeer intact wilden laten. Voor hun komst werden wel alle kamers opnieuw wit geverfd, met uitzondering van de grote kamer beneden waar de muren een donkerrode kleur kregen, hetgeen goed paste bij het bordeaux-rode sanitair van de naastgelegen badkamer. Zij gebruikten deze kamer als slaapkamer, terwijl de naastgelegen zijkamer de studeerkamer van Joop werd en als bibliotheek werd ingericht. Boven werd de voorkamer weer in gebruik genomen als eetkamer, en daarom werd de naastgelegen keuken weer de hoofdkeuken. De witte keuken in de voorkamer beneden werd als washok gebruikt en diende hoogstens als bijkeuken. Op zolder werd de voorkamer ingericht als kamer voor Marieke, terwijl in een van de kinderkamers een sauna werd ingebouwd. Joop en Marieke hadden al een sauna gehad in hun huis in Bilthoven, en waren daar erg aan gehecht geraakt.

Vooral Marieke is een groot tuinliefhebber. De vorige eigenaren hadden wel van de tuin genoten, maar er weinig in geïnvesteerd. In 1991 wordt de tuin opnieuw aangelegd, waarbij de tegels, die al die jaren tussen het huis en het theehuis hadden gelegen, grotendeels worden vervangen door een grintpad met daarlangs een buxushaag (Afb.64). In 1992 wordt het huis aan de buitenkant geschilderd en krijgt het de huidige roomwitte kleur (afbeelding op omslag). Het theehuis wordt weer ingericht als tuinkamer, zodat men ook op kille avonden van de tuin kan genieten (Afb.64). Daarvoor moest wel eerst de vloer worden vervangen, want deze was geheel vermolmd. Overigens bleek deze nieuwe vloer tien jaar later om dezelfde reden al weer aan vervanging toe te zijn. In 1995 wordt in de tuin langs de beek een priël aangelegd, zodat er een zitje direct langs het water komt (Afb.64). In juni 2003 nodigen Joop en Marieke de burens uit voor een tuinfeest ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van het theehuis.

De Zomp, het parkje naast 't Zonneheem dat door de gemeente in 1930 was aangekocht en vervolgens was ingericht als siertuin, had begin tachtiger jaren een metamorfose ondergaan. Het kreeg daarbij een bestemming als heemtuin met daarin uitsluitend inheemse planten. Vele jaren onderhield Henk Saaltink namens de gemeente de Zomp, maar in 1997 werd het beheer en onderhoud overgedragen aan het IVN Zuidwest Veluwezoom. Sindsdien wordt het park onderhouden door vrijwilligers uit de directe omgeving. Het park is dagelijks geopend voor het publiek, maar eens per jaar heeft de Zomp een speciale publieksdag waarop rondleidingen worden gegeven, vaak in combinatie met een natuurmarkt op de naastgelegen Dam. Het is een gebruik geworden dat op die dag ook de tuin van 't Zonneheem is opengesteld voor het publiek, zodat men dan de loop van de Zuiderbeek vanaf de Zomp tot aan het oude kerkje in zijn geheel kan volgen.

In 2004 wint Oosterbeek de door de Entente Florale uitgeschreven verkiezing van groenste dorp van Nederland. Met name het Zweiersdal en de daarin gelegen Zomp blijken op de jury grote indruk te hebben gemaakt. Als Oosterbeek het jaar erna meedoet aan de verkiezing van groenste dorp van Europa, staat de Zomp weer prominent op het programma. Het gemeentebestuur vraagt Joop en Marieke of zij hun tuin beschikbaar willen stellen, zodat de internationale jury bij het theehuis kan lunchen. En zo wordt 3 augustus 2005 een memorale dag in de geschiedenis van 't Zonneheem. Het programma van die dag voorzag erin dat de jury tijdens de lunch een schilderij van het huis zou maken. De gemeente had de Oosterbeekse schilder Eef van Brakel gevraagd een voorbeeldschilderij te maken, aan de hand waarvan de juryleden gezamenlijk hun eigen exemplaar konden maken. Daarvoor was Eef een week tevoren naar 't Zonneheem gekomen om vanaf het theehuis het huis en de ervoor gelegen tuin te schilderen (Afb.64). De juryleden waren erg enthousiast over hun bezoek aan 't Zonneheem, hetgeen mogelijk heeft bijgedragen aan de uiteindelijke verkiezing van Oosterbeek tot groenste dorp van Europa. Het schilderij van Eef van Brakel hangt momenteel in 't Zonneheem (Afb.62,72), dat van de jury heeft een plaats gevonden in het gemeentehuis te Oosterbeek. In september 2005 komt de gemeente Renkum met het voorstel om het zuidelijk gedeelte van het Zweiersdal te bestemmen tot beschermd dorpsgezicht¹². 't Zonneheem krijgt zo, honderd jaar na de bouw, de formele status van beeldbepalend object.

In de loop van de jaren moest het schilderwerk aan het huis natuurlijk regelmatig onderhouden worden. Waren aanvankelijk alle kamers, behalve de grote kamer beneden, wit geverfd geweest, langzamer-

hand kwam er steeds meer kleur in het huis. Gebleken was dat in de slaapkamer de witte ramen en deuren met hun omlijsting mooi afstaken tegen de bordeaux-rode kleur van de muren. En zo heeft momenteel iedere kamer zijn eigen kleur. De woonkamer (grote kamer boven) is nog steeds de witte kamer, de eetkamer (voorkamer boven) is nu de lichtrode kamer en de naastgelegen keuken de gele kamer. Beneden is de slaapkamer (grote kamer beneden) de donkerrode kamer, de in 2002 geheel vernieuwde bibliotheek (zijkamer beneden) de groene kamer, en de naastgelegen tweede keuken (voorkamer beneden) de blauwe kamer.

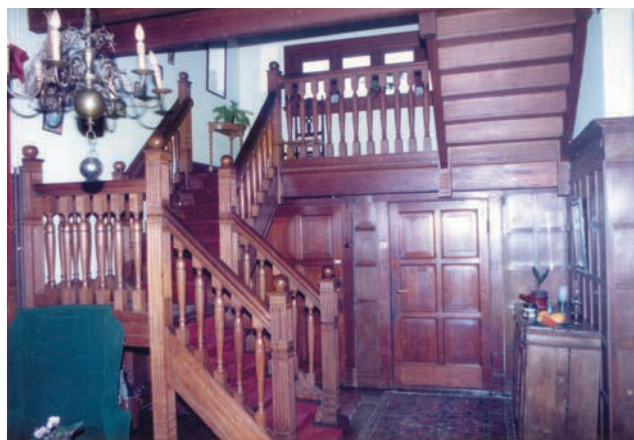
Afb.65 - 't Zonneheem op oude foto's (ca.1930)

6.2 Herinneringen aan het huis

De buitenkant

De charme van 't Zonneheem is dat het huis zich nog in een nagenoeg oorspronkelijke staat bevindt. Zeker aan de buitenkant van het huis is er weinig veranderd. Het huis is altijd licht van kleur geweest, aanvankelijk met donker gekleurde luiken. Op de eerste kleurenfoto van het huis uit 1964 is het huis hel wit geleverd met groene luiken (Afb.52). In 1977 laat Den Outer het huis grijsblauw verven met witte luiken (Afb.54), en in 1992 krijgt het de huidige roomwitte kleur met witte luiken (afbeelding op omslag). Onduidelijk is of het huis vanaf de bouw 't Zonneheem heeft geheten, wel staat op foto's uit het begin van de dertiger jaren de naam van het huis op de oostelijke muur geschilderd (Afb.65). Karakteristiek voor de beginperiode zijn de twee witte hekjes naast het huis, een ter afsluiting van de keldertrap en de ander ter afsluiting van de zijtuin aan de oostzijde van het huis (Afb.20,74). Rond 1925 zijn deze hekjes nog op foto's te vinden, maar in 1931 (Afb.75) zijn zij verdwenen, en bereikt men de zijtuin, zoals nu, via een boog in de beukhaag. Onbekend is of in die tijd ook het huidige muurtje rondom de trap naar de kelder is aangelegd. Ook karakteristiek voor die beginperiode waren de luifels die als zonwering dienden voor de ramen aan de voorzijde van het huis (Afb.7,20). De belangrijkste verandering aan de voorgevel van het huis is de afsluiting van de loggia geweest. De opening van de loggia in de voorgevel was lager en breder dan het naastgelegen raam in de voorkamer. Waarschijnlijk had het daarom ook een ander type zonwering. Ook was de doorgang van de loggia naar het naastgelegen balkon hoger en breder dan de maat van een gewone deur (Afb.20). De loggia is kort na de oorlog afgesloten en ingericht als keuken voor Winy Klinkspoor. Op foto's uit 1947 is het brede raam van de oorspronkelijke loggia nog zichtbaar, maar op foto's uit 1951 is de voorgevel symmetrisch gemaakt, waarbij in de keuken eenzelfde raam is geplaatst als in de naast-

gelegen voorkamer. Toch is aan details nog goed te zien dat het raam in de bovenkeuken anders is dan de andere ramen van het huis. De best gedocumenteerde verandering aan de buitenkant van het huis is de aanleg van de puist aan de achterzijde.

In 1922 vraagt Isaïc Brevée toestemming aan de gemeente (Afb.25) om op de benedenetage een keuken aan te mogen bouwen, die overigens bij de verbouwing in 1977 door Evert den Outer weer is afgebroken. Op foto's uit de dertiger jaren is deze aanbouw, die vanuit de gangkast in de centrale hal was te bereiken, goed te zien (Afb.38). Waarschijnlijk is de muur aan de achterkant van het huis ten behoeve van de aanleg van deze keuken doorgebroken. Momenteel is aan de achterkant van het huis alleen nog een afgesloten deur aanwezig, waarin een kattenluikje is aangebracht en waarvoor een trapje is geplaatst, zodat de huistijgers nu hun eigen in- en uitgang hebben. Overigens zijn rondom deze deur de contouren van de puist in de buitenmuur nog goed zichtbaar.

De benedenhal

Ook de monumentale benedenhal is in de loop van de jaren weinig veranderd. De lambrisering en het altaarstuk stammen waarschijnlijk uit het midden van de twintiger jaren, toen de familie De Klark pas in het huis was komen wonen. Uit alle foto's blijkt dat zowel de beneden- als de bovenhal eigenlijk altijd gemeubileerd is geweest. De oudst bekende foto's van de benedenhal (Afb.66a,b) dateren van rond 1930, in de periode dat de hal tevens werd gebruikt als eetkamer. Er lagen kleden op de vloer en op de trap naar boven lag een loper. De eettafel stond in de hoek bij het raam naar de vijver, met daarnaast onder de brievenbus het zogenoemde postkantoortje. Ook in het begin van de jaren tachtig, toen de familie Den Outer de bene-

Afb.66a - De trap in de benedenhal, rechts in de periode De Klark (ca.1930), links in de periode Den Outer (ca.1980)

denetage als makelaarskantoor gebruikte, lagen er oosterse kleden op de vloer en een loper op de trap. Uit die tijd stammen ook de Delfts blauwe tegeltjes ter afscherming van de open haard. Momenteel liggen er in overeenstemming met de tijdgeest geen kleden meer in de hal en op de trappen, zodat de oude eikenhouten vloer beter tot zijn recht komt (Afb.66b). De benedenhal geeft via zes binnendeuren toegang tot de grote benedenkamer, de zijkamer, de voorkamer, de badkamer, het toilet en de gangkast. Van deze laatste drie ruimten zijn geen oude foto's bekend. Het toilet is eind zeventiger jaren in huidige vorm ingericht door Den Outer, en de bordeaux-rode badkamer midden tachtiger jaren door Zoetmulder. Oorspronkelijk had hier een bad op pootjes gestaan en later een douche. Achter de radiator zijn de nog de oorspronkelijke witte muurtegels in de badkamer te zien.

Afb.66b - De zithoek in de benedenhal, boven in periode De Klark (ca.1930), onder de huidige situatie. In de periode De Klark werden zowel de beneden- als bovenhal als eetkamer gebruikt.

De gangkast, die vroeger toegang gaf tot de aangebouwde keuken, is nog in de originele staat, met zwart-witte tegeltjes op de vloer en een voor die tijd karakteristieke inbouwkast.

De donkerrode kamer

De grote benedenkamer is momenteel rood van kleur met witte deuren. Deze kamer is in de jaren voornamelijk als echtelijke slaapkamer gebruikt, maar kennelijk was het niet gebruikelijk om deze te fotograferen. Van 1923 tot 1942 was het de slaapkamer van Jaap en Marie de Klark, en werd de kamer opgesierd door een heus hemelbed. Na de dood van Jaap was het in de oorlogsperiode waarschijnlijk de kamer van Sijmon de Witte. Begin jaren vijftig heeft het gezin van Tincky enige tijd in deze kamer gewoond, en daarna is het lange tijd de gezamenlijke eetkamer geweest voor Rob, Riet en Marie de Klark. De oudst bekende foto van de kamer stamt pas uit de periode Den Outer waarin de kamer werd gebruikt als makelaarskantoor en was voorzien van antieke meubelen (Afb.67). In de periode Ganzevoort was de kamer ingericht als moderne slaapkamer met witte muren, witte meubelen en rode gordijnen. Ook nu is de rode kamer nog steeds de belangrijkste slaapkamer van het huis.

Afb.67 - De grote benedenkamer, momenteel de donkerrode kamer. Links de huidige situatie als slaapkamer, rechtsboven als makelaarskantoor in de periode Den Outer (ca.1980) en rechtsonder als slaapkamer in de periode Ganzevoort (ca.1987).

Afb.68 - De zijkamer op de benedenetage, momenteel de groene kamer. Linksboven een doorkijk vanuit de benedenhal in de meisjekamer van Tincky de Klark (ca.1930), rechtsboven de huidige inrichting als bibliotheek, rechtsonder ingericht als administratiekantoor in de periode Den Outer (ca.1980), en linksonder als eetkamer in de periode Ganzevoort (ca.1987).

De groene kamer

De zijkamer op de benedenetage is momenteel groen van kleur en dient als bibliotheek. Tot het huwelijk van Tincky de Klark in 1937 was het vooral een kinderkamer. Op de foto uit de eerste helft van de dertiger jaren is vanuit de hal een glimp op te vangen van de inrichting uit die tijd (Afb.68). In de oorlog heeft waarschijnlijk Riemke Fennema hier gewoond, en na de oorlog was het de kamer van Tincky's moeder Marie. In de roerige tijden na de oorlog moest zij echter regelmatig plaatsmaken voor Tincky en haar gezin. Foto's zijn er pas weer uit de periode Den Outer, die de kamer gebruikte als secretariaat voor zijn kantoor, en uit de periode Ganzevoort toen de kamer diende als eetkamer.

De blauwe kamer

De voorkamer op de benedenetage heeft waarschijnlijk de meest roerige geschiedenis van alle kamers in het huis. De kamer is momenteel blauw geverfd en doet dienst als bijkeuken en washok. Oorspronkelijk was het een kinderkamer, hoewel het mogelijk in de periode Bothenius Brouwer rond 1920 ook als keuken gediend kan hebben. Het was de kinderkamer van Rob de Klark, totdat in 1943 Fennema en De Witte in het huis kwamen wonen. Rob verhuisde toen naar zolder en moeder Marie nam haar intrek in deze kamer. Het is de enige kamer die tijdens de evacuatie in 1944-1945 is geplunderd. Toen moeder Marie op hoge leeftijd naar de Hemelse berg was verhuisd, gebruikte Rob deze ruimte als kantoortje. De familie Den Outer woonde op de boven- en zolderetage, en gebruikte de voorkamer beneden als kinderspeelkamer (Afb.69). In 1984 werd in de voorkamer de witte keuken aangelegd, en tot 1990 was het de hoofdkeuken van het huis. Hoewel deze keuken nog intact is, zijn er recent wit-blauwe deurtjes in geplaatst, in overeenstemming met de kleur van de muren.

Afb.69 - De voorkamer op de benedenetage, momenteel de blauwe kamer. Links als speelkamer voor de kinderen in de periode Den Outer (ca.1980), rechts de huidige inrichting als bijkeuken en washok. De door H             in 1984 ingebouwde keuken was oorspronkelijk geheel wit, maar is onlangs voorzien van wit-blauwe deurtjes.

De bovenhal

Meer nog dan voor de benedenhal geldt dat de bovenhal altijd gemeubileerd is geweest en geschikt was als woonruimte. Op de oudste foto van het huis zitten Evert Ekker en Lucie van Dam van Isselt gezamenlijk aan tafel in de bovenhal (Afb.6). Ook in de vooroorlogse periode De Klark stonden er tafels en stoelen in de bovenhal, gezien het doorkijkje dat we hebben vanuit de ernaast gelegen woonkamer (Afb.36). In de naoorlogse periode De Klark, toen Rob op de boven- en zolderetage woonde, diende de bovenhal als eigen opgang en was er onder meer een garderobe. In de periode Den Outer ston-

den er een antieke tafel en bank in de bovenhal. Momenteel zijn de vloerkleden verdwenen en staat er een houten bank achter in de hal (Afb.72).

De witte kamer

Verreweg de meeste historische foto's zijn beschikbaar van de grote kamer op de bovenetage, momenteel de witte kamer. Deze kamer is, mogelijk met uitzondering van de periode Ekker, altijd gebruikt geweest als woonkamer. Van de periode Ekker is alleen de foto van de bovenhal bekend, toen die kennelijk werd gebruikt als woonkamer. De foto moet genomen zijn vanuit de grote kamer, maar helaas is ons geen blik gegund op het interieur, zodat wij niet weten of deze ruimte toen inderdaad was ingericht als atelier. In de

Afb.70 a,b - De schouw in de grote woonkamer op de bovenetage, momenteel de witte kamer. a: in de periode De Klark (ca.1930); b (volgende pagina): links in de periode Ganzevoort (ca.1987), rechtsboven in de periode Den Outer (ca.1980), en rechtsonder de huidige situatie. Voor foto's van de schouw uit andere perioden zie ook Afb.56,57.

periode De Klark zijn rond 1930 veel foto's van de woonkamer gemaakt (Afb.30,70a,c). Zoals al gememoreerd waren zij de enigen die de zithoek niet rondom de schouw hadden geplaatst, maar achterin de kamer in het verlengde van de voorkamer, waarmee deze via grote schuifdeuren is verbonden. Het interieur is weelderig voorzien van kasten, bijzettafeltjes en banken. De muren hangen vol met schilderijen en spiegels, terwijl de schouw, piano en tafeltjes vol staan met klokken, vazen, serviezen en snuisterijen. De muren waren licht van kleur met donkere gordijnen. Van de naoorlogse periode De Klark zijn geen interieurfoto's bewaard gebleven, maar wel is bekend dat de muren toen overeenkomstig de tijdgeest groen van kleur waren. Sinds de periode Den Outer, toen de open haard in de grote kamer weer in ere was hersteld, is de zithoek gecentreerd rondom de schouw. Op de diverse gezinsfoto's uit latere perioden (Afb.56,57,70b) neemt de schouw dan ook steeds een centrale plaats in. Alleen uit de periode Zoetmulder/Bouthoorn zijn geen foto's van de woonkamer bekend. Sinds de periode Den Outer zijn de muren weer wit geschilderd, aanvankelijk met donkerrode, later met donkerblauwe, en momenteel met crème-keurige gordijnen.

Afb.70c - De raamzijde van de woonkamer op de boven-etage, boven in de periode De Klark (ca.1930), midden in de periode Den Outer (ca.1980), en onder de huidige inrichting.

Afb.71: Boven: de voorkamer op de bovenetage, momenteel de lichtrode kamer. Links in de periode Den Outer (ca.1980), rechts de huidige inrichting als eetkamer. Onder: de keuken op de bovenetage, momenteel de gele kamer. Links de nieuwe inbouwkeuken uit periode Den Outer (ca.1980), die nog steeds aanwezig is alhoewel niet zichtbaar op de foto uit de huidige periode (rechts). Tot eind jaren veertig was deze keuken de loggia.

De lichtrode kamer

De voorkamer boven heeft in de jaren afwisselend als werkkamer en als eetkamer gediend. Dat hing er met name van af welke ruimte in het huis als hoofdkeuken werd gebruikt. In de vooroorlogse periode gebruikte Jaap de Klark deze kamer als zijn werkruimte, die via grote schuifdeuren van de woonkamer afgesloten kon worden (Afb.35). Tijdens de Slag om Arnhem is met name deze voorkamer zwaar beschadigd geraakt (Afb.47). Toen na de oorlog de loggia als keuken gebruikt ging worden, werd de voorkamer de eetkamer van Rob en Winy. Maar omdat het ook de kleinste ruimte was die apart verwarmd kon worden, werd hij in de wintermaanden ook wel als woonkamer gebruikt. Ook in de perioden Den Outer (Afb.71) en Van Dijk werd de voorkamer als eetkamer gebruikt, maar toen eenmaal de nieuwe witte keuken beneden was geïnstalleerd, verhuisde de hoofdkeuken naar de benedenetage en werd de voorkamer in de periode Ganzevoort weer werkkamer. Momenteel is de voorkamer licht rood geverfd en is hij weer in gebruik als eetkamer.

De gele kamer

Evert Ekker heeft zich voor de loggia ongetwijfeld laten inspireren door voorbeelden die hij in Zuid-Europa had gezien. Een open, overdekte ruimte in een huis past weliswaar niet echt in ons klimaat, maar het idee om een loggia in 't Zonneheem te bouwen rijmt wel met het oorspronkelijke plan dat Ekker had met het huis. Het is onduidelijk of de loggia in latere perioden intensief werd gebruikt. Na de oorlog is de loggia afgesloten en ingericht als keuken. Daartoe werden de open ruimten in de voorgevel en naar het balkon omgebouwd tot raam en deur. De naoorlogse keuken in de afgesloten loggia was overigens nogal primitief. Pas in 1977 liet Den Outer een moderne keuken inbouwen met bruine kastjes, geheel in stijl van de jaren zeventig (Afb.71). In 1984 werd de ruimte een bijkeuken, en diende in de jaren erna met name ook als washok. Sinds 1990 doet deze kamer weer dienst als hoofdkeuken; de kastjes uit de periode Den Outer zijn momenteel rood gespoten, en de muren geel geverfd. Nog steeds is bij het ophangen van schilderijen te merken dat de muren van de bovenkeuken oorspronkelijk buitenmuren waren.

De zolderetage

Oorspronkelijk was deze zolder een grote open ruimte met alleen een kamer aan de voorkant en een klein, zogenoemd afstapkamertje, boven de onderliggende hal. Waarschijnlijk was de zolder aanvankelijk bedoeld als atelier of voor opslag van schildersmateriaal. Mogelijk heeft er in diverse

Afb.72 - De bovenhal (boven), de voorkamer op de zolderetage (midden) en de zolderhal (onder). Links: in de periode Den Outer (ca.1980); rechts: de huidige inrichting.

perioden ook personeel gewoond. Pas in 1942, met de komst van Riemke Fennema en Sijmon de Witte, krijgt de zolder echt een woonfunctie als Rob de Klark de voorkamer betreft. Er was in die kamer een wastafel en in de open zolderruimte was een fonteintje, maar er was geen badkamer en geen toilet. Deze situatie bleef zo tot het einde van de periode De Klark in 1977. In de periode Den Outer werd de open zolderruimte opgedeeld in een kleine hal met aansluitend een badkamer en twee kleine kamers. Voorzien van het comfort van een badkamer met toilet, bleven Evert en Dorothée den Outer de voorkamer op zolder als slaapkamer gebruiken (Afb.72). In de kleine hal kwam een kast te staan (Afb.72), en de nieuwe kamers werden door de kinderen als slaapkamer gebruikt. Sinds 1984 is de hoofdslaapkamer weer op de begane grond, en in de periode Ganzevoort werd de zolderetage in zijn geheel gebruikt door de kinderen. Momenteel is de voorkamer het domein van Marieke, de zolderhal het foto-museum van de families Van Zoelen en Paulssen, en zijn de twee aansluitende kleine kamers een sauna-ruimte en een logeerkamer.

6.3 Herinneringen aan de tuin

Het is natuurlijk uniek dat er een schilderij van de tuin bestaat uit de periode voorafgaand aan de bouw van het huis. Dit schilderij, "De Tuin in Oosterbeek" van Evert Ekker (Afb.5), laat duidelijk zien hoe open dit deel van het Zweiersdal in die periode was. Gras, wat bomen en een vijverpartij, maar van een aangelegde tuin was nog geen sprake. Het theehuis staat er op het schilderij een beetje verloren bij aan de zijkant van het terrein. De oudste foto's van het theehuis stammen uit 1912, in de tijd dat de familie Brevée het beheer over het terrein voerde. Het theehuis is dan pas tien jaar oud, maar toch straalt de foto van het echtpaar Brevée met hun bezoek al iets idyllisch uit (Afb.73). Kennelijk nam in die tijd het theehuis een centrale positie in, een plaats waar men gasten heen voerde en waar het prettig toeven was. Maar na die eerste gloriejaren nam de belangstelling voor het theehuis af. In de vooroorlogse periode De Klark stond er wel meubilair in het theehuis, maar men kwam er nauwelijks, vooral ook omdat moeder Marie niet veel interesse voor de tuin had. In de naoorlogse periode heeft het theehuis gediend als opslagruimte voor de tuinman en als fietsenhok voor de kinderen. In 1988 kreeg het officieel de status van gemeentelijk monument en sinds de komst van de huidige bewoners is het weer ingericht als ruimte om in te zitten en van de tuin te genieten (Afb.64). In 2003 werd feestelijk het honderdjarig bestaan van het theehuis gevierd.

Op de eerste foto's van het theehuis zijn al de kastanjabomen te zien die het theehuis al die tijd omringd hebben (Afb.26). In totaal hebben

Afb.73 - Boven: oudste foto van het theehuis (ca.1913) met daarop Isaïc Brevée (staande tweede van links) en zijn vrouw Egberta (staande tweede van rechts) met bezoek. Voor het theehuis is nog het spoorlijntje te zien dat Evert Ekker voor zijn zonen had aangelegd. Onder: oudste foto van de tuin van 't Zonneheem (ca.1913), met op de voorgrond Dora en Miek Brevée bij de tweede benedenvijver.

Afb.74 - De tuin in de beginperiode van de familie De Klark (ca.1925). Boven: Jaap de Klark (links) en Marie Peperkamp (midden) met bezoek in de rotonde voor het huis. Onder: bezoek bij de bloeiende blauwe regen.

Afb.75 - Links: de oudste foto van de rododendronhaag (1931) met op de voorgrond Egbert James. Rechts: de waterval in de boenvijver (ca.1930). Het hek naast de waterval vormde de erfscheiding met Beekhof.

er aan weerszijden vijf grote paardenkastanjes gestaan, waardoor het theehuis 's zomers verscholen lag in het groen (Afb.7 en afbeelding op achterzijde). Maar daar is de laatste tien jaar helaas verandering in gekomen. Al begin jaren negentig bleek een van de kastanjes zover over te hellen, dat hij geveld moest worden. Daarbij bleek dat het wortelstelsel van de bomen aangetast was en dat ook de andere bomen het niet lang meer zouden maken. De doodsteek kwam op 27 oktober 2002, toen in een vliegende storm twee kastanjes omwaaiden (Afb.76). Gelukkig kwamen de neervallende bomen in de tuin terecht en niet op het theehuis of het huis van de burens. Ook een vierde boom bleek zo aangetast, mede door het oprukken van de mineermot vanuit Zuid-Europa, dat hij in 2005 omgehaald moest worden. Momenteel staat alleen de kastanje dichtbij de erfscheiding met Nieuw-Beekhof nog overeind.

Het gedeelte van de tuin tussen het theehuis en het huis heeft altijd een formeel karakter gehad. Op het schilderij van Evert Ekker is daar nog weinig van te zien, wel lopen er diverse onverharde paden door de tuin. Op de oudste foto van de tuin uit 1913 (Afb.73) is een grote rotonde te zien tussen het huis en het theehuis, met een uitgesleten pad dat van het huis

Afb.76 - Boven: omgewaaide kastanjeboom in de tuin (27 oktober 2002). Onder: de rododendronhaag in bloei (mei 2000).

naar de benedenvijvers loopt. Ook op de foto uit de periode Bothenius Brouwer (Afb.20) is deze grote rotonde te zien, maar nu is er al meer sprake van een aangelegde tuin met afgebakende paden, ook langs de rotonde. Op foto's uit het midden van de twintiger jaren (Afb.74) is het pad tussen huis en theehuis voorzien van onregelmatig gevormde flagstones. Ook de rotonde is daarmee betegeld, met daarin centraal de karakteristieke zonnwijzer die de gehele periode De Klark op die plaats heeft gestaan. Rondom dit tegelpad zijn rozen aangeplant. Waarschijnlijk is bij deze herinrichting van de tuin het spoorlijntje gesneuveld dat in de beginperiode over het terrein liep (Afb.26,73). Wanneer de muur is afgebroken die op het schilderij

van Evert Ekker de scheiding van de tuin met de Fangmanweg vormde, is niet bekend.

Eind zeventiger jaren geeft Evert den Outer dit deel van de tuin een nog formeler karakter door symmetrisch coniferen aan te planten. Op vier hoekpunten bij de rotonde komen dwergcypressen te staan en bij het trapje van het huis naar de tuin plant hij links en rechts een conifeer. Zijn deze twee coniferen eind zeventiger jaren nog maar een meter hoog (Afb.54), begin negentiger jaren komen ze al tot de bovenverdieping van het huis (afbeelding op omslag), terwijl zij momenteel zo hoog zijn dat zij een groot deel van de voorgevel van het huis aan het gezicht onttrekken (Afb.64). Overigens blijkt de tuin zich slecht te lenen voor zo'n symmetrische aanleg, want aan de kant van de Fangmanweg blijkt de grond veel droger te zijn dan aan de beekkant, waardoor de ene conifeer veel sterker is gegroeid dan de andere. In het midden van de rotonde komt een bloesemboompje te staan, maar dit deel van de tuin blijft ook in de periode Den Outer toch vooral een rozentuin. In de loop van de jaren tachtig verdwijnen deze rozen echter, waarschijnlijk omdat de bodem door de grote opeenvolging van bewoners onvoldoende bemest wordt. In 1991 wordt de tuin nieuw aangelegd, waarbij de tegels vervangen worden door een grintpad, met daarlangs een bloemenborder en een geschoren buxushaag (Afb.64). Alleen bij het trapje van het huis naar de tuin worden de flagstones gebruikt om een zithoek in te richten. Al met al is het aanzicht van de tuin de laatste tien jaar sterk veranderd. Van een relatief kale rozentuin uitlopend op een theehuis onder overhangende kastanjetakken is het nu een weelderige bloemenborder met daarachter een vrijstaand theehuis.

Afb.77 - Links: De ijsvogel (boven) en de watersnip (onder) in de boenvijver naast 't Zonneheem. Rechts: het centrale grasveld in de tuin (ca.1980) met in de border de bloeiende dahlia's uit de periode Rob de Klark.

Tegen de gevel van het huis naast het balkon groeit sinds het midden van de jaren twintig een blauwe regen en veel families hebben zich naast de bloeiende klimplant laten vereeuwigen (Afb.74). De tuin wordt halverwege de Fangmanweg en de Zuiderbeek in tweeën gedeeld door een manshoge rododendronhaag (Afb.76). De eerste foto's waarop deze rododendrons zichtbaar zijn, stammen uit het begin van de jaren dertig (Afb.75). Veel rododendrons hebben momenteel te leiden van zwarte bloemknoppen, die ontstaan doordat de uit Zuid-Europa oprukkende rododendron cicade, een klein soort sprinkhaan, deze knoppen gevoelig maakt voor een schimmelinfectie. Deze bloemknoprot treedt vooral op bij oudere en verzwakte exemplaren. Vandaar dat in 2004 begonnen is met het vervangen van deze oudere rododendrons voor nieuwe. Tussen de rododendronhaag en de beek ligt een schuin aflopend grasveld. De enige historische foto's van dit deel van de tuin stammen uit de periode Den Outer, toen de borders nog volstonden met de dahlia's, die Rob de Klark daar jaarlijks als knollen plantte (Afb.77). In de border langs de beek is in 1995 een priël aangelegd in het oorspronkelijke bamboebos, waardoor een zithoek langs het water is ontstaan (Afb.64). Van de waterval in de bovenvijver, die naast het huis ligt, is een historische foto bewaard gebleven (Afb.75). Het water, dat afkomstig is uit de Zomp, brengt veel bezinsel mee waardoor deze vijver snel dichtslibt. De vijver bevat stekelbaarsjes waarop de ijsvogel met name in het najaar en vroege voorjaar komt jagen. In die periode is hij door het raam vanuit de benedenhal vaak te zien, gezeten op een tak boven de vijver (Afb.77). Het snelstromende water brengt in het voorjaar ook de grote gele kwikstaart naar de bovenvijver. Omdat de temperatuur van het water het gehele jaar door 11 graden Celsius bedraagt, vriezen de vijvers in de Zuiderbeek 's winters niet dicht. Bij strenge winters brengt dit steltlopers als hout- en watersnippen naar de vijver in de Zomp en de bovenvijver bij 't Zonneheem (Afb.77).

Behalve voor deze wilde dieren is de tuin ook altijd een paradijs geweest voor huisdieren. Gedurende de jaren is 't Zonneheem vooral een

Afb.78 - Rechts: het herenleven van Jut en Jul, de huidige katten van 't Zonneheem. Links: de graven van hun voorgangers in de tuin onder de kastanjes nabij het theehuis.

hondenhuis geweest. Op alle foto's uit de beginperiode van de familie Brevée nemen de schitterende hazewindhonden een prominente plaats in. Ook Tinky de Klark staat op foto's vaak samen afgebeeld met haar hond (Afb.37), en haar terriër is nadrukkelijk aanwezig op de trouwfoto uit 1937 (Afb.39). Ook de golden retriever van de familie Bakkeren en de boxer van de Ganzevoorts hebben hier van het goede leven genoten. Zij hebben veel sporen in het huis nagelaten, zoals uitgesleten stukken parket en krassen op de deuren. De huidige bewoners zijn meer kattenliefhebbers en hebben in de achterdeur een kattenluikje gemaakt met bijbehorend trapje, zodat Jut en Jul het pand naar eigen inzicht kunnen betreden en verlaten. Hun toekomstperspectief is ook duidelijk, want achter het theehuis liggen onder een graftegels de vorige katten van de familie begraven (Afb.78).

6.4 Zonneheem revisited

Het is zomer 1986. Martin Ekker, de zoon van de bouwer van 't Zonneheem, is op bezoek bij zijn jongste zoon Ivo en schoondochter Christel in het Gelderse Wezep. Hij is 85 jaar oud en al enige jaren weduwnaar. In mei van dat jaar had hij met een toespraak de eerste overzichtstentoonstelling van het werk van zijn moeder Lucie van Dam van Isselt in Bergen op Zoom geopend. Op de geijkte vraag, wat zullen wij vandaag gaan doen, antwoordt Martin peinzend: "Ik zou het huis in Oosterbeek nog wel eens willen zien". Martin had tot zijn negende in Oosterbeek gewoond, waarvan de laatste paar jaar in 't Zonneheem. Hij had naar aanleiding van bovengenoemde tentoonstelling contact opgenomen met Jopie Duyvis, een oude vriendin van de familie. Deze had een zus in Oosterbeek, Mw. Clous, die vroeger in de Villa Grada had gewoond, het voormalige huis van de schilderes Maria Vos hogerop aan de Fangmanweg. Martin wilde weten of het huis van zijn vader er nog stond. Hij wist overigens niet beter dan dat het huis aan de Weverstraat lag, en de naam 't Zonneheem was hem onbekend. Het vereiste dus nog wel enig speurwerk van Mw. Clous voordat duidelijk was om welk huis het ging.

Schoonzus Christel heeft een verslag gemaakt van hun bezoek: *een aardige mevrouw (Anneke Ganzevoort) doet open en nadat wij ons hebben voorgesteld (hun komst was overigens via mw. Clous al aangekondigd), zegt zij "komt u toch binnen". En dan in de ruime hal kijkt Martin om zich heen, gaat naar de trap en legt zijn hand op de leuning, voelt en zegt dan, die oude hand op-en-neer bewegend "ja, dat herinner ik mij". Hij tuurt ingespannen naar boven. Als hij dan een paar treden omhoog is gegaan, wijst hij op een wonderlijk deurtje in de muur boven op de trap en zegt: "als dat deurtje openstond, wist ik dat mijn vader weer op reis zou gaan, want daar bewaarde hij zijn koffers".* In een brief

Afb.79 - Zonneheem revisited: Linksboven, Tincky de Klark met haar oudste dochter Marieke Mulder (9 juli 2005); Rechtsboven, Winy Klinkspoor in de bovenhal (20 oktober 2005); Linksonder, Nicolet Ekker met haar dochter Caroline Koopman (7 januari 2006); Rechtsonder: Wouter Ekker met Marieke (21 mei 2006).

van 16 december 1986 aan Jopie Duyvis doet Martin zelf nog verslag van zijn bezoek. Hij beschrijft hoe de enige uitgang van het huis in zijn kindjaren lag aan de kant van de Weverstraat, waarbij zij waarschijnlijk gebruik maakten van de brug over de beek die te zien is op het schilderij "De Tuin in Oosterbeek" (Afb.5). Ook beschrijft hij hoe zij elke dag gingen eten bij de familie Brevée, aangezien hun eigen huis geen keuken had.

Het is begin jaren negentig, Martin Ekker is inmiddels overleden, als Mw. Clous contact met ons, de huidige bewoners van 't Zonneheem, opneemt en vertelt over haar contacten met de familie Ekker. Zij geeft ons het adres en telefoonnummer van Wouter, de tweede zoon van Martin. Na een schriftelijke uitnodiging van onze kant, komen Wouter, zijn inmiddels overleden vrouw Trees, en Ria, de tweede vrouw van Martin, op 31 oktober 1993 voor het eerst op bezoek in 't Zonneheem. Het zou niet bij deze ene keer blijven, en met name Wouter is sindsdien een regelmatige gast van 't Zonneheem geworden. Bij een van hun bezoeken brachten zij een schilderij van Evert Ekker mee, met daarop een Noord-Spaans stadje geschilderd in zijn Franse periode. Enige jaren later heeft de familie Ekker ons in plaats daarvan het schilderij "De Tuin in Oosterbeek" in bruikleen gegeven, dat sindsdien op een prominente plaats in het huis hangt.

In september 1994 wordt in Arnhem en Oosterbeek de vijftigste herdenking van de Slag om Arnhem groots gevierd. Al sinds de oorlog komen jaarlijks in september Engelse oudstrijders terug naar Oosterbeek, voor de taptoe, een parade naar de brug en een bezoek aan de oorlogsgraven. Maar bij die vijftigste herdenking komen er zoveel mensen, inclusief koninklijk bezoek, dat er voor de echte helden onvoldoende plaats is in de lokale hotels en pensions. En dus doet de gemeente Renkum een beroep op haar inwoners om een veteraan in huis op te nemen. En zo bepaalt het lot dat Lewis Read en zijn tweede vrouw Stella die dagen onderdak vinden in 't Zonneheem (Afb.80). Het was voor hem pas de tweede keer dat hij terug was in Oosterbeek. Vol emotie bezocht hij de plek op de hoek van het Jagerspad en Annastraat, waar hij tijdens de oorlog gewond was geraakt. Bijzonder duidelijk werd hoe de herinnering aan de Slag om Arnhem zijn leven had veranderd. Een wandeling door de bossen van Oosterbeek bleek voor hem een traumatische ervaring, omdat het hem weer het gevoel gaf dat achter elke boom een vijand kon staan. Of, zoals zijn zoon Allan het later uitdrukte: *"ik kan mij geen discussie met mijn vader herinneren, die niet in Oosterbeek eindigde"*. Lewis en Stella zijn ook in latere jaren nog enige malen teruggeweest in Oosterbeek, en er is nog steeds intensief contact tussen beide families.

Afb.80 - Boven: Egbert James (rechts) met zijn vrouw Tineke (links) terug op Nieuw-Beekhof (11 juni 2006). In het midden Anneke Martin, de huidige bewoonster van dat huis. Onder: Lewis Read en zijn vrouw Stella, op bezoek bij Joop en Marieke in 't Zonneheem ter gelegenheid van de vijftigste herdenking van de Slag om Arnhem (september 1994).

In de tweede helft van de jaren negentig, tijdens de jaarlijkse open tuin van 't Zonneheem, vertelt een van de bezoekers ons over een oude mevrouw De Klark, die vroeger in het huis heeft gewoond en nu in een van de flats van Bato's wijk woont. Het bleek om Riet Heuterman te gaan, de weduwe van Rob de Klark. Op ons verzoek komt zij een avond langs, en betreedt voor het eerst in twintig jaar weer 't Zonneheem. Zij vertelt ons over haar jaren in het huis en met name over de moeilijke beslissing in 1977 om het huis te verkopen. Nog steeds, twintig jaar na de verkoop, vermeed zij de Fangmanweg beneden de Dam, om niet met het huis geconfronteerd te worden waar zij meer dan twintig jaar had gewoond.

Het besluit om een boek te gaan schrijven over de honderdjarige geschiedenis van 't Zonneheem, werd genomen tijdens een bezoek van Wouter Ekker aan het huis op 22 mei 2005. Het leidde tot een intensieve zoektocht om oud-bewoners of hun nabestaanden op te sporen (Hfdst.7). Riet Heuterman bleek in 2001 te zijn overleden, en achteraf hebben wij er spijt van dat wij haar destijds niet om meer gegevens en fotomateriaal over het huis hebben gevraagd. Maar dat werd meer dan goedgemaakt door het bezoek van Tincky Mulder-de Klark en haar dochter Marieke aan 't Zonneheem op 9 juli 2005 (Afb.79). Het was opwindend om iemand te spreken die op zulke hoge leeftijd geestelijk en lichamelijk nog zo vitaal was. Zij wist zich nog erg veel te herinneren van de gehele periode dat de familie De Klark in het huis had gewoond, en via haar contacten met de familie Brevée wist zij ook veel te vertellen over de beginperiode van het huis. Maar het allermooiste was natuurlijk haar album met de vele foto's van het huis en het interieur vanaf de jaren twintig. Ook voor haar was het natuurlijk emotioneel om voor het eerst in dertig jaren het huis van haar jeugd weer te betreden. Het is jammer dat zij het voltooien van dit boek niet meer heeft mogen meemaken.

Ook Egbert James, de kleinzoon van Isaác Brevée, en zijn vrouw Tineke zijn in de afgelopen periode regelmatig op bezoek geweest, zowel op 't Zonneheem als in Nieuw-Beekhof (Afb.80), waar zijn moeder Dora na de oorlog tien jaar had gewoond. Bij die gelegenheden brachten zij dan doorgaans ook een bezoek aan het graf van Egberts grootvader en diens tweede vrouw Cornelia, hogerop aan de Fangmanweg op de oude begraafplaats. Winy Klinkspoor, de eerste vrouw van Rob de Klark, bezocht op 28 juli 2005 't Zonneheem voor het eerst in 55 jaar (Afb.79). Ondanks haar hoge leeftijd kwam zij gewoon op de fiets vanuit Doorwerth. Ook voor haar was het emotioneel om na zoveel jaar terug te zijn in het huis waar zij zowel geluk als verdriet had gekend. Zelf had zij geen foto's meer uit die periode en was blij dat wij haar afdrukken konden geven van haar eigen trouwfoto en van foto's

van haar moeder. In diezelfde zomer bezochten Evert en Dorothée den Outer op 4 augustus 2005 voor het eerst in meer dan 20 jaar 't Zonneheem. Zij wisten veel verhalen te vertellen over de grootschalige verbouwing die zij in 1977 hadden laten uitvoeren voordat zij het huis betrokken. Enige dagen later is hun zoon Evert jr nog langs geweest om kopieën van de overdrachtsakten van 't Zonneheem uit de naoorlogse periode te overhandigen. Op 27 december 2005 kwamen Heedze en Anneke Ganzevoort, voor de Kerst even over uit Frankrijk, voor het eerst sinds jaren weer langs in 't Zonneheem. Tenslotte bezocht Nicolet Ekker, de dochter van Evert Ekker uit zijn tweede huwelijk met Hester Robbers, 't Zonneheem op 7 januari 2006, tezamen met haar in Oosterbeek wonende dochter Caroline (Afb.79). Al meer dan negentig jaar oud, was dit de eerste keer dat zij de schepping van haar vader met eigen ogen kon aanschouwen.

Hfdst.7: NAWOORD: DE ZOEKTOCHT

Toen Wouter Ekker, de kleinzoon van de bouwer, op zondag 22 mei 2005 bij ons op bezoek kwam, wist ik nog niet dat het een gedenkwaardige dag zou worden. Hij was vaker bij ons in 't Zonneheem geweest, aanvankelijk samen met zijn vrouw Trees, en bij een van deze bezoeken hadden zij ons het schilderij "De Tuin in Oosterbeek" in bruikleen geschonken. Na het overlijden van Trees was het gewoonte geworden dat Wouter zo eens per jaar bij ons langskwam, meestal eind mei als de rododendrons in bloei stonden (Afb.79). Het was die dag mooi weer, en na een kopje koffie en een drankje kwam ter sprake dat 't Zonneheem in 2007 honderd jaar zou bestaan. Wouter daagde mij een beetje uit door te zeggen: "Daar moet je dan wel iets aan doen", en voor ik het wist, had ik toegezegd dat ik een boek zou schrijven over de geschiedenis van het huis. En dat met een duidelijke deadline, want binnen twee jaar moest het boek af zijn.

Bij het begin van het schrijven had ik weinig aanknopingspunten. Wij kenden wel een paar namen van families die in het huis hadden gewoond, maar met een systematisch overzicht hadden wij ons nooit bezig gehouden. Zo kenden wij natuurlijk de familie Ekker, en wisten wij dat zij tot 1910 in het huis hadden gewoond. Ook wisten wij dat de familie De Klark lang in het huis had gewoond, maar wij hadden behalve met Riet Heuterman, die ondertussen was overleden, nooit contact met hen gehad. Van de naoorlogse periode kenden wij namen als Den Outer, Zoetmulder en Ganzevoort, en wisten wij uit verhalen dat er een makelaarskantoor en een reisbureau in het huis gevestigd waren geweest, maar het hoe en wat was ons niet bekend. Daar kwam nog bij dat het gemeentehuis in Oosterbeek tijdens de Tweede Wereldoorlog was verwoest, waardoor alle gegevens over het huis van voor die tijd verloren waren gegaan.

Vier weken later, op zondag 19 juni 2005, was onze tuin opengesteld voor het publiek. Het was een jaarlijkse traditie geworden om dit te combineren met de publieksdag van de Zomp, het parkje naast 't Zonneheem waar de Zuiderbeek ontspringt. Deze keer viel dat samen met een open dag van de oude begraafplaats, hogerop aan de Fangmanweg, terwijl tevens kunstgalerie de Rottevalle kon worden bezocht, dit alles onder het motto "Het Zweiersdal vertelt". Het was bijzonder mooi weer en er kwamen meer dan tweehonderd mensen onze tuin bezoeken. Op een verloren ogenblik besloot ik zelf ook even te gaan kijken naar de activiteiten bij de oude begraafplaats. Het was daar erg rustig, slechts een groepje van drie personen liep tussen de graven. Dichterbij gekomen bleek het om een druk prattende man te gaan, samen met twee bestuursleden van de Stichting voor

Heemkunde. Al snel bleek deze man Egbert James te zijn, de kleinzoon van Isaïc Brevée, die zo'n belangrijke rol in de geschiedenis van 't Zonneheem had gespeeld. Hij was speciaal naar de open dag van de oude begraafplaats gekomen om het graf van zijn grootvader te bezoeken. Ik wist van onze buurvrouw Anneke Martin, de huidige bewoonster van Nieuw-Beekhof, dat zij en haar overleden man Hendrik eerder contact met hem hadden gehad, maar zelf hadden wij Egbert nog nooit ontmoet. Hij was erg geïnteresseerd om met mij mee te komen naar 't Zonneheem, dat hij uit zijn kinderjaren zo goed kende. Toen hij hoorde over het plan om een boek te schrijven, was hij onmiddellijk enthousiast en beloofde hij te zullen kijken naar oude foto's van Beekhof en 't Zonneheem. Ook wist hij ons het adres van Tincky de Klark te geven, met wie hij nog incidenteel contact had. En zo hadden wij op één dag de contactadressen van zowel de familie Brevée als de familie De Klark. Toen ik enige dagen later Tincky de Klark opbelde, hoefde ik haar al niet meer uit te leggen wat mijn plannen waren, want Egbert was mij al voor geweest. Tincky zou ons later op het spoor brengen van de familie Bothenius Brouwer, waarmee de vooroorlogse cirkel van bewoners rond was.

Op woensdag 3 augustus 2005, de dag dat de jury van de Europese Entente Florale in de tuin van 't Zonneheem kwam lunchen, had ik 's middags een afspraak met Geert Maassen van het Gelders Archief te Arnhem. Hij was al eens in de vooroorlogse kadastragegevens van 't Zonneheem gedoken, en liet mij zien dat Edward Chabot en Isaïc Brevée eigenaren van 't Zonneheem waren geweest zonder er zelf officieel ooit gewoond te hebben. Met alle namen uit de vooroorlogse periode rond, was het nu zaak om van alle personen geboorte-, trouw- en sterfdata te krijgen. Voor dergelijke genealogische gegevens is internet tegenwoordig onmisbaar. Veel families hebben hun stamboom op internet gepubliceerd, en daaruit heb ik waardevolle gegevens kunnen halen. Daarnaast zijn de gegevens van de burgerlijke stand van begin twintigste eeuw en vroeger op te zoeken via de internet site van Genlias¹⁵. Maar de belangrijkste bron van informatie bleek toch het Centraal Bureau voor Genealogie (CBG) te zijn, waar alle gegevens uit de burgerlijke stand liggen opgeslagen van Nederlanders die zijn overleden¹⁶. Dankzij de uittreksels van deze persoonskaarten kon ik van veel oud-bewoners de doopceel lichten.

Wat de naoorlogse periode betreft, kon ik na enig aandringen bij de gemeente Renkum een kopie van de woningkaart krijgen, waarop vermeld staat wie in welke periode in het huis heeft gewoond, waar hij vandaan kwam en waarheen hij weer verhuisd is. Na de brand in het gemeentehuis was men in 1945 opnieuw met het aanleggen van dergelijke woningkaarten

begonnen. De schrik sloeg mij om het hart, want er stonden veel namen op de kaart waar ik nog nooit van had gehoord, laat staan dat ik een idee had hoe ik die mensen ooit zou kunnen opsporen. Niet veel later kreeg ik via Evert den Outer kopieën van de notariële akten van de aan- en verkoop van het huis in de naoorlogse periode en via het Kadaster Gelderland die van de vooroorlogse periode. Gewapend met al deze informatie kon de zoektocht beginnen.

De familie Ekker

Zoals al gememoreerd, hadden wij sinds 1993 regelmatig contact met Wouter Ekker en zijn vrouw Trees, alsmede met Ria, de tweede vrouw van Wouters vader Martin. Uit deze gesprekken wisten wij natuurlijk al het nodige over Evert Ekker, zijn vrouw Lucie en hun zoon Martin. Over de oudste zoon Evert jr bleek veel minder bekend, en zijn sterfdatum heeft Wouter uiteindelijk weten te achterhalen via de internet-genealogie van de familie Plasschaert¹⁷. Wat Lucie betreft, was veel informatie te vinden in de biografieën die opgenomen zijn in de catalogi van de twee overzichtstentoonstellingen over haar werk. Groot was echter onze verrassing toen bleek dat Evert Ekker na zijn vertrek uit 't Zonneheem in Den Haag hertrouwd was, want dat was niet eerder in de gesprekken met de familie naar voren gekomen. Wij wisten niet beter dan dat Evert in 1910 de kinderen bij de familie had ondergebracht en zelf naar Frankrijk was afgereisd. Nog interessanter was te horen dat de dochter uit zijn tweede huwelijk nog leefde en dat zij, op 91-jarige leeftijd, graag het huis van haar vader wilde bezoeken. Overigens had ook zij pas kort daarvoor voor het eerst gehoord dat haar vader een huis in Oosterbeek had gebouwd.

De familie Bothenius Brouwer

Bij haar eerste bezoek aan 't Zonneheem sinds 1977 vertelde Tincky de Klark, dat haar vader het huis had overgenomen van de familie Bothenius Brouwer. Zij wist niet dat deze familie het huis alleen gehuurd had en dat Edward Chabot uit Rotterdam in die tijd de werkelijke eigenaar was. Van Edward Chabot waren familiegegevens te vinden op de internet-genealogie van de familie Chabot¹⁸, volgens welke hij gehuwd was met Nancy Hoogewerff van wie hij vier dochters had. Edward en zijn vrouw liggen in het Rotterdamse Hillegersberg begraven. Het opsporen van nabestaanden van de familie Bothenius Brouwer bleek erg simpel, want het telefoonboek van Nederland heeft maar één vermelding van de naam Bothenius Brouwer, namelijk die van Sicco, de zoon van Henk en dus kleinzoon van Catharina en Antonie Bothenius Brouwer. Veel wist Sicco echter niet over

zijn vader en grootouders te vertellen. Hij had nog nooit van het huis in Oosterbeek gehoord, en kende ook de foto niet van zijn vader en grootouders voor het huis (Afb.20). Formeel is het dan ook niet voor honderd procent zeker dat de personen op de bewuste foto inderdaad de Bothenius Brouwers zijn. Wel klopt het met de gezinsopbouw en, gezien de mode, met een datering voor 1920. Sicco wist wel te vertellen dat zijn grootvader de naam Bothenius had gekocht, en dat zijn vader, die hij zelf nauwelijks heeft gekend, griffier bij de rechtbank was geweest. Foto's van zijn vader en grootouders had hij zelf niet. De getoonde foto waar Antonie Bothenius Brouwer (Afb.21) op staat, is een deel van een groepsfoto en is afkomstig van Marcel Broersma, die voor de Rijksuniversiteit Groningen een proefschrift heeft geschreven over de geschiedenis van de Leeuwarder Courant, waarvan Antonie hoofdredacteur was voordat hij naar Arnhem verhuisde. Daarnaast is er een uitgebreide biografie van Antonie te vinden op internet, die afkomstig is uit het Jaarboek 1950-1951 van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden¹⁹. Resterde nog het probleem wanneer de familie Bothenius Brouwer precies in 't Zonneheem was komen wonen. Hij had in 1910 een benoeming aanvaard als hoofdredacteur van de Arnhemse Courant, en moet dus in die periode richting Arnhem zijn verhuisd. Maar volgens het Nieuw Arnhemsch Adresboek⁴ staat Antonie Bothenius Brouwer pas vanaf 1916 als bewoner van 't Zonneheem vermeld. Volgens datzelfde boek had hij in de periode 1910-1915 op twee verschillende adressen in Arnhem gewoond, nog onder zijn oorspronkelijke naam Brouwer. De definitieve oplossing kwam van Tini Wijnstekers van het Gelders Archief, die ook betrokken is bij de Stichting voor Heemkunde in de Gemeente Renkum. Zij vond in de archieven van de Oosterbeeksche Courant het volgende bericht: "A.J. Bothenius Brouwer, hoofdredacteur Arnhemsche Courant, ingekomen (met zijn gezin?) op het adres Fangmanweg B 177 Oosterbeek, in de week van 14/20 september 1916, uit Arnhem. Dienstbode F. Gaus kwam mee. In de week van 8/15 augustus 1922 vertrok hij (en zijn gezin?) naar Den Haag. En weer ging Gaus mee. Het adres was toen inmiddels Fangmanweg 7 geworden". Onduidelijk is of bij de herschikking van postadressen 't Zonneheem inderdaad tijdelijk het huisnummer 7 heeft gehad of dat hier sprake is van een foutieve vermelding. In het Nieuw Arnhemsch Adresboek is sinds 1921 sprake van Fangmanweg 43.

De families Brevée en De Klark

Nadat wij op zo'n fortuinlijke manier in contact waren gekomen met Egbert James, kon hij ons veel vertellen over de familie Brevée en hun relatie met

de familie De Klark. Hij had veel oude foto-albums waaruit wij voor dit boek maar al te graag hebben geput. De meeste foto's waren familiekiekjes in de tuin van de Brevées, maar vaak was daarbij ook 't Zonneheem op de achtergrond zichtbaar. Uit deze foto's bleek dat zij in de periode 1910-1916 kennelijk veelvuldig gebruik maakten van het theehuis (Afb.73). Overigens was het voor Egbert een verrassing te horen dat zijn grootvader in 1922 nog korte tijd eigenaar van 't Zonneheem was geweest. Zoals al vermeld, kon Egbert ons ook het adres van Tinky de Klark in Bennekom geven. Toen deze met haar dochter Marieke bij ons bezoek kwam (Afb.79), had zij haar jeugdalbun bij zich met daarin unieke foto's van het interieur van 't Zonneheem in de twintiger en dertiger jaren, alsmede trouwfoto's van haarzelf en haar broer Rob. Dat was voor mij het moment waarop ik besepte dat er geen weg meer terug was, en dat het boek over honderd jaar 't Zonneheem hoe dan ook geschreven moest worden. Naast de vele verhalen over haar familie en over de inrichting van het huis in die jaren, wist zij ons ook te vertellen dat Winy Klinkspoor nog in goede gezondheid in Doorwerth woonde. Die kon ons vooral veel vertellen over de periode in het huis direct na de oorlog. Ook wist Tinky, door contact met de familie Brevée, veel over de geschiedenis van 't Zonneheem uit de jaren voordat zij er zelf woonde. Naast Tinky is ook haar dochter Marieke erg actief geweest bij het opsporen van oude foto's. Aangevuld met gegevens van het CBG kon zo de geschiedenis van beide families in kaart worden gebracht.

Fennema/De Witte

Het opsporen van familieleden van Riemke Fennema en Sijmon de Witte bleek een groot probleem, en is ook maar gedeeltelijk gelukt. Zoals gezegd, moest de gemeente Renkum na de oorlog opnieuw beginnen met het aanleggen van woningkaarten. Op de naoorlogse woningkaart van Fangmanweg 43 staat vermeld dat Sijmon de Witte zich op 15 maart 1946 heeft laten uitschrijven uit Renkum en laten inschrijven in Bolsward. Van Riemke Fennema staat hetzelfde vermeld op 30 juli 1946. Niet aangegeven is wanneer zij in 't Zonneheem zijn komen wonen. Onze eerste reactie was dat dit waarschijnlijk vrienden van de familie De Klark waren, die in de oorlog hun huis hadden verloren en nu tijdelijk in 't Zonneheem onderdak hadden gevonden. Sijmon en Riemke stonden elk met op hun eigen naam vermeld, kennelijk waren zij dus niet getrouwd, en in onze naïviteit dachten wij dat het waarschijnlijk om een jong verloofd stel ging. Dus vroegen wij Winy Klinkspoor of deze personen tot de groep vrienden behoorden die op haar trouwfoto van augustus 1945 voor het huis opgesteld stonden. Maar Winy bleek deze personen in het geheel niet te kennen.

Om meer over Sijmon en Riemke te weten te komen, heb ik een brief geschreven aan de gemeente Bolsward. Het bureauhoofd Burgerzaken kon mij melden dat “de heer Sijmon de Witte (weduwnaar) en mevr. Riemke Fennema (waarschijnlijk zijn huishoudster) tot 3 november 1949 in Bolsward hadden gewoond en op deze datum waren vertrokken naar Ede, Emmalaan 3”. Een vervolgbrief aan de gemeente Ede leverde meer details op. Daar kon men mij melden dat Sijmon de Witte op 11 november 1865 was geboren in de gemeente Wymbritseradeel en op 26 december 1954 was overleden in Ede. Op het moment van overlijden was hij weduwnaar en had hij geen kinderen. Riemke Fennema was geboren op 21 april 1894 te Bolsward, en overleden op 8 maart 1957 in Utrecht. Zij was nimmer gehuwd geweest en had evenmin kinderen. Kortom, het ging dus in het geheel niet om een jong verloofd stel, maar in tegendeel om een bejaarde weduwnaar en een vrouw van middelbare leeftijd. En daar kwam nog bij dat beiden al waren overleden, zonder kinderen na te laten.

Nu ik wist dat zij voor 1900 geboren waren, kon ik aan de hand van de geboortedata nadere gegevens over de twee opzoeken via Genlias¹⁵. Daaruit bleek al snel dat Riemke de nicht was van Titia, de overleden vrouw van Sijmon. Aan de hand van deze gegevens kon ik een stamboom opstellen van de familie Fennema vanaf de grootouders van Riemke (Afb.40). Deze hadden negen kinderen gehad waarvan er zes jong waren overleden. Alleen Jan, Sietze en Titia wisten de volwassen leeftijd te bereiken. Overigens was Jan al de derde Jan in het gezin, en Titia al de derde Titia. Eerdere broers en zussen met dezelfde voornaam waren jong gestorven. Titia en Sijmon hadden geen kinderen, terwijl Riemke, de dochter van Sietze, nooit getrouwd was geweest. Dat betekende dat alleen Jan nakomelingen kon hebben die nog iets over de andere Fennema's zouden kunnen vertellen. Een vergelijkbare zoektocht bij de familie De Witte liep overigens al snel dood. Sijmon had een broer en twee zussen, maar het lijkt er op dat die alle drie jong zijn gestorven.

Om de eerdere gegevens te bevestigen, vroeg in bij het CBG de persoonskaarten aan van Sijmon en Riemke. Dat leverde een grote verrassing op, toen bleek dat het tweetal al op 2 april 1943 in 't Zonneheem was komen wonen, dus niet na maar al gedurende de oorlog. Tincky woonde in die tijd in Indië en alle informatie uit die periode komt dus uit de tweede hand. Zij wist van haar moeder en broer dat er tijdens de oorlog vreemden in het huis hadden gewoond, maar hun namen had zij nooit gehoord. Ook hoorde zij van hen over de mogelijke Duitse sympathieën van het tweetal. Als dat inderdaad het geval was, zijn zij waarschijnlijk al voor de Slag om Arnhem uit Oosterbeek vertrokken. Hadden zij zich toen al uitgeschreven uit de

Gemeente Renkum in plaats van in 1946, dan zouden hun namen als bewoners van 't Zonneheem waarschijnlijk in de vergetelheid zijn geraakt.

Ondertussen hadden wij een annonce geplaatst in Schoutambt en Heerlijkheid, het tijdschrift van de Stichting voor Heemkunde in de Gemeente Renkum. Daarin hadden wij gevraagd of mensen ons meer informatie konden geven over ons huis in de oorlogsperiode en met name over Sijmon de Witte en Riemke Fennema. Op onze oproep kregen wij via de secretaris van de stichting contact met de heer R. Fennema, die vele jaren in Oosterbeek had gewoond en nu in een serviceflat in Renkum woonde. Hij beschikte over een groot dossier van alle Fennema's in Nederland. Naar zijn weten hadden er overigens nooit Fennema's in 't Zonneheem gewoond. Bij ons op bezoek liet ik hem de stamboomgegevens zien die ik via Genlias had verkregen. Daaruit bleek dat Jan Fennema, de broer van Titia, inderdaad een zoon had, Pier Jan, die op zijn beurt in 1918 in Breda getrouwd was met Adriana Blom. Daarna hielden de zoekmogelijkheden echter op²⁰. Aangezien de oudste zoons in de familie afwisselend Pier Jan en Jan bleken te heten, stelde ik de heer Fennema voor om in zijn alfabetisch register te zoeken naar een Jan Fennema die in 1919 of 1920 in Breda was geboren. Deze Jan Fennema, geboren op 5 juni 1919, bleek inderdaad te bestaan. Daarmee startte de zoektocht naar de laatstovergebleven Fennema.

Wie "Jan Fennema 1919 Breda" intypt in Google, wordt al snel naar een site van het onderzeecommando van de Nederlandse marine geleid²¹. Daar is een hele pagina gewijd aan de marine-activiteiten van de gezochte Jan Fennema. In 1938 had hij zich aangemeld als adelborst. In 1942 was hij ten tijde van de oorlog Nederland ontvlucht, om een jaar later via Zwitserland, Spanje, Curaçao en Canada in Engeland terecht te komen. Gedurende de rest van de oorlog voer hij vanuit Engeland als luitenant op een aantal Nederlandse onderzeeboten. Na de oorlog werd hij zelf commandant van deze onderzeeërs. In 1966 werd hij bevorderd tot Kapitein-ter-zee, waarna hem in 1969 op 50-jarige leeftijd eervol ontslag werd verleend. Hij was vanwege zijn inzet in de oorlog diverse malen onderscheiden, onder andere als Officier in de Orde van Oranje-Nassau. De persoonskaart van zijn vader Pier Jan vermeldde dat de familie in Indië had gewoond, maar dat het huwelijk van Jans ouders al snel was ontbonden en zijn vader zich in Den Haag had gevestigd. Vandaar was Jan in 1938 naar Den Helder verhuisd, om daar bij de marine in dienst te gaan. Om te zien of hij of zijn nabestaanden nog in Den Helder woonden, heb ik de diverse Fennema's in Den Helder gebeld. Slechts een van hen kende Jan Fennema, met dien verstande dat hij onder diens commando had gevaren. Hij was overigens geen

familie en voorzover hij wist was de gezochte Fennema later geëmigreerd naar Amerika. Dit kon mij later worden bevestigd door de gemeente Den Helder, die naar aanleiding van een brief van mijn kant wist te melden dat Jan Fennema op 20 juli 1966 naar de USA was geëmigreerd, maar dat verdere adresgegevens onbekend waren.

Een Amerikaans telefoonboek op internet, zoals bijvoorbeeld Infobel²², lijkt het meest op een reclamefolder van een detectivebureau. Wie "Jan Fennema" intypt in <people search>, wordt eerst gevraagd om een geschatte leeftijd van de gezochte persoon op te geven. Ongeacht de leeftijd bleken er in de hele USA vier Jan Fennema's te wonen, waarvan er één op dat tijdstip 86 jaar oud was. Nog interessanter was dat deze Jan Fennema in Virginia Beach woonde, vlak bij Norfolk, Virginia, de belangrijkste onderzeeboothaven van de Verenigde Staten. Het kon bijna niet missen dat dit de gezochte Fennema was. Maar zo'n internet site geeft je niet zomaar een telefoonnummer. In plaats daarvan kun je tegen betaling iemands doopceel laten lichten, inclusief belastingschuld en strafblad. Wel gaf Switchboard²³ het telefoonnummer van vier Fennema's in de staat Virginia, maar niet dat van een Jan. De dichtstbijzijnde was een John Fennema, die in een klein dorpje ten noorden van Virginia Beach woonde. Ik besloot deze John op te bellen, met het idee dat het mogelijk een zoon van de gezochte Jan Fennema zou zijn. Inderdaad kreeg ik een John Fennema aan de lijn, maar al snel bleek dat de gezochte Jan Fennema te zijn, 86 jaar oud en nog steeds accentloos Nederlands sprekend. Hij was natuurlijk zeer verbaasd om iemand uit Nederland aan de telefoon te krijgen die hem iets wilde vragen over overleden familieleden. Hij wist dat zijn familie uit Bolsward kwam, maar had van zijn ouders nooit iets gehoord over mogelijke ooms en tantes. De namen Titia en Riemke Fennema kwamen hem dan ook volstrekt onbekend voor. Ik beloofde hem de stamboomgegevens op te zullen sturen van de Fennema's, alsmede de gegevens die er over hem op de website van de marine stonden. Zelf zou hij kijken of hij nog oude foto's van zijn vader kon terugvinden, uit de periode dat deze nog in Bolsward woonde. Toen ik hem een maand later weer belde, bedankte hij mij nadrukkelijk voor de gegevens die ik had gestuurd, maar hij moest mij teleurstellen, hij had geen oude foto's van de gezochte personen kunnen vinden. Over de website van de marine was hij minder tevreden, aangezien er op zijn pagina een foto van iemand anders bleek te staan. En zo eindigde de zoektocht naar Riemke Fennema en Sijmon de Witte met een interessant contact, maar zonder een foto van de twee. En gezien de verschillende wijze waarop de diverse Fennema's de oorlog hebben beleefd, is dat misschien maar beter ook.

De families Den Outer en Bakkeren

Het opsporen van de familie Den Outer leverde weinig problemen op. Uit de woningkaart bleek dat Evert den Outer met zijn gezin naar Arnhem was vertrokken. Het telefoonboek leverde twee E. den Outers in Arnhem op, beiden makelaar. Wij wisten uit post die nog wel eens op zijn naam bij 't Zonneheem werd bezorgd, dat Evert den Outer makelaar van beroep was. De eerste die ik belde, bleek Evert jr te zijn, maar hij kon mij snel het adres van zijn ouders doorgeven. Ook de familie Bakkeren was eenvoudig op te sporen, want zij woonden nog steeds in Oosterbeek in het huis waarheen zij vanuit 't Zonneheem waren verhuisd.

De familie Van Dijk

Zo eenvoudig als het was om de families Den Outer en Bakkeren te vinden, zo moeilijk was het om de familie Van Dijk op te sporen. De naam komt in het telefoonboek zo vaak voor, dat daarop zoeken bij voorbaat kansloos is. Mijn enige aanknopingspunt was dat de familie volgens de woningkaart van het huis uit de gemeente Weststellingwerf afkomstig was, en daarheen ook weer was terugverhuisd. Opmerkelijk daarbij was dat zij volgens de notariële akten teruggekeerd waren naar het adres, IJkenweg 5 in De Hoeve, waar zij ook hadden gewoond voor hun Oosterbeekse periode. Uit deze akten bleek tevens dat Albertus van Dijk eigenaar was van "luchtvaartburo Benelux". Daarnaast had ik een kopie van een brief van M.J. Bakkeren, gericht aan Dhr. A. van Dijk op adres Carlton House, Vijzelstraat 2-18 te Amsterdam, om te bevestigen dat hij 't Zonneheem op 1 mei 1984 weer leeg en schoon had achtergelaten. Logischerwijs moest dit het adres zijn van het bedrijf. Een search op internet leverde echter geen zoekresultaat op voor een reisbureau Benelux in het Carlton House. Bleef over om de huidige bewoner van IJkenweg 5 in De Hoeve te bellen. Daar kende men de naam Van Dijk wel, maar de familie was al lang geleden uit het huis vertrokken, en voor zover men wist naar Ierland verhuisd. Kortom, dit bleek een doodlopende weg.

De Hoeve is een dorp van 444 inwoners ten noord-oosten van Wollega. Zij hebben een heuse eigen website²⁴ met daarop een overzicht van het zeer plaatselijke nieuws. De inwoners hebben de mogelijkheid om gratis kleine persoonlijke advertenties op deze site te zetten, bijvoorbeeld om te melden dat men een clivia in de aanbieding heeft. Ik besloot de webmaster te benaderen met de vraag of ik een oproep op deze site mocht plaatsen om in contact te komen met mensen die de familie Van Dijk hadden gekend. Per omgaande kreeg ik een email terug dat dit niet de bedoeling van de website was, en dat advertenties alleen door inwoners van De Hoeve

zelf geplaatst konden worden. Maar hij had ondertussen wel even rondgevraagd in het dorp om te zien of er mensen waren die iets over de familie Van Dijk konden vertellen. Uit dat onderzoek was gebleken dat mevrouw Van Dijk-Sanders was overleden. Waar de heer Van Dijk woonde was onbekend. Wel wist men te vertellen dat hun jongste zoon Arthur enige tijd bij de familie Visser verbleven had, die destijds ook in De Hoeve woonde, maar ondertussen was verhuisd naar Steenwijk. Nu wonen er 23 Vissers in Steenwijk; de meeste heb ik afgebeeld, maar de gezochte familie was er niet bij.

Als laatste strohalm besloot ik toen de webmaster opnieuw te benaderen met het verzoek of hij mij misschien namen kon geven van personen in De Hoeve, die vroeger contact hadden gehad met de familie Visser. Hij gaf mij daarop een aantal namen door, waaronder die van hun voormalige burens. Deze bleken de familie Visser inderdaad goed te kennen, en ook nog regelmatig contact met hen te hebben. Ja, zij woonden inderdaad nog in Steenwijk, maar hadden een geheim telefoonnummer. Kortom, er bleek nog een 24^e Visser in Steenwijk te wonen. Zij wilden mij dan ook niet direct hun telefoonnummer doorgeven, maar wel dat van een zoon van de Vissers, waarmee Arthur vroeger veel had gespeeld. Ik vroeg deze zoon of hij mij het nummer van Arthur door kon geven, want ik wilde nu eindelijk wel eens met een echte Van Dijk spreken. Dat nummer had hij niet, maar hij was wel bereid mij dat van zijn ouders in Steenwijk te geven. Deze familie Visser wist mij uiteindelijk te vertellen dat Albert van Dijk hertrouwd was en samen met zijn tweede vrouw Renaissance Reizen in Amsterdam had opgezet. Maar ook vertelden zij dat Albert enige tijd geleden was overleden. Het genoemde reisbureau was op internet snel gevonden en werd nu gerund door Astrid van Dijk, maar zij vertoefde veel in het buitenland en was op het werk moeilijk te bereiken. Al surfend op internet kwam ik vervolgens een rouwadvertentie van Albert van Dijk tegen, met daarop het privé-adres van deze Astrid. Na telefonisch contact ben ik tweemaal bij haar op bezoek geweest en bij het genoegen van een glas wijn heeft zij mij veel verteld over de familie Van Dijk.

Zoetmulder/Bouthoorn

Ook het opsporen van Hélène Zoutmulder en Theo Bouthoorn of hun eventuele nabestaanden bleek geen eenvoudige zaak. Behalve hun namen had ik eigenlijk geen aanknopingspunten. Wel wist ik van oud-bewoners van het huis dat het om een ouder echtpaar ging. Ik werd echter geholpen door het feit dat er een genealogie van de familie Bouthoorn op internet staat²⁵. Daar kon ik de geboortedatum van Theo vinden, alsmede zijn trouwdatum met Hélène, maar tevens bleek dat hij al in 1998 was overleden. Van

Hélène kon ik op dezelfde website haar geboorte- en trouwdatum vinden, maar niets wees er op dat zij overleden zou zijn. Ik besloot eerst bij het CBG de persoonskaart van Theo Bouthoorn aan te vragen, omdat ik van hem zeker wist dat hij was overleden, hetgeen een voorwaarde is om gegevens over een persoon aan te vragen. In zijn persoonskaart vond ik gegevens over zijn eerste en tweede huwelijk, maar tevens bleek dat hij geen kinderen had. Dus richtte ik mij verder op het opsporen van Hélène Zoutmulder. Gegeven het feit dat Hélène bij haar trouwen met Theo al 51 jaar oud was, leek het mij waarschijnlijk dat zij eerder gehuwd was geweest en mogelijk kinderen uit haar eerste huwelijk had. Er van uitgaande dat Hélène ondertussen mogelijk ook overleden zou kunnen zijn, heb ik op goed geluk een persoonskaart van haar aangevraagd. Daaruit bleek dat zij inderdaad in 2002 gestorven was. Tevens bleek uit deze persoonskaart dat zij eerder met Bob Oosthoek getrouwd was geweest en van hem twee kinderen had.

Toen ik dat eenmaal wist, ging er een wereld open. Want over Bob Oosthoek en zijn tragische dood is veel op internet te vinden²⁶. Ook bleek er veel over Hélène bekend te zijn, maar dan onder de naam Hélène Oosthoek. Zo staat er op internet onder andere een aankondiging van een veiling van schilderijen van Louis Meys, waarop Hélène Oosthoek en haar zoon Hans stonden afgebeeld²⁷. Ook bevatte deze veiling werk van Ria Exel met daarop Hans en ene Flos Oosthoek. Daarnaast werd er schilderwerk van Theo Bouthoorn geveild. Kortom, het kon niet anders dan dat deze werken uit de nalatenschap van Hélène afkomstig waren. Wat resteerde was om een van de twee kinderen van Bob en Hélène op te sporen. Mijn aandacht richtte zich allereerst op zoon Hans, maar enige telefoontjes naar personen met de achternaam Oosthoek in de regio Den Haag leverde niets op. Bij mijn eerste contact met Evert den Outer had hij mij verteld dat hij nog wel eens contact had gehad met Hélène Zoetmulder in de periode dat zij in 't Zonneheem woonde. Wat hem daarvan was bijgebleven, was dat Hélène steeds met trots sprak over haar dochter, die eigenares was een poppenmuseum. Maar een speurtocht op internet naar Hélènes dochter Edith in combinatie met een poppenmuseum leverde geen resultaten op.

Soms kunnen triviale gegevens tot een doorbraak leiden. Bij het zoeken op internet naar de naam Hélène Zoetmulder kreeg ik een vermelding van een Hélène Zoetmulder uit Zoetermeer, die lid was van een a-capella zanggroep en ook af en toe via internet spullen te koop aanbood. Omdat al mijn andere pogingen stuk waren gelopen, besloot ik haar op te bellen. Ik kreeg haar man aan de lijn, en die legde mij uit dat Zoetmulder zijn achternaam was en niet de meisjesnaam van zijn vrouw Hélène. Interessant genoeg bleek hij in het bezit te zijn van een geschreven genealogie van de

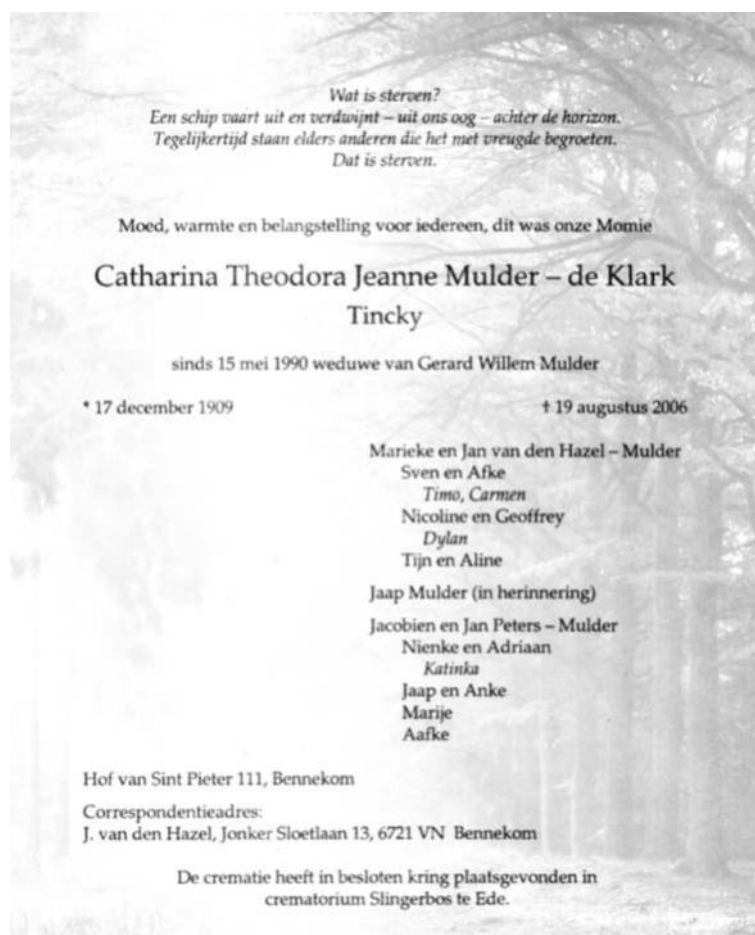
familie Zoetmulder, zij het dat deze niet recent was bijgehouden. Hij kon echter onze Hélène Zoetmulder zonder probleem vinden, maar wist niets over de adressen van haar kinderen. Wel kon hij mij nog melden dat Hélène een jongere zuster had, Maria, die volgens zijn gegevens direct na de oorlog in København getrouwd was met ene Jacobus Bos. Deze Maria Zoetmulder was muziekpedagoge en bleek in 1964 een prijs te hebben gewonnen voor het schrijven van muziek bij kinderliedjes. Het leek een magere aanwijzing, maar tot mijn verrassing vond ik in het telefoonboek ene mevrouw Bos-Zoetmulder in Wassenaar. Het bleek inderdaad de zus van Hélène te zijn. Ik kreeg haar niet persoonlijk aan de lijn, maar werd te woord gestaan door een jongere man die haar kennelijk verzorgde. Hij beloofde mij mevrouw Bos te zullen vragen naar de adressen van Hélènes kinderen, die hij kende als Hans en Flos. Flos bleek de bijnaam van dochter Edith te zijn, en zij was dus degene die op de ets van Ria Exel stond afgebeeld. Bij een volgend gesprek kon hij mij melden dat zoon Hans naar Canada was geëmigreerd, en dat dochter Flos in Rotterdam woonde en daar samen met haar man Pieter Mars eigenaar was van het Toy-Toy speelgoedmuseum. Daarmee was de cirkel rond, en kon ik Flos Mars, de dochter van Hélène Zoetmulder, benaderen voor een foto van haar moeder. Via haar dochter Hélène Mulder kreeg ik uiteindelijk een foto van Theo Bouthoorn.

De familie Ganzevoort

De familie Ganzevoort kenden wij natuurlijk van de periode rondom de aankoop van het huis. Zij hadden ons ook hun nieuwe adres in Paterswolde gegeven, voor het geval er nog post op het oude adres bezorgd zou worden. Maar nadat Stephanie nog een keer langs was geweest, was er verder geen contact meer geweest. Totdat ik een aantal jaar geleden op een zaterdagochtend het hek van de Zomp open wilde gaan maken en merkte dat er al iemand in het parkje rondliep. Toen ik die persoon daarop wilde aanspreken, zag ik dat het Heedze Ganzevoort was. Hij vertelde dat zij na zijn vervroegde pensionering naar deze regio waren teruggekeerd en een huis hadden gekocht in Doorwerth. Omdat wij de week daarna open tuin zouden hebben, nodigde ik hem en Anneke daarvoor uit. Zij waren erg blij weer eens rond te kunnen lopen in de tuin die zij zo goed kenden. Later, bij de voorbereiding van dit boek, zijn zij nog een keer langs geweest met de fotoalbums uit de tijd dat zij in 't Zonneheem woonden.

Afb.81 - Joop in de bibliotheek van 't Zonneheem, verdiept in het boek Afgoden van Anna Ekker.

IN MEMORIAM TINCKY DE KLARK

Op 9 juli 2005 ontmoette ik Tincky de Klark voor het eerst. Marieke en ik hadden haar uitgenodigd om langs te komen op 't Zonneheem, want wij wilden haar verhalen horen over de beginjaren van het huis. Ik haalde Tincky met haar oudste dochter, ook Marieke, op in haar appartement in Bennekom. Zij was opvallend levenslustig voor iemand van 95 jaar en nog bijzonder goed ter been. In de auto begon zij al over vroeger te vertellen. Ik voelde de spanning bij haar toen zij na dertig jaar 't Zonneheem weer betrad. Veel in het huis was hetzelfde gebleven en zij wist zich nog in detail te herinneren hoe alle kamers destijds waren ingericht. Zij had ook een fotoboek bij zich van haar jeugd met daarin veel oude foto's van het huis. Ik legde haar uit dat ik naar aanleiding van het eeuwfeest een boek over de geschiedenis van het huis wilde schrijven. Ach, zei zij, je mag die foto's daar best voor gebruiken, want dat boek zal ik toch niet meer meemaken. Ik legde haar uit dat het boek medio 2007 af moest zijn en dat ik haar dan graag het eerste exemplaar zou willen aanbieden. Wel jongeman, zei zij vol humor, dan moeten wij allebei nog erg ons best doen. Het heeft niet zo mogen zijn, op 19 augustus 2006 is zij in alle rust overleden, juist op de dag dat Marieke en ik dertig jaar getrouwd waren en ook op de dag dat ik het laatste hoofdstuk van dit boek afrondde. Ik ben blij dat ik haar ontmoet heb en dat zij op deze wijze afscheid heeft kunnen nemen van het huis van haar jeugd.

LITERATUURVERWIJZINGEN:

1. Anna Ekker (1897) Afgoden. Martinus-Nijhoff, 's-Gravenhage
2. Wandelen door Oosterbeek-Laa (1999) IVN Zuidwest Veluwezoom
3. Victorine Hefting (1981) Schilders in Oosterbeek (1840-1870). Walburg Pers, Zutphen
4. Nieuw Arnhem'sch Adresboek. Uitgeverij Coers en Roest, Arnhem
5. Drs. W. Blok. Catalogus van de tentoonstelling "Lucie van Dam van Isselt". Bergen op Zoom, 1986
6. Drs. W. Blok. Een leven in stillevens. Catalogus van de tentoonstelling "Lucie van Dam van Isselt". Middelburg, Domburg, 1999
7. <http://www.geocities.com/SoHo/Village/9888/founder.html>
8. <http://www.maatschappijdernederlandseletterkunde.nl/mnl/levens/50-51/bothenius.htm>
9. <http://www.iisg.nl/archives/nl/files/1/10767684full.php>
10. <http://www.ivals.nl/Inventaris.pdf>
11. http://www.zeeuwstijdschrift.nl/archief/jrg99/special/de_tentoonstelling_een_onbarmhart.htm
12. Beschermd dorpsgezicht benedendorp Oosterbeek (2004) Gemeente Renkum. MAB Nijmegen
13. Het Erasmiaans Gymnasium na 666 jaar (1995) Uitgeverij Elmar b.v., Rijswijk
14. De Koning Boekproducties, Almere
15. <http://www.genlias.nl>
16. <http://www.cbg.nl>
17. <http://home.planet.nl/~robplasschaert>
18. <http://www.chabot.demon.nl/genealog/chaboto4/index.htm>
19. <http://www.maatschappijdernederlandseletterkunde.nl/mnl/levens/50-51/bothenius.htm>
20. <http://www.pwjansen.nl/index3.htm#Fennema>
21. http://www.dutchsubmarines.com/men/commanding_officers/2626_j_fennema.htm
22. <http://www.infobel.com/usa/default.asp>
23. <http://www.switchbord.com/>
24. <http://www.dorpdhoeve.nl>
25. http://home.concepts.nl/~basb/_basb/genealogy/home.htm
26. <http://www.denhaag.nl/smartsite.html?id=25877>
27. http://www.glerum.nl/catalogus.php?pagina_nummer=7&id=14&lang=nl

DANKWOORD:

Ik wil een ieder bedanken die gegevens heeft aangeleverd voor dit boek, met name:

- Matthijs Bakkeren
- Marcel Broersma
- Sicco Bothenius Brouwer
- Astrid van Dijk-Vleeschhouwer
- Hen Le Duc
- Ria Ekker-van Krogten
- Wouter Ekker
- R. Fennema
- Heedze en Anneke Ganzevoort
- Marieke en Jan van den Hazel
- Egbert en Tineke James
- Nicolet Koopman-Ekker
- Winy Klinkspoor
- Joyce Lenssen
- Geert Maassen
- Anneke Martin
- Flos en Pieter Mars
- Hélène Mulder
- Tincky Mulder-de Klark
- Evert en Dorothée den Outer
- Evert jr den Outer
- Betty de Roder
- Bob en Jolly Visser
- Robert Voskuil
- Fam. D. de Wit (De Hoeve)
- Tini Wijnstekers

PERSOONSINDEX BIJ DE FOTO'S

Naam	Afbeelding
Tjally Ament	31
Matthijs Bakkeren	57
Catharina Bloembergen	20
Antonie Bothenius Brouwer	20, 21
Henk Bothenius Brouwer	20
Theo Bouthoorn	59
Eef van Brakel	64
Bep Brevée	27, 28
Dora Brevée	27, 28, 43, 45, 49, 73
Isaäk Brevée	6, 22, 26, 29, 30, 45, 46, 73
Miek Brevée	27, 28, 73
Egberta Copijn	6, 22, 26, 28, 49, 73
Lucie van Dam van Isselt	6, 10, 11, 12
Albert van Dijk	56
Arthur van Dijk	56
Irving van Dijk	56
Luban van Dijk	56
Evert C. Ekker	1, 2, 6, 10, 11, 17, 18
Evert Ekker jr	15, 17, 19
Lotje Ekker	2
Martin Ekker	12, 15, 16, 17, 19
Nicolet Ekker	17, 79
Wies Ekker	2
Wouter Ekker	79
Duncan Ganzevoort	61
Heedze Ganzevoort	60
Stephanie Ganzevoort	61
Jan van den Hazel	53
Riet Heuterman	51, 53
Egbert James	30, 31, 43, 44, 75, 80
Tineke James	80
Jaap de Klark	35, 39, 70, 74
Rob de Klark	33, 39, 48, 51, 53
Tincky de Klark	33, 37, 39, 49, 53, 79
Winy Klinkspoor	48, 79
Caroline Koopman	79

Riek van der Kroef	64
Caroline van Laarhoven	57
Stella MacMahon	80
Anneke Martin	80
Flos Moskovsky	53
Geert Mulder	39, 49, 53
Jaap Mulder	50, 53
Jacobine Mulder	50, 53
Marieke Mulder	49, 53, 79
Eveline den Outer	55
Evert den Outer	55
Evert den Outer jr	55
Jeroen den Outer	55
Marieke Paulssen	63, 64, 70, 79, 80
Marie Peperkamp	35, 36, 39, 53, 70, 74
Allan Read	41
Jackie Read	41
Lewis Read	41, 80
Winnie Read	41
Henri Robbers	17
Hester Robbers	17
Dorothee Sanders	55
Helly Sanders	56
Lotje Schröder	2
Anneke Verhaagen	60
Martin Verloop	44
Joop van Zoelen	63, 81
Hélène Zoetmulder	58, 59

